

ekit

O'qi va ko'taril!

 ekituz

АБДУЛЛА ОРИПОВ

ТАНЛАНГАН АСАРЛАР

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
Тошкент — 2001

[Aim.Uz - Axborot Izlash Markazi](http://aim.uz)

**АБДУЛЛА
ОРИПОВ**

*ТАНЛАНГАН
АСАРЛАР*

ТЎРТ ЖИЛДЛИК

УЧИНЧИ
ЖИЛД

Таржималар

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
Тошкент — 2001

Ўз 2
О-68

Таҳрир ҳайъати:

О. Шарафиддинов, М. Қўшжонов, Э. Воҳидов,
Х. Султонов, Р. Ш. Шоғуломов, М. Юсуф, К. Норматов

Тўплаб, нашрга тайёрловчи Дониёр Бегимкулов

О $\frac{4702620202 - 20}{M352(04) - 2001}$ режа 2001

ISBN 5-635-01992-7

© Абдулла Орипов, Фафур Фулом
номидаги Адабиёт ва санъат
нашриёти, 2001 й.

Aim.Uz - Axborot Izlash Markazi

ДАНТЕ АЛИГБЕРИ

Илоҳий комедия

ДЎЗАХ

БИРИНЧИ ҚЎШИҚ

Данте қоронғи ва зулмат ўрмонда тун бўйи адашиб, тонгга яқин у ердан бир амаллаб чиқиб олади ва юксак тепаликка кўтарила бошлайди. Аммо унинг йўлини қоплон, арслон ва қашқир тўсиб, қайтадан ўрмонга қисиб бора бошлайди. Шунда шоирнинг рўпарасида қадимги дунё шоири Вергилий пайдо бўлади ва таскин сўзлар айтади. Уни Дўзах ва Аросатдан омон-эсон олиб ўтажagini, Жаннатга эса Беатриче олиб киражagini билдиради. Шундай қилиб, Данте Вергилийнинг изидан кетади.

Ердаги умримнинг ярмини юриб,
Зулмат водийсида адашиб қолдим.
Боқсам, бир ўрмонга кетибман кириб.

- 4 О, уни нега ҳам ёдимга олдим,
Даҳшатларга тўла ўрмон эди у,
Эсдан чиқаролмай неча йил толдим.
- 7 Ҳатто ажал ундан туюлгай эзгу,
Лекин топдим ундан мангулик савоб,
Айтай кўрганларим мисоли кўзгу.
- 10 Эслолмам, лекин бу тушмиди, сароб,
Қандоқ кирдим у ён йўлимдан озиб,
Қандай рўё мени этганди хароб?!
- 13 Мени қон қақшатган водийдан ошиб,
Тоғнинг унгурига етдим ва шу он
Юксак тепаликка бордим ёнашиб.
- 16 Боқдим, сайёралар бўлди намоён.
Уларнинг раҳнамо нури басма-бас
Порларди тоғларнинг кифтида шоён.

- 19 Гўё тун қўркуви бўлганди абас,
Даҳшатлардан холи руҳим ҳам, биллоҳ,
Олганди анчайин енгил, хуш нафас.
- 22 Тўлқинлар қаъридан қутулган сайёҳ
Соҳилга чиққан дам ортга боқиб жим
Хўрсиниб қўйгандай аламдан гоҳ-гоҳ.
- 25 Абгору безовта менинг ҳам руҳим
Тин олди ортига қайрилиб ночор,
Риҳлат сўқмоқларин кўрдим-ку шу зум!
- 28 Вужудимга энгач яна куч, мадор,
Заминга тўш босган пиллапоядан
Юксакка интилиб кетдим шиддаткор.
- 31 Баланд тоғ бағрида қия қоядан
Тушиб келди ногоҳ бир қоплон чаққон,
Танаси палакдек хол-хол ғоятан.
- 34 У юксак йўлимни тўсганча гирён
Айланиб турарди ютоқиб тугал.
Хаёл қилар эдим қайтмоқни омон.
- 37 Лекин пайдо бўлиб офтоб шу маҳал
Юлдузлар тўдасин ортга кузатди,
Илоҳий Муҳаббат мисли даставвал,
- 40 Ситоралар тўпин бу ён узатди.
Субҳидам маҳали, хуш соат, гўё
Қалбдан таҳликани бир зум йўқотди.
- 43 Энди чўчимасдим махлуқдан, аммо
Шу чоқ пайдо бўлди ёлдор бир арслон,
Қалбаги таскин ҳам сўнди мутлақо.
- 46 У босиб келарди гўё мен томон,
Келарди очликдан жағи такиллаб,
Атроф-теваракка солиб қатагон.
- 49 Қоқ суяк қашқир ҳам тиши шақиллаб
У билан бақамти соларди даҳшат,
Келарди жаҳлдор махлуқ яқинлаб.

- 52 Қашқирнинг дастидан тортдим кўп кулфат,
Таъқиб этар экан ёвуз назари —
Юксакликдан ҳатто қайтган эди шахт.
- 55 Хасис сармоядор тўплаган зари
Кўлдан чиқар чоғи оҳу воҳ ила
Кечмиш ҳасратини қилган сингари,
- 58 Мени ҳам чулғаган эди гулгула.
Таъқиб этар экан изма-из қашқир
Зулматда қолгандим энди бир йўла.
- 61 Зулмат водийсида эдим бетадбир,
Бир зот пайдо бўлди қаршимда ногоҳ,
Гўё танҳо, белуф, толиққан, ҳақир.
- 64 Уни кўрган заҳот ёлвордим: “Эвоҳ,
Қутқазгин сен мени, айлагил карам,
Майли, одаммисан ва ёки арвоҳ”.
- 67 У деди: “Бир чоғлар бўлганман одам,
Асли ломбардлардан тарқаган зотим,
Мантуяда ўтган менинг шажарам.
- 70 “Sub Julio” даврида таваллуд топдим,
Август паноҳида яшадим Римда.
Азизни эъзозлар эди эл қадим.
- 73 Шоир эдим, шеърим суянч дилимда,
Мағлуб Троядан Анхиз ўғли нақ —
Мағрибга кетгандай ночор қадимда.
- 76 Наҳот яна қайтсанг азобга мутлақ.
Нурафшон арш сари чиқмассан нечун?
У ерда ибтидо, фароғат ва ҳақ”.
- 79 “Бу сен Вергилийми, бепоён очун
Қуйидан баҳраманд бўлган чашмадил?!—
Шундоқ жавоб қилдим жаҳд ортиб бутун.—
- 82 Назм аҳлин хуршиди, о пири комил,
Муҳаббатим бирла ва чекиб заҳмат
Ижодинг уқмоққа бўлганман ноил.

- 85 Сен менга устозсан, суюкли ибрат,
Ҳар қайда шон топган гўзал ва маҳбуб,
Услубни қолдирдинг менга сен фақат.
- 88 Менга манов махлуқ озор берар кўп,
Мадад айла энди, авлиё инсон.
Дастидан сабр косам кетди-ку тўлиб!”
- 91 “Сени қутқазади ўзга йўл аён,—
Ҳолимга кўз ташлаб сўз бошлади у,—
Ваҳшатли манзилга қайтма ҳеч қачон.
- 94 Сени қон йиғлатган қашқир кўп бадхў,
Бу ёққа юксалса қайси бир банда
Маҳв эгар, йўлларин тўсиб серқутқу.
- 97 У шундоқ ёвуздир, ғаддор, шарманда,
Очофат — еб тўймас, мечкай ва ҳарис,
Луқмадан сўнг баттар дод солар ганда.
- 100 Бу мода қашқирни босган ҳаром ҳирс,
Учраган жонзотни йўлдан урар, ғар.
Шавкатли Ит келгач, иши бўлар терс.
- 103 Нафс қули эмас у Қашқирдай бесар,
Дониш ва муҳаббат, номус-ор ила
Яшар қаноатда, доим музаффар.
- 106 Эвриал ҳамда Турн, Нис ва Камилла
Қурбон бўлган мулки италянга хос,
Камарбаста бўлгай шонли Ит, илло.
- 109 Қаёнга қочмасин Қашқир каж, ифлос,—
Ит уни Дўзахга тиққувси бир қур,
Ғараз манзилига тушгувси паққос.
- 112 Менинг сўзларимни энди тинглаб тур:
Руҳларнинг абадий маскани сари
Сени бошлаб кетай, менинг билан юр.
- 115 Ундадир қадимий арвоҳлар бари —
Улар фарёдига соларсан қулоқ,
Тингларсан нечоғ зўр илтижолари.

- 118 Оташгоҳ томуқда кўрарсан бироқ,
Бир қавмки, бўлса-да азобдан озод,
Жаннат фароғатин кутади муштоқ.
- 121 Яна юксакроқни айласанг мурод,
Диловар руҳ сени олгайдир кутиб.
Иккинги кетарсиз, этармиз хайрбод.
- 124 Мен арш ҳазратидан кетолмам ўтиб,
Чунки айламадим йўлин эътироф,
Ҳатто ҳамроҳимни қолар у тутиб.
- 127 Амри вожиб тахти менга серитоб;
У жой олий даргоҳ, у олий хиргоҳ,
У жойга етишмак шараф ва савоб”.
- 130 Дедим: “Сен, йўлидан беҳабар халлоқ
Расулининг ҳаққи, айлай илтижо:
Шоирим, балодан қутқаз мени, оҳ.
- 133 Йўл бошла, айтганинг руҳ сари аъло.
Пётр — Аъроф ҳадин шуъласин кўрсам,
Кўрсам ётганларни маҳкум, мубтало”.
- 136 Кетди, мен эргашдим қадам-бақадам.

ИККИНЧИ ҚЎШИҚ

Данте ўзининг бундоқ сафарга тайёр эмаслигини идрок этиб, иккилана бошлайди. Вергилий эса бу ерга ўзининг Беатриче томонидан юборилганини ва Дантенинг Дўзахдаги дахлсизлиги учун эса самовотда қайғуришаётганлигини баён этади. Шундагина Данте ўзининг дастлабки қарорига қайтади ва Вергилий билан машаққатли сафарга йўл олади.

Кун қайтиб борарди, қорайиб осмон,
Замин жонзотлари кирди уйқуга,
Фақат мен турардим бесару сомон.

- 4 Ўрни чоғлар эдим сафар, қутқуга,
Ҳадикка соларди лекин машаққат,
Чидарманми дердим азоб, қайғуга.
- 7 О, сиз Илоҳалар, берингиз мадад,
Тамғаи даҳонгни, о сен, тафаккур,
Менинг баёнимда зоҳир эт минбаъд.
- 10 Дедим, раҳбонимга айлаб таҳайюр:
“Беназир бир ишга чорладинг, қайдам,
Қурбим етармикан, этмам тасаввур.
- 13 Сен дейсан, Сильвийлар падари у дам
Ҳаёт занжиридан бўлмайн халос
Бақо дунёсига қўйганди қадам.
- 16 Куфру гуноҳларнинг баридан рўй-рост
Бохабар хилқатнинг ўзики магар
Унинг шарафини айлабди эъзоз,
- 19 Иззат-ҳурмати ҳам бешак, муқаррар:
Савоб нури бордир пешонасида,
Римга салафликка бўлмиш муяссар.

- 22 Шаҳар-чи, шон топиб замонасида
Ҳазрати Пётрнинг вориси учун
Айланди шариат остонасига.
- 25 Сен тўлиб қуйлаган у зот, инчунин,
Зафар иштиёқи бирла бўлган банд;
У боис, музаффар папа ушбу кун.
- 28 Авлиё Павел ҳам Энейга монанд
Меърожга бир маҳал чиққанди, атай
Умнатлар тангрига бўлсин деб пайванд.
- 31 Мен-чи, мен, ўзимни кимга тенг тутай?
Мен на авлиёман, на шоҳга аждод,—
Муносиб эмасман, ростимни айтай.
- 34 Руҳлар оламида бўлурман барбод,
Ақлимдан озурман, у ерда, аё,
Англарсан барисин, сен дониш устод”.
- 37 Бўлар-кечар ишни чўтлагач расо,
Аввалги фикр ила ўйидан мутлоқ
Тониб, қайтиб турган кимсадай гўё,
- 40 Зулмат манзилида турардим шундоқ,
Аввал мафтун этган ўйларни энди
Фикру хаёлимдан қувлардим йироқ.
- 43 Руҳ менга жавобан шундоқ ўтинди:
“Лутфингда ҳақгўйлик янграган замон
Руҳинг ваҳм-тахлика ичра бекинди.
- 46 Ақлга зўр келса қўрқув ва гумон
Ярамай қолурмиз ҳеч битта корга,
Васвасага тушган жониворсимон.
- 49 Ваҳму гумонларга тушма бекорга;
Тингла, билганимни айлайин баён.
Не боис лойиқсан лутф, эътиборга.
- 52 Куфру савоб аро турган ломакон —
Бетимсол бир аёл чорлаб айтди сўз.
Адо этажакман ўтинчин, ишон.

- 55 У аёл нигоҳи бамисли юлдуз.
Гўё фариштадай ширин каломи,
Шундоқ лутф қилганди — лутфиким лазиз:
- 58 “Шухрати дунёни тутган тамоми,
О, сен мантуялик покдомон банда,
Шонингга келмасин завол айёми.
- 61 Менинг шўр пешона дўстим шу дамда
Зулмат водийсида адашиб бераҳ,
Турибди чорасиз, қўрқув, аламда.
- 64 Шундоқ пайғом келди кўкка баногоҳ;
Хавотирим буюк, ўтди деб муддат,
Бардош бердими у кулфатга, эвоҳ.
- 67 Бор унинг қошига, бир чора кўрсат,
Гўзал сўзлар ила ё ўзга йўсун
Уни халос этсанг тинчлангум фақат.
- 70 Мен — Беатричеман, сўзим шу мазмун.
Севиқли диёрдан мени бу томон
Олиб келган ишқдир. Лафзим ишқ бутун.
- 73 Тангри-таолодан сенга ҳар қачон
Имон тилаб турай, номинг шарафлаб”.
Хитоб қилдим унга жавобан шу он:
- 76 “Ёлғиз сен туфайли, ёлғиз сен сабаб
Самога юксалмиш бандалар шони
Ўзга жонзодлардан олий, боматлаб.
- 79 Фармонингда бўлмак — юрак армони,
Зарра тамаим йўқ, билсам бўлди, бас,
Сенга не лозимдур — бажаргум они.
- 82 Заминнинг қаърига, дил бовар этмас,
Қандайин тушурсан қўрқмай, беҳадик,—
Кўкка тортиб турса истак ва ҳавас?”
- 85 Деди: “Гар бор экан хоҳиш шунчалик,
Майли, боисини айлайин баён.
Билгил, қандоқ тушгум қўрқмай сира, тик.

- 88 Дилга яқин зотни кутган ноён
Яширин кулфатдан даркор эҳтиёт,
Ўзга даҳшатларнинг йўруғи осон;
- 91 Мени шу тахлитда яратмиш миръот,
Сизнинг азобларга этмасман парво,
Киравергум мангу оташга рўй-рост!
- 94 Кўкда бир аёл бор — пурҳиммат, расо,
Уқубатли зот деб чекди азият
Ва ҳакам дилига солди раҳм, зиё.
- 97 Сўнг Лючияга соҳиб мурувват
Юзланиб дедики: — бандаи содиқ
Муридинг ғам чекар, айлагил шафқат.
- 100 Роҳила иккимиз эдик, ул ҳозиқ
Раҳмдил Лючия лутф этиб менга
Деди: “Шукронамиз тингласин холиқ!”
- 103 О, Беатриче, дил бериб сенга,
Олам ташвишидан юксак чиққан зот
Кулфатда қолмишдир, мадад бер унга.
- 106 Ва ё қилмассанми шўрликка имдод?
Жангу жадалларда толиққан, ночор
У зотни тўфонлар этмоқда барбод.
- 109 Ғам, кулфат дастидан эзилган, абгор
Кимса ҳам бахт сари чопмагай бунча,
Дил-дилдан даъватга бердим ихтиёр.
- 112 Иқбол нарвонидан келдим тушганча,
Лутфу карамингга айлаб таважжуҳ,
Устувор аҳдингга кўзим тугганча”.
- 115 Шундоқ сўзлар эди ғамгин, серандуҳ
Ёш билан порлаган чашми гирёни,
Мени сен сорига шошилтирди чўх.
- 118 Онинг муҳибман, келдим шу они;
Йўл тўсиб, роҳингга бўлган тўғаноқ
Махлуқдан қутқаздим ушбу замони.

- 121 “Нега имиллайсан? Тушунмам мутлоқ,
Нега журъатинг йўқ? Келмайди оринг?
Руҳинг ёритмасми у жасур чароқ?”
- 124 Ахир самовотда келиб бароринг,
Мадад берар бўлди кўкда учовлон,
Аёнди у йўлда қандай бораринг”.
- 127 Тунги аёз чоғи қақшаган, нолон
Чечак субҳидамда қайтадан яшнаб
Бош кўтарган каби гул ёзиб шодон,
- 130 Қўрқинч ҳам тарқади ўшанга ўхшаб
Ва дедим жавобан сўз қотиб дадил,
Жасоратим ортиб, таҳликам тарқаб:
- 133 “Нечоғ олиҳиммат карам этган дил!
У аёл йўруғин йўруқ деган зот,
Мададга ошиққан, сен соҳиб кўнгил.
- 136 Сўзларингни тинглаб беҳад бўлдим шод.
Яна жасоратга тўлиқдир юрак,
Бошланган йўллардан кетавергум бот.
- 139 Фақат кўнгул ичра ёлғиз бир тилак:
Сен менга ҳодийсан, устозсан, соҳиб”.
Илтижом шу бўлди, мен тутиб этак,
- 142 Кетдик хилват, қора жарликлар ошиб.

УЧИНЧИ ҚЎШИҚ

Шоир Дўзах дарвозаси пештоқида даҳшатли лавҳани ўқийди ва Вергилий таскени туфайли ичкарига қадам қўяди. Вергилий Дантега ялқов ҳамда насткаш кимсалар жазо тортаётган Дўзах остонасини кўрсатади. Сўнгра улар Дўзах дарёси Ахеронга яқинлашадилар. У ерда Дўзах қайиқчиси Харон маҳкумларни нариги қирғоққа ўтказиб қўйиш билан шуғулланади. Зилзила рўй беради, яшин чақнайди. Данте беҳуш йиқилади.

“Элтаман хор, мискин элатлар сари,
Элтаман мангулик уқубат томон,
Унда завол топган авлодлар бари.

- 4 Меъмормимга этган ҳақ илҳом эҳсон,
Мени бино қилган холиқи раззоқ,
Мени илк муҳаббат яратган шоён.
- 7 Мендан кўҳна фақат неки бор мутлоқ,
Абадият билан тургум баробар.
Кирсанг, умидларинг ташлаб кир шу чоқ”.
- 10 Хира пештоқ сари боқиб саросар
Мен ўша сўзларни ўқидим ногоҳ,
Дедим: “О, даҳшат-ку, қилолмам бовар”.
- 13 Шундоқ жавоб этди устоз фаҳмосо:
“Рухинг маҳкам бўлсин бу ерда фақат,
Енгмасин таҳлика, бўл буткул огоҳ.
- 16 Айтдим-ку, арвоҳлар қалашиб қат-қат,
Ақлу фаросатин йўқотиб мангу
Ётган манзилларга ўтармиз албат”.

- 19 Ваҳима чекма, деб қўлин чўзди у,
Юзларида эса сокинлик ажиб,—
Сирли йўлак томон бошлаб қолди-ку.
- 22 Зулматли маъвода чорасиз, ғариб,
Тўхтовсиз йиғи-ю, оҳу нола, зор
Қошида ёш тўқдим аввал сарғариб.
- 25 Алаҳлаб ётарди ҳамма нолакор,—
Даҳшат, қўрқув тўла қуроқ каломи,
Ёлворар, ўшқирар, талпинар ночор.
- 28 Барчаси айқашиб бунда тамоми,
Азобда, беадад, зулумот узра
Нолакор хок учар, қуюндай коми.
- 31 Дедим, бошим карахт ваҳима ичра:
“Булар ким, бу нечук оҳ ила воҳдир.
Бу нечук халойиқ, англолмама сира?”
- 34 Устозим дедики: “Бир қавм бордир,
Билар у на шуҳрат, на ор, на номус.
Шундоқ яшаб ўтган, юзсиз, беордир.
- 37 Улар билан бирга бебок ва беюз
Лоқайд фаришталар тўдаси ҳам бор.
На осий, на содиқ, шундайин бетус.
- 40 Уларни маҳв этди само ғазабкор.
Қабул айламагай Дўзах ҳам ҳатто,
Топмагай ҳаттоки куфри эътибор.
- 43 Дедим: “Айтгил, устоз, нечук ул жазо,
Нечук айб уларни этмиш хору хас?!”
Дедики: “Қисқадир жавоб мутлақо:
- 46 Уларга ҳаттоки ажал ҳам боқмас,
Ҳар қандай кулфат ҳам бу ҳолдан созроқ,
Шу қадар мушкулдир кечар куни, бас.
- 49 Хотирини заминда ўчгандир мутлоқ,
Жазо ҳам уларга бўлмаган раво.
Сўз қотиб ўтирма, ўта бер узоқ”.

- 52 Йироқда бир ялов кўрдим шу асно,
Мисли тўзон ичра ваҳший, ёвуз куч
Таъқиб этар эди уни доимо.
- 55 Ортидан чопарди бандалар ғуж-ғуж, —
Сира ишонмасдим уларга боқиб,
Ажалга шунча эл бўлганми деб дуч.
- 58 Нигоҳим этаркан уларни таъқиб,
Кўнгилчанлик боис осийлик қилган
Шўрлик кимсани ҳам ололдим таниб.
- 61 Англадим, бу ерда ҳасратга тўлган
Пасткаш кимсалардир, бебок, овора,
На тангри, на иблис назарга илган.
- 64 Бандаи бешариф, буткул бечора,
Уларни туну кун бижғитиб мудом
Таларди мўр-малах, қуршаб тобора.
- 67 Кўзидан қонли ёш оқарди тамом,
Очкўз қуртлар эса тортиб, талашиб
Уни ютишарди бамисоли ком
- 70 Ва боқсам бир оқим келарди тошиб,
Кўрдим у оқимга ёвуқ тўдани,
Дедим устозимга: “Ҳолни айт очиб,
- 73 Кимлар анов тўда, огоҳ эт мани,
Аён эт, у ёқда қандайин қудрат
Гўё оқим сари қувлар ҳаммани”.
- 76 Устоз жавоб қилди: “Келади фурсат,
Ахеронга томон борурмиз яқин,
Англаб олажаксан бор гапни албат”.
- 79 Замин оғушига кўз тикиб ғамгин,
Эзма бўлмай дея кетдим шу дамда
Соҳил тарафларга йўл солиб сокин.
- 82 Боқсам, қайиқ суриб, додлаб аламда
Оппоқ соқолли чол келарди елиб,
Дерди: “Қуриб кетгил, лаънати банда!

- 85 Унут самовотни, менга дуч келиб.
Абадий зулмат ва оташ, муз сари
Элтажакман сизни, қўйингиз билиб.
- 88 Сен эса, сен эса кет мундан нари,
Арвоҳлар сафида нечук тирик жон?!”
Мени ҳайдар экан дерди жангари:
- 91 “Сен саҳв қилибсан келиб бу томон,
Жўнроқ қайиқ топгин яхшиси ҳозир,
То сени етказсин соҳилга омон”.
- 94 Йўлбошчим дедики: “Харон, бўл оғир,
Ахир самовотнинг истаги шундоқ,
Хархаша қилма кўп, вожиб ул амр”.
- 97 Тунд дарё дарғасин даҳшатли, пахмоқ
Башараси қотиб қолганди шу зум.
Кўзларида оташ ёнарди бироқ,
- 100 Мажруҳ бандаларга тушди-ку кўзим.
Мангулик азобга маҳкум қилган раб,
Аҳволлари нигун, топганлар тўзим.
- 103 Бақирар эдилар тангрини қарғаб,
Қисмату башарни, юртни бетўхтов
Сўкарди, авлоду ажодин булғаб.
- 106 Сўнг нола чекканча оломон дарров
Етарди азобкор дарё қаърига,—
Мавжи осийларни ютгай беаёв.
- 109 Харон-чи, ҳайқирар улар барига,
Даҳшатли эшкагин ҳар томон сирпаб,
Қатағон соларди танбалларига.
- 112 Куз чоғи япроқлар сарғайиб, титраб,
Тўкилгайлар қур-қур ва бир кун шумтол
Кўргай либосининг ётганин қувраб.
- 115 Шундоқ, зоти Одам шўрлик, беиқбол
Тутдай тўкиларди, чорасиз, сўқир,
Тўрга тушган қушдек топарди завол,

- 118 Юзмоқда сув узра мана, бетадбир;
Кечувдан ўтишга улгурмай ҳали
Пайдо бўлди ўзга тўда бесабр.
- 121 “Ўғлим, — деди устоз вазмин, шиквали,—
Раббано ғазабин қўзғатган гумроҳ
Қавму эл, бу томон шошгай азалий.
- 124 Гувранар бу ерда турфа хил арвоҳ,
Одил тангри ҳукмин бўлиб қурбони,
Даъватга айланар қўрқув, нола, оҳ.
- 127 Кимнингки бут эса агар имони
Бу ерга тушмагай йўли ҳеч қачон,
Хароннинг шунинг-чун чиқди фигони”.
- 130 У сўздан тинганда, атроф ногаҳон
Титраб кетди буткул қасирға аро,
Қора терга ботгум эсласам ҳамон.
- 133 Ер қаъридан чиқиб боди марг бало,
Ғам дашти оловга чулғанди чунон,
Бу қирмиз ёғдуга чидолмай асло,
- 136 Йиқилдим, уйқуга банди зотсимон.

ТҮҮРТИНЧИ ҚҮШИҚ

Даҳшатли момақалди роқдан сергакланган Данте ўзини биринчи доиранинг канорасида кўради. Сўнгра у христиан динига мансуб бўлмаган кишилар ҳамда чўқинтирилмаган бола-бақра жойлашган Лимбга кириб боради. Ундан нарироқда эса Исо пайғамбар ақидасига ғайри бўлган қадимги дунё донишмандлари ва қаҳрамонларини кўради. Улар орасида Шарқ донишмандларидан ибн Сино ва ибн Рушд ҳам бор.

Мудраган руҳимда қутқу дафъатан,
Босиқ сурон ичра кўз очдим бехос.
Кимдир уйғотгандай турткилаб бирдан.

- 4 Кўз ташладим тетик теграмга оз-оз,
Ҳар ёнга тикилдим туриб оёққа,
Азоб диёрини кўрай деб бир оз.
- 7 Жарлик ёқасида эдик шу чоғда,
Пойимиз остида қўрқинчли дара
Шовқин, фарёд тўла гувлаб ётмоқда.
- 10 Шу қадар зулумот, теран, қоп-қора,
Унинг тепасидан боқдим ва лекин
Фарқлай билолмадим ҳеч нени сира.
- 13 “Ногирон дунёга ўтармиз секин,—
Шундоқ сўз бошлади шоирим беҳол,—
Мен йўлни бошлайман, сен эса кейин”.
- 16 Юзига боқдимуга англадим дарҳол,
Дедим: “Сен ўзингки тушдинг даҳшатга,
Мен нетай, ўзинг айт, не кечар аҳвол?”

- 19 У деди: “Англадинг мени албатта,
Лекин сен кўражак бандалар дарди,
Даҳшатмас, ғам солган қалбимга катта.
- 22 Йўл узоқ, пайтидир, кетайлик нари”.
Ортидан мен кетдим, йўл бошлади у,
Йўлимиз — заминнинг даҳшатли қаъри.
- 25 Қулоққа чалинган йиғимас, ёху,
Инграш келар эди ҳар ёндан фақат,
Мангу хилқат узра таралган оҳ бу!
- 28 Бу — бедард ҳасратдан қолган оқибат,
Мисли дучор бўлмиш ушбу дам ғамга
Гўдаклар, аёллар тўдаси қат-қат.
- 31 “Нега сўз қотмайсан менга эй, ҳамдам,
Нега сўрамайсан буларни, нега? —
Шундайин сўз қотди йўлбошчим пурғам. —
- 34 Ўйлама, булар деб бегуноҳ банда,
Уларни покламас фақат хизмати,
Ақидаси кўҳна, ўзга имонда;
- 37 Насорон динини кимки билмади —
Осийдир бир қадар, мен ҳам ўшандоқ.
Ғоят буюк бўлди бунинг кулфати.
- 40 Маҳкуммиз барчамиз шу сабаб мутлоқ,
Парвардигор бизга ҳукм этган тадбир —
Юрибмиз ташнаҳол, ноумид, муштоқ”.
- 43 Алам юрагимни ўртади тахир,
Шундоқ ажиб зотлар ва неча буюк,—
Лимбо водийсида кезишар фақир.
- 46 “Айтгил, эй устозим, соҳибим суюк,—
Хитоб айлар эдим титраб аламнок
Ва имон келтириб тангрига қуюк,—
- 49 Борми булар ичра бирор зоти пок,
Ё биров дуоси, ё ўз савоби
Насиб қилган бўлса то нури афлок?”

- 52 Шундоқ бўлди менга устоз жавоби:
“Гувоҳман, бу ерга келди бир дафъа
Улуғ ҳазратлари — голиб жаноби.
- 55 Одам Атони у қутқазгандир, ҳа,
Ўғлонин ҳам шундоқ. Нуҳи муборак,
Ҳазрати Мусо ҳам у зотга халфа.
- 58 Шоҳ Довуд, нуроний Иброҳим бешак,
Авлод-аждоди-ла ҳазрат Исроил,
Роҳила — қимматга тушган келинчак.
- 61 Бўлмиш кўп азизлар меҳрига ноил,
Лойиқ бўлолмаган бошқалар ва лек.
Илк бор ўшаларга боққанлар мойил”.
- 64 Улкан чангалзорда икков кетардик,
У фақат сўзларди, мен-чи, тинглардим,
Чангалзор — инсонлар руҳистонидек.
- 67 Хоб чулғаган жойдан йироқ кезардим,
Муқаввас зулматнинг тагида лов-лов
Ёнаётган ўтга тушди назарим.
- 70 Гарчанд узоқдайди биздан у олов,
Лекин ўша ёнда беҳад сарафроз
Зотлар гуруҳини пайқадим дарров.
- 73 “Эй, санъат ва дониш соҳиби устоз.
Айтгил, кимдир булар, турар овлоқда —
Ўзгалардан кўра боҳурмат, мумтоз”.
- 76 Устоз жавоб қилди менга шу чоқда:
“Заминни янгатган буларнинг шони,
Бу кун самода ҳам доврўқ солмоқда”.
- 79 “Қутлангиз, энг юксак шоирни, қани”,—
Кимнингдир овози қолди жаранглаб,
Яқинлаб келарди руҳ ҳам шу они.
- 82 Шундайин сўзларни турардим тинглаб,
Эшитдим тўрт аъзам қадамин сасин,
Келардилар на шод ва на дарғазаб.

- 85 “Боқ, — деди шавкатли устод олиб тин,—
Ҳаммадан олдинда, қўлида шамшир,
Рухсори улугвор, қадами сокин
- 88 Гомер келар эди, шоирларга пир,
Ортида Гораций — шаддод қаламкаш.
Ундан сўнг Овидий ва Лукан шоир.
- 91 Бизни туташтирар буюк ном яккаш,
Қошида шунинг-чун айладим таъзим,
Ҳақлидир, булар ҳам боққанда дилкаш”.
- 94 Қаршимда турарди зотларки, азим,
Шеърлари жаҳонни янгротган беҳад,
Ҳануз бетимсолдир уларнинг назм.
- 97 Устоз пешвоз чиқди уларга хушвақт,
Куйчилар тўдаси юрди мен томон,
Мамнун жилмаярди устозим фақат.
- 100 Уларнинг сафига кирганим замон
Шарафим ошарди менинг тобора,
Сафда мен олтинчи зот эдим, шодон.
- 103 Суҳбатга берилдик юриб нур аро,
Бу ерда бизларнинг мулоқот гарчанд,
Билмам, лозиммиди ё йўқ, шу асно.
- 106 Қаср пайдо бўлди қаршимда баланд,
Етти қат девору етти қат равоқ,
Атрофда чулдирар чашмалар хурсанд.
- 109 Саф-басаф йўл босиб юрдик нарироқ,
Етти дарвозадан ўтди сўқмоқ йўл —
Чиқди қаршимиздан ям-яшил ўтлоқ.
- 112 Вазмин зотлар эди у ерда нуқул,
Уларнинг овози сокин, жарангдор.
Нигоҳлари босиқ, сипойи буткул.
- 115 Очиқ майдон ичра буюк, шуъладор
Тепалик турарди, савлати олий,
Унга кўтарилдик бизлар саф қатор.

- 118 Шу он яйлов узра, мисли хаёлий,
Шавкатли инсонлар бўлдилар пайдо,
Кўз олдимда эди улар жамоли.
- 121 Электра турар аждодлар аро,
Эней ва Гектор ҳам у ерда аён.
Бургутназар Цезарь, жангсевар даҳо.
- 124 Пентеселия ва Камилла бир ён,
Турарди Лавина — ёнда отаси,
Олий жоҳ Брут ҳам бўлди намоён.
- 127 Цезарь қизи, Коллатин заифаси,
Гракхлар онаси, Катон маҳрами,
Салоҳиддин турар — сафда ҳаммаси.
- 130 Қиялик томонга боқдим, жами
Донишманд зотларнинг устозин кўрдим,
Оқил ҳамдўстлари унинг ҳамдами.
- 133 Афлотун, Суқротга мен боқиб турдим,
Бақамти юрарди у зотга булар.
Дунё тасодиф деб атаган қадим —
- 136 Буюк ҳикматшунос Демокрит турар,
Анаксагор, Фалес, Диоген бунда, —
Зенон, Эмпедокл, Гераклит юрар.
- 139 Шифо билағони Диоскорид унда,
Сенека-ю Орфей, Туллий ҳамда Лин.
Кўзимни узоққа югуртдим шунда:
- 142 Ҳисобдон Эвклид, Батлимул, Гален,
Гиппократ, ибн Сино, ибн Рушд пайдо —
Янги ғояларни тарғиб этган чин.
- 145 Айтолмасман санаб барчасин асло,
Баёним бўлмоғи даркор мухтасар,
Тафсил қисқа эса этинг истисно.
- 148 Икков қолдик, тарқаб давраи сарвар,
Осойиш бу жойдан қасирга томон
Ўзга манзилларга айладик бовар.
- 151 Қуршаб олган эди буткул зимистон...

БЕШИНЧИ ҚЎШИҚ

Вергилий ва Данте айланиб тушган иккинчи доиранинг қопқасида бандаларнинг гуноҳини тайин этиб, жазосини кўрсатувчи Минос ўтирган бўлади. Бу доирада шаҳватпарастлар жойлашган бўлиб, улар даҳшатли қуюн комида бетўхтов айланиб юрадилар. Бу ерда Данте бахтсиз севги қурбони Франческа билан суҳбатлашади.

Тарк этиб биринчи доира ичин,
Йўл олдим тубанга — бошқаси томон.
Гарчанд у мўъжазроқ бўлса ҳам, лекин

- 4 Минос кутар эди бизни беомон.
Айни остонада сўроққа тутиб,
Дум силтаб, Дўзахга итқитар ёмон.
- 7 Маҳқум келган заҳот дарёдан ўтиб,
Қиссасини зўрға айта оларди.
Минос гуноҳларнинг ҳисобин этиб,
- 10 Дум ўраб, маҳқумни ҳайдаб соларди.
Айбига яраша — маҳқум ҳам жадал
Давраи хосига бориб қоларди.
- 13 Оломон турарди титраб, кутиб гал;
Даҳшатли ҳакамга бир-бир ёнашиб,
Учиб кетар эди пастга шу маҳал.
- 16 “О, сен, коми ғамга келган адашиб”,
Минос йиғиштириб ишини бирпас,
Сўз бошлаб қолди-ку, мен томон боқиб.
- 19 “Кимсан, ҳамроҳинг ким, сўзла шу нафас,
Ўзни бос, томуққа кирмоқ кўп қийин”.
Устоз жавоб қилди: “Йўлни тўсма, бас,

- 22 Роҳи Дўзах унга муқаррар, тайин,
Шаҳодат бергандир у Олий даргоҳ,
Даргоҳ амри вожиб, сенга айтайин”.
- 25 Шу пайт қулоғимга келди оҳ-воҳ;
Минглаб бандаларнинг турфа ноласи
Гангитиб қўйганди мени баногоҳ.
- 28 Бу ерда хилқатнинг ўчган нафаси,
Бамисли қўрқинч ва теран уммонда
Гирдибод олишар, чўнг гарғараси.
- 31 У Дўзах самуми, ҳамма томонда
Арвоҳлар тўдасин итқитар ҳар ён,
Чирпирак қиларди зўр ғалаёнда.
- 34 Улар қоя узра учгани замон
Оламни тутарди даҳшат, бақирӣқ.
Додлашар тангрини қарғаб беомон.
- 37 Оломонга боқиб, билдимки аниқ:
Бу ерда ақл ила инсофдан кечиб
Зинога берилган кимсалар тўлиқ.
- 40 Қаҳратон қиш чоғи роса жунжикиб
Кўчган чуғурчуқлар галаси монанд,
Нокаслар тўзғирди бўронда учиб.
- 43 Чирпирак бўларди гоҳ паст, гоҳ баланд,
Азоб-чи, бир нафас тинмоғи душвор,
Бўшалмасди асло бу доми каманд.
- 46 Ғамгин куйлар билан қатор ва қатор
Жанубга йўл солган турналар мисол
Юксакда бир қавм учар нолакор.
- 49 Улар соя эди буткул бемажол,
Дедим: “Кимдир булар ва нечун ахир
Уларни тилкалар бу қора шамол?”
- 52 Устозим дедики: “Боққил бирма-бир,
У аёл кечмишда қанча эл-элат
Устидан ҳукм этган, юргизган амр.

- 55 Лекин у аёлда бўлган бир иллат,
Ўз ҳолига қўйган элатларни у
Этмоқ-чун ошкора ўзи ҳам ишрат.
- 58 Қадимги замона маликаси бу,
Семирамидадир — Нингадир маҳрам,
Мулклари Султонга топширилган-ку.
- 61 Мана, нозик ҳиснинг маъбудаси ҳам
Сихейнинг хокини этганди поймол.
Бу-чи, Клеопатра, гуноҳкор санам.
- 64 Жанглар сабабкори, энг гўзал аёл —
Елена мановдир. Бу — жасур Ахилл,
Муҳаббат дастидан топганди завол.
- 67 Бу — Парис-Тристан”. Устоз хилма-хил
Қавму тўдаларни кўрсатди роса, —
Улар ҳирс йўлида бўлганлар сабил.
- 70 Бари олам узра солган овоза
Зотлар, маликалар эдилар номдор.
Сўрадим устоздан, руҳ тушиб тоза!
- 73 “Бўрон енгилгина учирган абгор —
Анов иккисидан эшитсам жавоб,
Чирпирак бўлмоқда иккови ҳам хор”.
- 76 Устозим дедики: “Сабр айла, шу тоб
Шамол суриб келар уларни бу ён.
Тўхтарлар, айласанг дилдан гар хитоб”.
- 79 Яқин келар эди улар биз томон,
“О, банди ғуссалар, — дедим ўша чоқ,—
Жавоб айланг, берса агар У имкон”.
- 82 Бамисли ошёнинг илиқ ва муштоқ
Меҳрига талпинган қўша кабутар
Қанотларин ёзиб учгандай илҳақ,—
- 85 Менинг овозимни эшитиб улар,
Дидонанинг ғамгин сафин этиб тарк,
Ҳузуримга келди муаллақ, лобар:

- 88 “О, сен барҳаёт зот, о, сен руҳи барқ,
Келибсан кўргали бизни бу айём,—
Ер юзин қонига этганларни гарқ.
- 91 Рўйхуш бермас бизга самовот тамом,
Йўқса имонингни олардик сўраб,
Ҳолимиз англаган, сен — зоти киром.
- 94 Мулоқот айлагил, мойил бўлса табъ,
Муштоқмиз, суҳбатдан баҳра олсак то,
Бу ер тинч — бўрон ҳам, қуюн ҳам тўхтаб.
- 97 Жилғалари билан келиб наҳри По
Тинган соҳилларда топдим таваллуд.
Ҳорғин суворийдир тўлқинлар гўё.
- 100 Муҳаббат дилларни ёққувчи зўр ўт,
Гўзал бир вужудга мафтун эди бу,
Вужудки, сўнги дам бўлди хор, нобуд.
- 103 Ишқ бу — фақат ишқни чорловчи туйғу,
Мен ҳам кўнгил бердим унга шу асно,
Инон-ихтиёрим топширдим, ёҳу,
- 106 Етди бошимизга муҳаббат — бало,
Бизнинг қотил топгай Каиндан хос жой”,
Шундоқ сўз дердилар, бардоши адо.
- 109 Улар сўзин тинглаб, қаддим бўлиб ёй,
Беҳад изтиробда бош эгдим ғамгин.
Устоз: “Не гап?” дея сўз қотди атай.
- 112 Дедим: “Бирор кимса ҳеч билганмикин,
Уларни қандайин пок, ширин хаёл
Бу аччиқ қисматга олиб келганин?!”
- 115 Улар сукутдайди, мен бердим савол:
“Шарҳи ғаминг тинглаб, чидолмам сира,
Қалбга, Франческа, ғам солди бу ҳол.
- 118 Муштоқ кўнгилларни фасли ҳажр ичра
Туташтирган недир, аён айлагил,
У қай бир тасодиф, қай ҳол соҳира?”

- 121 У деди: “Бахтсизлик чоғида ҳар дил
Шод пайтин эласа ғам чекар ортиқ,
Бу ҳолга устозинг бўлғувси кафил
- 124 Ва лекин толесиз севгининг аниқ
Тафсилотин қилсам ғар сенга аён —
Ҳар ённи қоплагай кўз ёшим аччиқ.
- 127 Ҳордиқ маҳалида бир кун икковлон
Ланчелот ҳақида ўқирдим қисса,
Фақат икков эдик, бепарво, шодон.
- 130 Кўзлар тўқнашарди саҳифа узра,
Юзга балқар эди энтикиш сирли.
Қисса ғолиб келди бизга, алқисса.
- 133 Йигит маъшуқасин интиқ ва нурли
Лабларига лабин қўйгани заҳот,
Дақиқа келди-ю, ажиб, сурурли,
- 136 У ҳам лабларига лаб қўйди, ҳайҳот.
Қолди жой-жойида китоб ҳам, аммо
Биз учун бўлганди гўё Галеот”.
- 139 Арвоҳ сўзлар эди уқубат аро,
Ҳамроҳи инграрди, инграрди шўрлик.
Ҳасратлари мени қилди-ю адо,
- 142 Йиқилдим ўша он, бамисли ўлик.

ОЛТИНЧИ ҚЎШИҚ

Учинчи доирада зил-замбил ёмғир, дўл, қор остида Цербернинг даҳшатли тирноқлари ва тишлари дастидан чексиз азоб тортаётган очкўзлар қавми жойлашган. Улар орасида флоренциялик Чакко деган зот ҳам бўлиб, у Дантега қадрдон шахрининг тақдири ва жазога мустаҳиқ бир неча элатларнинг қисмати ҳақида гапириб беради. Шундан кейин Данте Вергилий билан йўқлик дунёси ҳақида суҳбатлаша туриб, Дўзахнинг тўртинчи доираси томон кетади.

Аянчли рўёнинг арз-ҳолин тинглаб,
Буткул бўлган эди тоқатларим тоқ.
Ҳали олар-олмас ўзимни ўнглаб,

- 4 Дуч келди ўзгача азоб ва қийноқ:
Маҳкумлар ётарди қаёнга боқмай,
Қаёнга юз бурмай арвоҳлар мутлоқ.
- 7 Совуқ, рутубатли ёмғир паёпай
Ёғар эди бунда абадул-абад.
Дўзахнинг учинчи саҳнидайдим шай.
- 10 Тупроқдан анқирди қўланса бўй бад,
Дўл, ёмғир, чиринди — бари аралаш —
Қоплаб олган эди заминни қат-қат.
- 13 Уч ҳалқум чўнг Церберъ — кўзи қонталаш —
Халойиққа қараб итдай хурарди,
Оломон балчиқда бижғирди яккаш.
- 16 Ҳамманинг терисин бир-бир шиларди,
Махлуқ хўппа семиз, тирноғи узун,
Қоп-қора соқоли сермой, юрарди.

- 19 Маҳқумлар қанжиқдай увлар уззукун,
У ёндан бу ёнга ағанаб ночор —
Ҳимоя қилмоқчи бўларлар ўзин.
- 22 Бизни кўргач, очди оғзин мисли ғор,
Мурдор қурт — сур Церберъ талваса тортиб.
Унинг буткул тани гувранар ғаддор.
- 25 Устозим эгилди, товонин артиб,
Тупроқдан сиқимлаб олди-ю шу он,
Аждар ҳалқумига юборди отиб.
- 28 Сўнгакка кўз тиккан кўппак нигорон —
Вовиллаб, бетиним фингшигандай сур,
Тингандай улушин олгани замон,
- 31 Цербернинг уни ҳам ўчди, ҳайтовур,
Шовқиндан донг қотган арвоҳлар гўё
Сукутдан топдилар ҳордиқ ва ҳузур.
- 34 Ёмғир шиббалаган арвоҳлар аро,
Вужудларни ошиб босдик биз қадам,
Вужудлар бўшлиқдай пуч эди, аммо.
- 37 Улар ётишарди тигиз, жамулжам,
Бири бизни пайқаб, солди-ю назар,—
Ўрнидан қўзғалди, термилиб пурғам.
- 40 “О, сен, жаҳаннамга келган биродар,
Мени билсанг керак, — сўз қотди арвоҳ,—
Тирикдинг мен бу ён қилган чоғ сафар”.
- 43 Дедим: “Шу қадарли ғарибсан, э воҳ,
Чеҳранг менинг учун буткул бегона,
Кимга ўхшашинг ҳам айтолмам бироқ,
- 46 Сўйлагил, сен кимсан, маҳқум бечора,
Даҳшатли азобга дучор бўлган зот.
Тўзим топаётган зумда минг бора”.
- 49 Деди: “Сен яшаган шаҳар — музофот,
Ғийбат, ҳасад билан тўлган у маъво
Шаҳрим бўлган эди менинг ҳам, ҳайҳот!

- 52 Чакко деб атарди мени фуқаро,
Очофат эканман, шунинг сабаби
Чириб кетмоқдаман ёмғир, сел аро.
- 55 Танҳо эмасдирман. Бунда мен каби
Гуноҳ айлаганлар ётибди қат-қат”.
У шундоқ деди-ю, узилди гапи.
- 58 Дедим: “Чакко, сенинг шул экан қисмат,
Ҳолингга боққанда эзилар қалбим
Ва лекин сен менга бир ҳолни англат:
- 61 Шаҳр аҳли не учун тарафкаш, фаним,
Оқибат не кечар ва ким эрур ҳақ, —
Низо боисин ҳам айтарсан балким?”
- 64 У деди: “Хунхорлик бўлгай муҳаққақ,
Оқибат ўрмонлик келгайдир ғолиб,
Ғанимлар қувилгай, шармисор мутлақ.
- 67 Офтоб чиққанида уч бора балқиб,
Булар маҳв бўлғувси, улар қўзғаб бош —
Уларни қўллагай найрангбоз соҳиб.
- 70 Ғолибларга бўлгач шон, омад йўлдош,
Қаддин тиклашганин англашиб расо,
Мағлублар кўзидан оқизурлар ёш.
- 73 Икки тақводор бор, уларга аммо
Ҳеч ким қулоқ солмас. Очқўзлик, кибр,
Ҳасад — шу уч нарса доим бедаво”.
- 76 Сўзин адо қилиб тинди у дилгир,
Дедим: “Кулфатларнинг қаъридан бирпас
Марҳамат қил менга, аён эт, билдир:
- 79 Теггяйю, Фарината руҳи забардаст,
Диллари ҳамиша ростгўй ва комил,
Арриго, Моска ё Рустикуччи, бас,
- 82 Уларни кўрмоқни истайди кўнгил;
Қисмати не кечди, улар қаёнда?
Дўзахми, Жаннатга бўлганлар ноил?”

- 85 Деди: “Улар жойи баттар ёбонда,
Дўзахнинг теранроқ қабатыга бор,
Кўрасан уларни ўша томонда.
- 88 Лекин сенга сўнгги ўтинч айлай зор,
Одамларга эслат, улар сафида
Мен ҳам яшагандим, етказгил зинҳор”.
- 91 Зорлик зоҳир бўлди унинг афтида,
Тубанга энгашиди, юздан қочди нур
Ва олди шўрликни замин забтига.
- 94 Устозим дедики: “Чалингунча сур,
Шундоқ ётади у тупроққа ботиб,—
Маҳшарда бағрига олгай яна гўр.
- 97 Яна ўз ҳолига келгувси қайтиб,
Тепасида тургай даҳшатли ҳакам,
Самовот садосин тинглагай ётиб”.
- 100 Бақо борасида сўзлаб дамо-дам,
Турфа арвоҳлару ёмғир, сел аро
Икков сокингина ташлардик қадам.
- 103 Дедим: “Айтгил, устоз, амри таоло
Бу маҳкум қавмларни найлар оқибат,
Ортарми, камаяр уларга жазо?”
- 106 Деди: “Севган фанинг таъкидлар минбаъд:
Бўлган сайин олам — хилқат мукамал
Ортгувси роҳат ҳам, кулфат ҳам албат.
- 109 Мустаҳиқ бандалар эса ҳеч маҳал
Расо бўлолмагай ўзини таниб,
Тугалроқ бўлгувси қисмат нотугал”.
- 112 Икков кетар эдик шундоқ айланиб,
Суҳбат тафсилотин қилмайин тасвир,
Жарликнинг комида бизни шайланиб,
- 115 Плутос кутарди — балойи кабир.

ЕТТИНЧИ ҚЎШИҚ

Дўзахнинг тўртинчи доирасида посбонлик қилиб турган Плутос Дантени дағдаға билан қўрқитмоқчи бўлади. Лекин Вергилий Плутосни тинчитади ва исрофгарлар ҳамда зиқналар тортаётган жазони кўрсатмоқ учун мухлисини йўлга бошлайди. Маҳкумлар улкан тошларни кўкраклари билан суришиб, бир-бирларини булғалаб сўкиш билан овора. Шоирилар бойлик маъбудаси Фортуна ҳақида йўл-йўлакай сўзлашиб, бешинчи доирада — ғазабнок, ғаюр инсонлар жазоланаётган Стикс бўйлаб сафарларини давом эттирадилар.

“Pape Satan, pape Satan, aleppe!” —
Қичқирди Плутос бўғилиб шундоқ.
Менга таскин бериб устоз дедики:

- 4 “Махлуқ бўлса ҳамки, нечоғ ваҳшийроқ,
Ҳадик олма сира, маслаҳатим шу,
Қай куч бўла олур бизга тўғаноқ!”
- 7 Устоз айлаб қолди махлуққа ружу:
“Бас қил, бас қил дейман, лаънати қашқир,
Ўз бошинг ўзинг е, солмагин қутқу.
- 10 Биз зулмат қаърига тушурмиз ҳозир,
Қосид Микоилни сизга босабот
Йўллаган Миръотнинг амри шу, ахир”.
- 13 Кема ҳавозаси қулаган заҳот
Ўралиб-буралиб тушгандай елкан,
Махлуқ ҳам бўшашиб қолди бесабот.
- 16 Дунё жирканчилиги жамулжам бўлган
Азоб соҳиллари узра ошиб йўл,
Тўртинчи қаватга тушдик шахт билан.

- 19 Ё ҳақ парвардигор, раббано одил!
Қайси гуноҳ учун бунча уқубат?!
Ақл бовар қилмас, азоб шунча мўл!
- 22 Харибда бағрида тўлқин сершиддат
Тўлқинга дуч келиб ортга қайтгандай,
Маҳқумлар айқашиб ётарди қат-қат.
- 25 Улар шунча кўпки, саноғи йўқдай;
Икки тўда келар бирдан рўбарў —
Харсанг жилдиришиб тўшда пайдар-пай.
- 28 Тўқнашиб қулашар, қайтиб серғулу:
“Йиғмоқ на ҳожат?” — деб бошлашар сурон,—
“Сарфиёт нечун?” — деб қилишар ҳай-ху.
- 31 Ним хира даврада айланиб гирён,
Ўтру келишарди нуқтада тағин,
Ҳолдан тойиб расо, сўкиниб чунон.
- 34 Тарафкаш тўдалар давраси ҳорғин
Қайта айланишга улгурмасданоқ,
Дедим устозимга дилтанг ва ғамгин:
- 37 “Кимдир анов тўда, хомуш, аламнок?
Бошин ялтиратиб қирган тепакал —
Наҳот руҳонийлар тўдаси нопок?”
- 40 Деди: “Рўпарангда турганлар мужмал,
Ҳушлари шу қадар бўлмиш норасо.
Сарфу харажатда ноқис, беамал.
- 43 Ўша хусусида ғингшир доимо,
Рўбарў бўлишар ўкраб ҳар дафъа,
Бир-бирига ғаним, бамисли бало.
- 46 Анов тепакаллар ўзгача жаҳдда,
Зиқналик бобида тенгсиз қурумсоқ
Кардинал бу ерда, бу ерда папа”.
- 49 Дедим: “Мановларнинг сафида шу чоқ
Таниш кимсалар ҳам бордир, эҳтимол,
Номларин булғаган иллат ўшандоқ?”

- 52 Деди: “Танимоғинг уларни маҳол,
Бемисл бад бўлмиш уларнинг суврат,
Таниб олмоққа ҳам ақлу зеҳн лол.
- 55 Улар тентирагай абадул-абад,
Гўридан тургайлар рўзи маҳшарда —
Бирови мушт тугиб, бири — кал талъат.
- 58 Кимки бедиёнат йиғса агарда
Ва ё этса исроф — маҳкум мутлақо.
Қолғувси шулардай гамда, кадарда.
- 61 Боқ, ўғлим, нечоғ каж Фортуна — рўё,
У боис одамзод омад талашиб
Курашар бир-бирин егудай гўё.
- 64 Оламда жамики сийм-зарни ташиб,
Уйиб қўйсанг ҳамки, бамисли хирмон,
Булар нафси қонмас, ютоқур очиб”.
- 67 Дедим: “Соҳир устоз, айлагил аён,
Одамзод жиловин чангалда тутган
Ғолиб Фортунада қандай сир ниҳон?”
- 70 “О, шўрлик бандалар — аслин унутган,—
Устоз таскин ила айларди хитоб,—
Сизнинг фаросатни зулумот ютган.
- 73 Тангри аввал-бошдан қилмайин итоб,
Хилқатга йўллади расули раҳбон,
Нурин билвосита етказди шитоб,—
- 76 Баробар баҳраманд бўлсин деб жаҳон;
Дунё хайлининг-чи, жамики корин
Фортуна қўлига берди бегумон
- 79 Меъёрга солсин деб насиба борин,
Унинг ҳам маҳрида қисматдан жиҳат,
У тинглар иқболсиз авлодлар зорин.
- 82 У боис, забт этар элатни элат,
У ўз ҳунарини юритгай содиқ.
Илондай бекиниб иш кўрар фақат.

- 85 Фаҳмингиз гарибдир қошида аниқ;
Ўзга расуллардай айлар у бажо,
Кўнглига не келса агар мувофиқ.
- 88 Ҳукмини юргизар толиқмай асло;
Уни шошилтирар муҳтожлик мудом,
Лутфи бир дақиқа айламас вафо.
- 91 Уни этарлар ҳам гоҳида бадном,
Мадҳу саноларга лойиқдир гарчанд,
Уни қарғайдилар беҳуда тамом.
- 94 У-чи, бепарводир, ўз иши-ла банд,
Ҳуштагини чалиб юраверар шод,
Тангрининг илк, эрка зотлари монанд.
- 97 Уқубат қаърига йўл оламиз бот;
Оғаётир таниш юлдузлар юксак,
Шошилмоқлик даркор!" — деди-ку устод.
- 100 Қабатни айланиб нарироқ ўтсак,
Оқиб ётар эди жилғалар қатор,
Ўзлари ўйишган жардан кечарак.
- 103 Сув эди қоп-қора, қуйқа, сермоғор.
Биз уни ёқалаб кетдик қуйироқ,
Ошиб ён бағиру сўқмоқ хатаркор.
- 106 Стигий ботқоғи ичра тунд булоқ
Қайнаб тинар эди ва йўл соларди
Кул ранг қоя тошлар томон шошароқ,
- 109 Боқсам, нарироқда гирдоб қайнарди
Ва унда айқашиб ваҳший оломон
Балчиқ орасида бижғиб юрарди.
- 112 Юлқишар эдилар улар беомон,
Тўш уриб, қўл силкиб, тиз уриб пайваст —
Шўнғиб, ғажийман деб бир-бирин ёмон.
- 115 Устозим дедики: “Боққил шу нафас,
Ғазабга йўл берган банда бу бари,
Ҳатто сув тагида бижғийди бесас.

- 118 Талпиниб ётишар бўшлиқлар сари,
Оҳу надомати эса тубандан
Пуфакдай биқирлар, бетин, сарсари.
- 121 Улар шивирлашар ночор шу ваздан:
“Биз ёруғ дунёда тунд эдик буткул,
Яшадик қовоқни сира очмасдан.
- 124 Мана, тиқилганмиз балчиққа нуқул.
Улар хиргойиси шулдир бу айём,
Тавбаси бефойда, аҳволи мушкул”.
- 127 Юҳодек ботқоқни айланиб тамом,
Сайҳон, балчиқлардан йўл солиб шитоб,
Нохуш манзарадан, хулласи калом,
- 130 Келдик бир минора қошига шу тоб.

САККИЗИНЧИ ҚЎШИҚ

Шоирлар ботқоқликни айланиб ўтишаётганда, уларнинг таширифидан хабар топган Флегий икковлон сайёҳни Дит шахрига ўтказиб қўймоқ учун қайиғи билан етиб келади. Улар кечувда Филиппо Аржентини учратадилар. Қопқага етиб боришганда, иблислар Дантени ичкарига ўтказмайдилар. Вергилий уларга гап уқтирмоқчи бўлади, аммо иблислар дарвозани бекитиб оладилар. Вергилий, бизнинг мададкоримиз тезликда етиб келади, дея Дантени юпатади.

Алқисса, минора қошига ночор
Мушкул йўллар босиб етдик икковлон,—
Мезана кўринди баланд, қиррадор.

- 4 Икки ўт ёнарди у ерда чандон,
Жавоб берган каби буларга ошкор,
Йироқда бошқа ўт бўлди намоён.
- 7 Устодга дедимки: “Эй ҳикматбардор,
Бу қандай ўт эрур, қандоқ аланга?
Учинчи ул ўтда қандай сеҳр бор?!”
- 10 Деди: “Тикилиб боқ йироқ туманга,
Ўшанда англайсан, оташин чароқ
Кимни чорлашини ўзи томонга”.
- 13 Бир қайиқ келарди биз сари ногоҳ,
Камон ўқи каби, йўқ, ундан баттар,
Учиб келарди бир шиддаткор арвоҳ.
- 16 Ёлғиз бир эшкакчи қайиқда сар-сар
Ҳайқириб келарди биз томон тинмай:
“Тушдингми қўлимга, осий?!”— деб бесар.

- 19 Йўлбошчим сўз қотди пинагин бузмай:
“Флегий, беҳуда кўтарма гафго,
Бир зумлик ҳожатга дод солма, ҳай-ҳай”.
- 22 Кимдир лақиллатиб кетганин расо
Эшитган кимсадай Флегий шу дам
Жунбушга кирди-қу, қараш и бежо.
- 25 Қайиққа ўтирди устод муҳтарам,
Ортидан мен чиқдим, ўшанда бир оз
Қайиқ вазминлашди, валлоҳи аъзам!
- 28 Ўрнашдик кемага икков сарафроз
Ва кўҳна бу қайиқ елди илгари,
Ёриб тўлқинларни кетдик шу алфоз.
- 31 Беҳаёт наҳр узра сузардик нари,
Бир кимса дедики (беланган лойга),
“Кимсан, куни битмай келган биз сари?”
- 34 “Йўлчиман, муваққат,— дедим,— бу жойда,
Лекин ўзинг кимсан, бу қадар бадҳол?”
Деди: “Куним ўтар доим дод-войда!”
- 37 “Йиғлайвер,— дедим мен,— йиғла, бемалол,
Ифлоссан, кимлигинг қилолдим идрок —
Арвоҳсан лаънати, мангу шунда қол”.
- 40 У қўлин қайиққа узатди шу чоқ,
Устоз даф айлади лекин уриб зарб:
“Кет чиққан уйингга, кўппаксан шаккок!”
- 43 Устоз лутф айлади мени кучоқлаб:
“Нечоғ ҳимматлидир суронли ул руҳ —
Дунёга келтирган сени ёрлақаб.
- 46 Мағрур эди манов, лекин бешукуҳ,
Одамлар бермаган унга зарра дил,
Мана, жазо тортар, кўру кар, мажруҳ.
- 49 Ҳозир ҳукми жорий кўп шоҳлар ҳам, бил,
Қолдириб ўзидан шармисор бир ном
Шу жойга келурлар, тўнғиздай сабил”.

- 52 Дедим: “Имкон бўлса, устоз, шу айём
Кўрсайдим мен унинг чорасиз ҳолин,
Ботқоққа фарқ бўлиб кетишин тамом”.
- 55 Деди: “Ўтайлик-чи йўлнинг давомин,
Сенга насиб қилар у шод дақиқа,
Тўйиб кўражаксан унинг заволин”.
- 58 Ўша он арвоҳнинг устига лиққа —
Оломон ёприлди, тангрига шукр,
Гувоҳ бўлдим мен ҳам бу кўргуликка.
- 61 “Ушла Аржентини!” — оломон ёвқур
Уни ўраб олди, у-чи, дарғазаб —
Ўз-ўзин тирнардан аламдан мажбур.
- 64 Даф бўлди, у ҳақда ўтирмам сўзлаб,
Эшитилиб қолди йироқдан оҳ-дод,—
Нигоҳ югуртирдим у ёнга қараб.
- 67 “Ўғлим, — деб лутф этди муҳтарам устод,—
Шаҳри Дитга келдик, бу ерда маҳқум
Кимки умр кўрган бўлса тунд, ношод”.
- 70 Дедим: “Работни ҳам этолдим мавҳум,
Қирмизи масжидлар бўй чўзган кўкка,
Ўтда пешлангандай товланар ҳар зум”.
- 73 Деди: “Мангу ўт бу, отилар тикка,
Шундан қирмиз бўлар минорлар юксак,—
Рўбарў бўлдинг сен пастки томуққа”.
- 76 Қиялик хандаққа кемани бурсак,
Зулматли пўртана бўлди намоён,
Бамисли чўяндай тегра-теварак.
- 79 Тубанга тушгунча айландик гирён,
Бўтана баҳрнинг бу тунд хўжаси
Қичқирди: “Тушинглар, тушинглар чаққон!”
- 82 Қопқанинг қошида арвоҳ тўдаси
Соқчига гап сўқди мени кўрсатиб:
“Манов ким? Қандай зот? Кимнинг шарпаси?”

- 85 Тирик зот бу ерда найлар адашиб?”
Устозим уларга айлаб ишора,
Ташрифим боисин айтди сир очиб.
- 88 Ғазабин ютишиб, топмайин чора,—
Дедилар: “Бу ерга кир ўзинг танҳо,
Қайтариб юборгин уни дубора.
- 91 Бемаъни сафарин айласин адо,
Ёлғиз кетаверсин, ўзинг бунда қол,
Топсин у ўзига бошқа раҳнамо”.
- 94 Нафратли сўзларни эшитиб беҳол,
Билсайдинг, ўқувчим, тушдим ваҳмга,
Қайтиб кетиш йўлин топмоғим маҳол.
- 97 Дедим: “О, устозим, келгин раҳмга,
Мени ҳар балодан ўтказдинг омон,
Мадакдор бўлгандинг доим руҳимга,—
- 100 Ёлғиз қўйма мени ушбу қўрқинч он,
Бизга бу шаҳарнинг дарвозаси берк,
Қайтайлик, яхшиси, орқага томон”.
- 103 Валломат ҳамроҳим сўз бошлади тек:
“Бизнинг йўлимизни тўсмоқлик душвор,
Йўруқ шундоқ бўлган, ҳайиқма ва лек,—
- 106 Шу ерда кут мени, умид бўлсин ёр,
Зимистон қаърида бундан бу ён ҳам
Ўзим бўлажакман дўст, ҳожатбарор”.
- 109 Пири забардастим йўл солди илдам,
Қолдим ўзим танҳо, шубҳалар ичра,—
Нима бўлар экан оқибат?! Мубҳам!
- 112 Эшита олмасдим сўзларин сира
Ва лекин у билан сўзлашиб бот-бот
Ғанимлар кетарди ичкари кира.
- 115 Устознинг қошида, гумбурлаб, ҳайҳот,
Темир дарвозалар қолди ёпилиб,
Ҳорғин қайтиб келди ортига у зот.

- 118 Нигоҳи гуссали, маъюс, букилиб,
Устоз шивирлади: “Қайси ҳукми бад
Менга бу қалъани қўймиш ман қилиб?!”
- 121 У менга юз бурди: “Мен маъюс гарчанд,
Лекин сен чўчима, бу бора ҳам боқ,
Уларнинг бандини айларман парканд.
- 124 Уларнинг қилиғи таниш-ку, бироқ,
Ташқи қопқада ҳам кўрганмиз аввал,—
Кутқу, дағдағасин — бундан баттарроқ,
- 127 Эсингдами ўшал лавҳа марг, ажал;
Ўша юксакликдан бизнинг мададкор
Келмоқдадир аниқ биз томон жадал.
- 130 Қўрғон қопқасини очар у саркор”.

ТЎҚҚИЗИНЧИ ҚЎШИҚ

Данте кўрқув ва ваҳима билан Вергилийдан аввал ҳам бу йўлдан ўтган-ўтмаганлигини сўрайди. Вергилий эса бу йўлдан қачон ва қандай қилиб ўтганлигини гапириб беради. Дафъатан қасоскор илоҳалар пайдо бўлиб, шоирларга таҳдид қила бошлайдилар. Вергилий Дантени ҳимоясига олади. Шу аснода само элчиси ҳам етиб келиб, шоирларга шаҳар дарвозасини очади. Ичкарида аҳли бидъат, осийлар сағаналарда Дўзах оловига чулғаниб ётган бўлади.

Ҳамроҳим мен томон бурилган заҳот,
Боқиб юзимдаги кўрқув, ҳадикка
Ўзни тутиб олди тетик, серсабот.

- 4 Мени тинглар эди боққанча тикка —
Йироқ-йироқдаги зулматли маъво
Ва бурқсаб тутаган чўнг ботқоқликка.
- 7 У деди: “Музаффар ўлғаймиз, илло,
Мадад ҳамшираси бўлмагай заиф,
Қайдасан, соҳира, эй дафъи бало?!”
- 10 Устоз гапин тинглаб, бўлдимки воқиф,
Сўзлари паришон, калом тумтароқ,
Ҳариф сўзлар эди у лутфи зариф.
- 13 Жасоратим тугаб бўлардим адоқ
Ва ўшал калому ўшал илтифот
Менга туюлганди баттар кўрқинчроқ:
- 16 “Гуссали юҳога, айлаб сайрбод,
Дастлабки қабатга биз кўрган нукул
Нияти барбодлар тушарми, устод?”

- 19 Шундоқ сўз қотгандим жавоб қилди у:
“Мен ўтган йўллардан жуда камчил зот
Бу жойга етолган, топа олган йўл.
- 22 Бир бора ўтгандим мен ҳам рўйирост,
Чақириб олувчи вужудга жонни
Жодугар Эрихто қарғаганда бот
- 25 Ва руҳим тарк этган заҳоти танни,—
Яхудо сарҳадин қули-ла, ниҳон,—
Ўтгандим бу саддин топиб имконни.
- 28 Барча қабатлардан кўра зимистон
Чархнинг ҳалқасига етганман бориб,—
Бекор ташвиш тортма, йўл менга аён.
- 31 У теран қабатда гирдоб айланиб,
Пўртана қайнайди бадбўй, серзугум,
Бизга зарб бермоқчи бўлар шайланиб”.
- 34 Унинг барча гапи эсда йўқ шу зум;
Юксак-юксакдаги алвон қасрга
Ўша он тушди-ку ҳасратли кўзим.
- 37 Ундан уч ёсуман солиб қасирға —
Учиб келар эди, ваҳмкаш рухсор
Ҳам яшил аждаҳо — чулғанган бирга.
- 40 Аёлсифат эди бу уч қасоскор,
Лекин зулфу кокил ўрнида бадхў
Саҳро илонлари ўралган қатор.
- 43 Зулмат маликасин чўрилари бу,
Уларни устозим этди-ю раҳм,
Дедики: “Дарғазаб Эринийлар-ку.
- 46 Манов Тисифона — ўртада, лаим,
Сўлдаги Мегера, ўнгда Аленто —
Ўкраб келаётир”. Устоз қолди жим.
- 49 Улар ўз-ўзини тирнашиб расо,
Ғалаён соларди тинмай қийқириб,—
Устознинг пинжига кирдим шу асно.

- 52 “Медуза қаёнда? Қолсин тош қотиб;
Афсус, Тезейдан биз олмадик қасос”.
Улар шундоқ дерди тубанга боқиб.
- 55 “Кўзингни юнгилу ортга бурил боз,
Горгонага кўзинг тушмасин ногоҳ,
Йўқса тош қотгайсан!” — Шундай деб устоз,
- 58 Мени бу балодан қилди-ю огоҳ,
Ўзи кўзларимни ёпиб дафъатан,
Орқага қайтарди, паналаб, биллоҳ.
- 61 О, ҳушёр оқиллар, боқингиз, зотан
Менинг бу ғалати ашъорим аро
Англаб олажаксиз бир ўғит ростдан.
- 64 Иккала қирғоқни титратиб расо,
Атроф-теваракка солиб қатағон,
Ўкириб келарди қандайдир бало.
- 67 Шундоқ даҳшат солиб бетийиқ тўфон
Чирпираб қуюндай ташланса агар,
Унга сарҳад бўлмас, йўқ балоғардон.
- 70 Шоху шаббаларни қайириб ташлар,
Итқитар, кўпорар дуч келса неки,
Ҳайвон ҳам, чўбон ҳам унга баробар.
- 73 Устоз кўзларимни очиб дедики:
“Бурқсаган қадимий кўпиклар узра
Сим-сиёҳ жойга боқ, йўқ учи-чеки”.
- 76 Илонни кўрганда аҳволи тийра
Ночор қурбақалар турли томонга
Жонини ҳовучлаб қочгандай гурра,—
- 79 Кўзим тушди шундоқ бир оломонга!
Стикс суви узра чопарди жадал,
Елгандай бамисли ўтлоқ — ёбонда.
- 82 Қўлини шахт билан силкитиб ҳар гал
Елимдай тутунни қоларди ҳайдаб,
Фақат тутун уни қийнарди сал-пал.

- 85 Само элчиси у, ололдим пайқаб;
Устозим ишора қилдики, энди
Турмоқ лозим экан жим, сукут сақлаб.
- 88 Зимистон қаъридан у гувлаб инди,
Қопқанинг қошига келди-ю шартга,
Дарвозани очди ва бир зум тинди.
- 91 Гулдураб, сўз бошлаб қолди шу пайтда;
“О, само қаҳрига учраган авлод,
Ўжарлик қиласан, қандай ниятда?”
- 94 Ҳосил бўлармикан бирорта мурод,
Олий хилқат билан ўйнашмоқ нега?!
Фақат гуноҳингиз ортар бенажот!
- 97 Нечун ўзни урмоқ қисмат қаҳрига?!
Сизнинг Церберингиз, эсласангиз гар,
Роса ишқаланди тумшуғи ерга”.
- 100 Кетди у сўзини айлаб мухтасар;
Деёлди ва лекин на сўз, на калом
Ва на парво қилди бизга бир қадар.
- 103 Кетди у; бизлар-чи, тетик батамом,
Муқаддас каломдан олиб куч-қувват,
Йўл олдик дарвоза томон шу айём.
- 106 Кирдик ичкарига билмай сира ҳад,
Мен-чи, маҳкумларнинг ҳолин кўрай деб,—
Атрофга кўз ташлаб борардим фақат.
- 109 Нигоҳ югуртирдим ичкари боқиб,
Кимсасиз мазгилни илғадим, лекин
Ҳасрат гурқуарди юракни ёқиб.
- 112 Рона бўйидаги Арле деймикин,
Итаъ дарвозасин ювган Карпаро —
Ёнидаги шаҳри Поль каби мискин.
- 115 Турардик саноқсиз дахмалар аро,
Улар юксалганди қат-қат — мутаббақ.
Инграш, оҳу фарёд тинмасди аммо.

- 118 Теграда ловиллаб оташ — мисли барқ
Ёндириб, куйдириб ётарди лов-лов.
Темирни ҳам бундоқ пешламаслар, ҳақ.
- 121 Мозорлар турарди очиқ, беаёв —
Уқубат ичида қайси бир ғариб
Додлаб ётганини пайқардинг дарров.
- 124 Дедим устозимга кўнглимни ёриб:
“Ушбу мозорларда ким чекар кулфат,
Нечун инграшади бари ёлбориб?!”
- 127 Устозим дедики: “Бу ерда бидъат,
Куфрга берилган бандалар бари,
Ётганлар барчаси кофирдир минбаъд.
- 130 Гуноҳига кўра қатор сафлари,
Оташ ҳам куйдирар шунга яраша”.
Устоз йўл бошлади ўнг қанот сари.
- 133 Кетдик азоб саҳни ва қаср оша.

ЎНИНЧИ ҚЎШИҚ

Шоирлар сағаналар оралаб кезиб юришганда Данте маҳкумларнинг баъзилари билан суҳбатлашиш истаги борлигини Вергилийга баён қилади. Шу орада маҳкумлардан бири Дантени чорлаб қолади. Бу — Фарината дельи Уберти. Данте у билан суҳбатлашиб турганда Кавальканте Кавальканти исмли бошқа бир маҳкум шоирга мурожаат этиб, ундан ўғлини суриштиради. Данте унинг саволига қисман жавоб бергач, Фарината билан узилиб қолган суҳбатини давом эттиради. Фарината Дантенинг сургун бўлажagini башорат қилади ҳамда марҳумлар ёруғ дунё ҳодисаларидан нечоғли хабардор бўлишлари ҳақида гапирди.

Турфа сўқмоқ бўйлаб, работлар ошиб,
Ҳасратли маъвода қадам-бақадам —
Устознинг ортидан кетдим эргашиб.

- 4 Дедим: “Қабатлардан қабатга шахдам
Мени элтаётган устоз бузруквор,
Жавоб бер сўзимга ва айла карам.
- 7 Бу оташ заминда маҳкум, хору зор.
Ётган кимсаларни кўрсак босавоб —
Йўқдир посбони ҳам, очиқдир мозор”,
- 10 Деди: “Маҳшар чоғи, саҳродан у тоб
Ўз шаклига кириб қайтурлар яна
Ва шунда бекилур мозорлар шитоб.
- 13 Диндан қайтганларга бу жой сағана,
Эпикур ва унга бўлганлар йўлдош
Мангу маҳв бўлгайлар бежон, бетана.

- 16 Бу ерда сен учун бордир суҳбатдош,
Сўроғимга жавоб бергай, ҳайтовур,
У сенинг қалбингга ниҳоний сирдош”.
- 19 Дедим: “О, йўлбошчим, ҳиммати зоҳир,
Барча йўриғингга айлаб риоят,
Сўзларинг қилурман қалбимга муҳр”.
- 22 “Эй, шаҳри оташда жонзот сертоқат,
Хоксор, камтарин, камсуқум мардум,
Кел менинг қошимга, айлаб иноят.
- 25 Лаҳжаю шевангни тингладим шу зум,
Ҳойнаҳой, юртимда топгансан камол,
Ўтказгандим юртга балки кўп зуғум”.
- 28 Ёнимдаги ўша қабрдан, филҳол,
Шундайин хитобни эшитдим, ё раб!
Устозга биқиндим кўрқув ичра, лол.
- 31 Устозим дедики: “Кўрқма, боқ қараб,
Бўй кўрсатган сенга Фарината бу,
Ярим танаси-ла аён, муқарраб”.
- 34 Тикилиб турардим энди рўбарў,
Қоматин ғоз тутиб, Дўзахни гўё
Истеҳзоси билан ёритарди у!
- 37 Устоз мени бошлаб оташ, чўғ аро,
Хавфсизроқ заминга элтди ўша чоқ
Ва деди: “Сўзлашгил очик, ошкоро”.
- 40 Сағана қошига қўйгандим оёқ,
Мурда кўзларида чақнаб қатъият:
“Кимнинг авлодисан?” — деб берди сўроқ.
- 43 Устоз гапларига айлаб итоат,
Зотимни айловдим ошкора баён,—
Мурда қарашида ёнди жиддият.
- 46 Деди: “Ғанимимдир сизнинг хонадон,
Муҳибларимга ҳам эрурсиз рақиб,
Сизни мен енгганман икки бор чандон”.

- 49 Дарҳол дедим: “Гарчи бўлса-да таъқиб,
Улар қайтиб келди ортига тагин,—
Қавминг бу борада беиқбол, ғариб”.
- 52 Шу асно қабрдан бир арвоҳ бетин
Ияк чўзиб аранг ташлади назар,
Ерпарчин ҳолида тиз чўкиб, ҳорғин.
- 55 Кўз ташлаб атрофга, боқиб сарбасар,
Кимнидир ахтарди, жавдираб шўрлик,
Лекин умид сўниб, ингради баттар.
- 58 Деди: “Даҳо сабаб — келибсан тирик,
Унда, айт-чи, менинг ўғлим қаёнда,
Нега ёнингда йўқ, келмади нечук?”
- 61 “Ўзимча келмадим, — дедим бу ёнга,—
Устодим йўл бошлар; сизнинг Гвидо
Уни тан олмаган эди жаҳонда”.
- 64 Ҳоли алфози-ю, тортмиши жазо
Менга англаганди кимлигин дарров,
Жавоб этдим ошкор, не бўлса раво.
- 67 Жунбушга кирди у ҳасратда лов-лов:
“Тан олмаганмиди? Эзгу нур наҳот
Ёритмаган унинг чашмини бирров?!”
- 70 Сукутда турганим кўргани заҳот
Унинг саси чиқмай қолди бутунлай,
Сўнг кўздан йўқолди ва бўлди барбод.
- 73 Мени мулоқотга чорлаган атай
У мағрур зот эса турар эди жим,
Ҳеч не кўрмагандай, пинагин бузмай.
- 76 У яна суҳбатни бошлаб айтдиким:
“Мен учун қавмининг чорасиз ҳоли
Дўзах азобидан баттар ғам балким.
- 79 Эллик бор кўринмай ойнаинг жамоли —
Бошингга иш тушар, англарсан тамом —
Қанчалар мушкулдир зафар аъмоли.

- 82 Ёруғ дунё сари қилурсан хиром,
Лекин айт, сизларнинг райъу риоя
Нечун қавмларимни таҳқирлар мудом?”
- 85 Дедим: “Талон бўлган ўша Арбия —
Харобот, қон учун бу тавқи лаънат.
Черковда шундақа талқин, ривоя”.
- 88 У оғир энтикди, қалбида ҳасрат —
Деди: “Жанггоҳда мен эмасдим якка,
Ким чиққан бесабаб ёхуд беният?!”
- 91 Флоренциянинг аммо кулини кўкка
Совурмоқчи бўлган чоғида ғаним
Бир ўзим чиққанман майдонга тикка”.
- 94 Дедим: “То наслингиз омон топсинким,
На эрур, айтингиз, чора ва усул,
Уҳдасин тополмай чувалган ақлим.
- 97 Сизга аён эрур келажак буткул,
Фаҳмимча, барчасин кўрурсиз порлоқ,
Ҳозир безовтароқ боқасиз нуқул”.
- 100 Деди: “Олис манзил бизга аёнроқ,
Баъзи кўзи ўткир инсонларсимон
Бизга шу хислатни берган беҳтарроқ.
- 103 Не мавжуд ва нени яратгай замон —
Бизга қоронғидир. Тириклик сасин
Фановий хабарлар англатар аён.
- 106 Фаҳмларсан ўзинг ҳам бунинг барчасин
Ёпилган заҳоти қопқаи ҳаёт, —
Не билсак — биз учун бўлар чилпарчин”.
- 109 Изтироб ичра мен хитоб қилдим бот:
“Анов хароб зотни айлангиз огоҳ,
Унинг ўғли ҳали тирик, барҳаёт.
- 112 Саволига жавоб қилмовдим, валлоҳ,
Шубҳа, гумондайди фикр ила таъб,
Бари аён бўлди энди баногоҳ”.

- 115 Устозим турарди чақриб, чорлаб,—
Арвоҳга узр айтиб, сўз қотдим яна:
“Бу жойда сен билан кимлар бор, ажаб?”
- 118 У деди: “Туман минг ушбу ўпқонда,
Федерик иккинчи, ҳамда Кардинал,
Шуларни санадим, очиқ айтганда”.
- 121 У ниҳон бўлганди. Қадамим жадал —
Шоири мозийга шошилдим ноҳос,
Жумбоқ у жавобни этмоқ учун ҳал.
- 124 Кетиб борар эдик, сўз қотди устоз:
“Нечук безовтасан? Сезяпман ахир”.
Унга эшитганим айтдим рўйирост.
- 127 Деди: “Эшитганинг ёзмиш ва тақдир,
Қисмат азалингдир, сир сақла шаксиз”,
Сўнг деди: “Унутма лекин бари бир,—
- 130 Назар қилган чоғи диловар у кўз
Англарсан қисматнинг энг тўғри роҳин,
Келажак йиллар рост кўрсатгувси юз”.
- 133 Сўнг сўлга йўл солди устозим сокин,
Йўлимиз бурилди девордан нишаб —
Жарликка — қабатнинг тубига яқин.
- 134 Бадбўй, қўланса ҳид келарди бурқсаб.

ЎН БИРИНЧИ ҚЎШИҚ

Шоирлар еттинчи доира тепасига бориб етадилар. Пастликдан бадбўй, қўланса бир ҳид бурқсаб туради. Ҳидга тоқат қилолмаган шоирлар сал бўлса ҳам кўникмоқ учун папа Анастасий сағанаси ортига бекинишга мажбур бўладилар. Вергилий Дантега доира қабатларини тушунтиради ва суд-хўрлик, балохўрлик парвардигор иродасига номувофиқ эканини англатади. Сўнгра улар сўқмоқ бўйлаб пастликка эниб кетадилар.

Хандақнинг четига келдик яқинлаб,
Қоялар — тўшига қўйган чоғ қадам —
Ўпирилиб кетарди баттар шовқинлаб.

- 4 Жарликнинг тубидан биз сари ҳар дам
Бурқсаб келар эди бир ҳид — қўланса,
Сағана ортига бекиндик шахдам.
- 7 Лавҳа битилганди у ерда эса:
“Папа Анастасий бу жойда маҳкум,
Фотинадан кейин адашган кимса”.
- 10 “Қияга тушмоққа ошиқма бир зум,
Димоқ бадбўй ҳидга кўниксин сал-пал,
Сўнгра билинмагай”, — деди устозим.
- 13 Дедим: “Беҳудага ўтар фурсат, гал,
Бирор не сўйлагин, лутф этиб, қани”.
Деди: “Ниятим шул менинг ҳам, тугал”.
- 16 “Ўғлим, — сўз бошлади устоз сермаъни,—
Чоғроқ уч қабатни кўрарсан ҳозир,
Улар эслатади учта зинани.

- 19 Лаънати арвоҳлар у ерда бижғир;
Фақат нигоҳ ташлаб ўтмоғинг учун
Айлайин уларнинг куйини зоҳир:
- 22 Самога зид бўлган ёвузлик ва кин,
Адоват — муроди — ёлғон ва ўтрик;
Фириб, куч — уларнинг яроғи бутун.
- 25 Фириб, иллат экан инсонга шерик,
Яратганга эса буткул бегона.
Шу сабаб тангрининг ғазаби буюк.
- 28 Илк қабат — жабру зулм аҳлига хона,
Учга бўлинади унинг ўзи ҳам,
Шунинг-чун уч хилдир шаклу остона.
- 31 Холиққа етказар озор ва ситам
Ва ҳам бандасига койиш ва кулфат.
Кўрсанг ишонарсан ўзинг мусаллам.
- 34 Ҳар бири топади кулфат оқибат:
Ўлим ё жароҳат, қувғин ё сургун, —
Ўғирлик, ўт қўйиш усули фақат.
- 37 Зоҳир минтақада қотил, аҳли хун,
Ўғри, йўлтўсару қароқчи — бари
Саф-басаф бўлиниб тентирар бетин.
- 40 Ит қавмида кетган бул баъзилари,
Қасд қилган ўзига, савоби абас.
Кўз ташлагин ўрта минтақа сари:
- 43 У ерда жамики ношукур, нокас.
Қиморбоз, исрофгар олган йиғилиб,
Йўқотган ўзлигин, оқибати паст.
- 46 Койиш етказарлар тангрига нолиб,
Диллари эгридир уларнинг тамом,
Яратганни мудом юрарлар яниб.
- 49 Минтақа ортида Каорсо, Содом —
Балоҳўрлар аҳли ўтда чекар оҳ,
Ёнар шикоятчи осийлар бадном.

- 52 Фирибдан ҳамма ҳам хабардор, огоҳ,
Лаққа тушганга у келтирар бало,
Ишонмаганга ҳам қазгусидир чоҳ.
- 55 Сўнггиси меҳр ипин узар мутлақо,
Узар муҳаббатнинг ишонч риштасин,
Иккинчи қаватнинг азоби аммо —
- 58 Чулғаган риёкор, очқўз ҳаммасин,—
Алдамчи, ҳийлагар ё банди мансаб,
Қўшмачи, сохтакор, қаллоб галасин.
- 61 Меҳр ипи узилса оқибат сабаб,
Ишонч, имонга ҳам еткуси путур,
Барҳам топар дўстлик, ҳар эзгу матлаб.
- 64 Дитнинг тахти турган энг теран чуқур —
Олам туби бўлмиш энг пастки қабат —
Сотқинлар аҳлини мангуга ютур”.
- 67 Дедимки: “Устозим, лутф айлаб ғоят,
Жаҳаннам қаърини этдинг ифода,
Маҳқумлар ҳаққинда қилдинг ҳикоят.
- 70 Лекин бандилар бор балчиқ юҳода,
Уларни савалар ёмғир ва қуюн,
Ҳаққин талаб қилар букиб ирода,—
- 73 Бу қирмиз қалъага кирмаган нечун,
Ҳолбуки, ғазабга бўлмишлар дучор?
Сабабин айтиб бер бу ҳолнинг бутун”.
- 76 У деди: “Ҳақ йўлдан қайтдинг-ку зинҳор,
Фикрингда ғалатлик бўлибди содир?
Ақлинг фаромушдур ҳамда беқарор.
- 79 Ахлоқ китобида ёзилган ахир,
Уч нарса фалакка бутқул нораво,
Наҳот эслолмассан уларни ҳозир:
- 82 Енгилтаклик ва кек, пастлик — уч бало;
Тангри таолонинг қошида зинҳор
Енгилтакнинг ҳоли эмасдир авло.

- 85 Тафаккур айлагач бу ҳолни такрор,
Эслагач маҳкумлар сафларин қайта —
Ким ичда бандию, ким ташда абгор,—
- 88 Англарсан, не учун улар ҳар қайда,
Уларни иккига ажратмиш тангри,
Азоб ҳам бир қадар енгил у жойда”.
- 91 “О, ақлу зеҳннинг нури, сарвари,
Сенинг ўғитларинг тинглаб тобора
Таважжуҳим ошар ҳикматлар сари.
- 94 Марҳамат айла-ю англаб дубора:
Нечун порахўру балохўр зоти
Тангрининг қошида энг паст, энг қора?”
- 97 Деди: “Кимнингки бор сабоқ саботи,
Файласуф неча бор унга уқтирган:
Хилқатнинг бошида аввал ижоди —
- 100 Ҳикмат ва илоҳа санъати турган;
Улуми зоҳирни варақласанг гар
Шу сўзлар чалинар кўзингга бирдан:
- 103 Санъат табиатга доим эргашар,
Шогирди мисоли борар изма-из.
У ҳам илоҳийдир асли бир қадар.
- 106 “Инжил” авроқидан уққансан шаксиз:
Ҳар икки жиҳатга тангри таоло
Яшаш ва яшнашни буюрган шаксиз.
- 109 Балохўр-чи, озган йўлидан, расво,
На хилқат, санъатни менсимас ҳеч бир,
У ўзга йўлларни излар доимо.
- 112 Фурсат ўтиб борар, қани энди юр;
Ҳут юлдузи бўлди машриқда пайдо,
Етти оғайни ғарб-шимолда турур,
- 115 Йўлимиз олисдир тубангача то”.

ЎН ИККИНЧИ ҚЎШИҚ

Шоирлар Минотавр-Гавомардни ғазабидан тушириб, ўз яқин кишиларининг мол-мулки ва ҳаётига кўз олайтиргани учун қайноқ хун дарёда жазо тортаётган зўравонлар қавмини бориб кўрадилар. Бир тўда кентавр қўлида ўқ-ёй тутган ҳолда маҳкумларни қамалда ушлаб туради. Кентаврлардан баъзилари шоирларга таҳдид қилади. Лекин Вергилий уларни ҳам тинчитади. Ҳатто бир кентавр Дантени нариги қирғоққа ўтказиб ҳам қўяди. Данте ундан бу жойларнинг тафсилотини ва жазога мустаҳиқ бўлган ҳукмдорларнинг номларини билиб олади.

Томуғнинг тубига элтгувчи жарлик
Жуда даҳшат эди ҳамда хатарнок,
Ҳар қандай кимсани ҳам чўчитарлик.

- 4 Зилзилали кўчкин туфайли андоқ
Тренто шаҳрининг паст томонида
Адич соҳилига қулаганди тоғ.
- 7 Фадир-будур ўша харсанг комида
Пастга тушмоқ бўлса агар халойиқ,
Юрарди тошларнинг қирра томида.
- 10 Бу зулмат маъво ҳам ўша жой янглиқ;
Қияликда эса ётарди найнов —
Аҳли критликнинг исноди — махлуқ.
- 13 Минотавр — гавомард — ярим одам, гов,
Бизни кўрган заҳот бошдан учиб хуш,
Ғажий бошлаганди ўзини дарров.
- 16 Устоз деди: “Жининг кўзидими, хўш?
Афина ворисин ёнига олиб —
Келди, деб ўйларсан, балки хасм куш?”

- 19 Ҳамроҳим синглинга эмасдир жониб,
Ундан ҳийла дарсин олмаган, фақат
Кўз ташлар ҳолинга, нари тур бориб”.
- 22 Болтадан зарб еган буқа жон ҳолат
Арқонин узишга уриниб, аммо
Типирлаб ётгандай беҳол, бетоқат,
- 25 Гавомард ҳам тушди шу ҳолга гўё;
Зийрак устоз менга айлади хитоб:
“Югур тез! Пайқамас махлуқ мутлақо!”
- 28 Қиялик томонга йўл солдик шу тоб,
Ваҳима қўпарди қўйган чоғ қадам:
Ўприлиб кетгудай эди тош, нишаб.
- 31 Хаёлга фарқ бўлиб борардим илдам
Устозим сўз қотди: “Босдими ҳайрат,—
Жим қотган махлуққа қараб дамо-дам?
- 34 Илк бора Дўзахга келганим фурсат,
Бу ерда йўқ эди ҳеч қандайин роҳ,
Ҳар ён бундан баттар тош эди фақат.
- 37 Дитга маҳбус бўлмиш зотларни, биллоҳ,
Озод этай дея келди халоскор.
Қадам қўйганида у буюк салоҳ
- 40 Титраб кетган эди зулматли диёр;
Фаҳм этдим, нурига чулғанди жаҳон,
Шундоқ бўлган ҳазрат истаги бисёр.
- 43 Ҳақ меҳри туфайли — Мавҳумот ҳар ён,
Ўшанда бу қоя бўлган чилпарчин,
Бошқа қоялар ҳам бўлганди пайҳон.
- 46 Лекин назар солгин, теграда тошқин
Хун дарё оқмоқда, комида ёнар —
Кимки бандасига ўтқазган заҳмин”.
- 49 О, жоҳил кин, ғазаб, о, ҳасад кўр-кар!
Фоний умримизда эзфилаб, сўнгра
Жаҳаннам ичра ҳам қийнарсиз баттар.

- 52 Кўрдимки, ёймисол эгилган ўра
Сайҳонлик теграсин қамраган буткул.
Устоз айтганидан фарқи йўқ сира.
- 55 Ўлжа қувиш билан бўлишиб машғул —
Одам бошли отлар ҳад аро саф-саф —
Заминда кезгандай чопишар нукул.
- 58 Бизларни кўришгач қотишди қараб,
Учови бўлса-чи келди яқинроқ
Биз сари, камонин шайлаб ва ростлаб.
- 61 Бири хитоб қилди, чиқиб олдинроқ:
“Ким сизни бу ёнга йўллади, айтинг,
Йўқса ўқ узаман, қўзғалманг мутлоқ”.
- 64 Устоз деди унга: “Бу нечук ваҳминг,
Биз фақат Хиронга берурмиз ҳисоб,
Қизиққон эдинг сен аввалу аслинг”.
- 67 Устоз менга деди: “Турган бу хуноб —
Деянира учун ўлдирилган Несс,
Ўлаётиб қасос ололган камёб.
- 70 Бошин эгиб турган бир ёнда шу кез
Ахилл отабеги — Хирон улугвор;
Учинчиси Фолдир — шаддод, раҳмсиз.
- 73 Улар дарё узра юрар саф-қатор,
Кимки қонли мавжга берар бўлса чап,
Канорадан туриб камондан отар”.
- 76 Юрдик кентаврлар тўдаси тараф,
Турарди ўртада азамат Хирон,
Камон ўқи билан мўйловин бураб.
- 79 Дўрдоқ лабларини кериб шу замон
Деди ўзгаларга: “Манов мусофир,
Қадам босганида тош кўчар осон.
- 82 Арвоҳ қадам босмас бундаин ҳеч бир”.
Жуссаси ғаройиб зот сари устод
Яқинлаб борди-ю, сўз қотиб, охир

- 85 Деди: “Тирикдир у, чиндин у ҳаёт!
Бу зулмат маъвода мен унга раҳбон,
Бекор келмагандир, боиси — нажот.
- 88 “Ҳамд-сано” маҳали энг олий тобон
Берган фармойишни айлагум ижро;
Мен бадхулқ, у ўғри эмас ҳеч қачон.
- 91 Менга насиб бўлиб амри таоло,
Хатарнок сафарга чиқдим шу сабаб.
Бирингиз йўл бошланг, шулдир муддао.
- 94 Олинг йўлдошимни елкага жойлаб,
Саёзроқ кечувдан бошлангиз фақат —
Арвоҳ эмасдир бу, учса ҳаволаб”.
- 97 Ўнг томон бурилиб Хирон шу фурсат,
Нессга ўтинч қилди: “Бора қол, боргил,
Ҳайдаб сол, гар кимки учраса тўсат”.
- 100 Йўл солдик соҳиллар ёқалаб дадил,
Қайноқ дарёда-чи маҳқумлар ўкраб —
Азоб чекар эди қоврилиб сабил.
- 103 Манглайгача ботган баъзилар, ёраб,
Кентавр дедик: “Шоҳлар бу бари,
Ётарлар — наинки нафсу хун сабаб:
- 106 Буларнинг унвонин булғаган жабри.
Фессал Искандари, Дионисий бунда —
Сицилиянинг ундан битганди сабри.
- 109 Граф Аццолино — қоп-қора тунда,
Обиццо д’Эсте — рухсори порлоқ —
Нифоқ, низо тўла бетинч очунда
- 112 Уни ўлдирганди ўз ўғли бироқ”.
Устозим шу нафас илғаб нигоҳим,
Деди: “Уникидир ҳозир ушбу роҳ”.
- 115 Бандалар тўдаси сари юрдик жим,
Уларнинг ҳар бири бўғзига қадар
Қайноқ тўлқинларда ётарди маҳқум.

- 118 Боқсак ёлғиз шарпа йироқда турар,
Несс деди: “Тензада ётган зотнинг у
Кўксига черковда урганди ханжар”.
- 121 Оқимдан пастроққа кўз ташлаб бадху,
Баъзи арвоҳларни ололдим таниб:
Зоҳир бирида тўш ёки елка — шу!
- 124 Саёзлаб борарди тўлқинлар тиниб;
Кечув тизза бўйи келди ниҳоят
Ва шунда дарёдан ўтдик талпиниб.
- 127 Кентавр дедик: “Оқим оқибат
Саёзлаб боради ва лекин яна
Теранлашиб кетар пастликда ғоят.
- 130 У ерда қайнайди мудҳиш пўртана,
Барча мустабидлар бўлишгандир жам —
Вовайло қилишар, ғарқоб айлана.
- 133 Самовот қаҳрига дучор кони ғам:
Раббано қамчиси Аттила ва Пирр,
Секст унда; азобда ёш тўкар пурғам —
- 136 Жиш қилиб юзини кўз ёши тахир;
Риньер де Пацци ва Риньер Корнето,
Йўлтўсар, қароқчи гуноҳи кабир”.
- 139 Кентавр қайгадир бекинди, оё!

ЎН УЧИНЧИ ҚЎШИҚ

Шоир Дўзах доирасининг иккинчи қаватига — ўз-ўзига ёхуд мол-мулкига қасд қилган худкашлар манзилгоҳига қадам қўяди. Худкашлар дарахтга айланиб қолишган бўлиб, шох-шаббаларида гарпий-қузғунлар ин қуришган. Мол-мулкни қирон қилганларни эса очкўз итлар тинимсиз таъқиб этиб, ҳолдан тойгунча талайдилар. Данте Рьер дела Виньяни учратиб, ундан нега ўзини ўлдирганлигининг сабабини, худкашлар қандоқ жазоларга дучор бўлажакларини билиб олади. Шоир, шунингдек, бошқа бир неча маҳкумларни ҳам кўради ва улар билан мулоқотда бўлади. Марс ҳайкали билан боғлиқ ривоятнинг тафсилотини эшитади.

Кентавр дарёни кесиб ўтмаёқ,
Ёввойи ўрмонга қадам қўйдик биз.
У ерда бор эди на бирор сўқмоқ;

- 4 Қўнғир барглар қатор осилган тиғиз,
Ўрмалаб киргулик, чалкаш ҳар томон,
Унда на мева бор, заҳардир илдиз.
- 7 Чечина, Корнето ёқда ҳам, аён,
Саҳройи махлуққа макон бўларлик
Бундақа хилват йўқ, йўқ бундай ўрмон.
- 10 Трояликларга солган-чун таҳлик
Строфаддан кетган бир гала қузғун —
Гарпийлар бу ерда жойлашган лиқ-лиқ.
- 13 Юзи қизбашара, қаноти узун,
Тирноқлари — қирра, қорин, тўш — серпай,—
Таратиб ётишар мудом мунгли ун.

- 16 Уқтирди устозим айлаб раъият:
“Уқиб ол сен шуни йўлга чиқмай то,
Иккинчи минтақа биз турган қабат,
- 19 Ундан нари эса оловли саҳро;
Ажиб манзарани кўрарсан ҳозир,
Ишонмасдинг айтиб берганда асло”.
- 22 Ҳар ёндан нола, оҳ келарди оғир,
Бирор зот йўқ эди, лекин атрофда,
Қотиб турар эдим ҳайратда базўр.
- 25 Устоз ҳам тонг қолган балки шу тобда,
Менинг назаримда, тўда оломон
Чангалзор ичида додлар, азобда.
- 28 Лутф этиб, сўз қотди дониш суҳандон:
“Бирорта бутоқни қайир ё синдир,
Чилпарчин бўлғувси сендаги гумон”.
- 31 Дафъатан қўлимни узатдимун бир —
Бутоқни синдирдим ва шунда бехос
Овоз чиқди: “Тегма, оғрийди ахир!”
- 34 Бутоқ синган жойдан қон ҳам чиқди боз,
“Шафқатинг борми ҳеч? Азобинг бас қил,
Қийнама бунча”, — деб берарди овоз.
- 37 “Инсон эдик, энди ўсимликмиз, бил,
Муртад руҳларга ҳам раҳм эт ихтиёр,
Гуноҳдир бу қадар айласанг сабил”.
- 40 Оловга ташланган бутоқ бемадор
Ёнаётган чоғи ўзга учидан
Дарз кетиб, тўккандай кўз ёш шашқатор —
- 43 Дарахт ҳам инграрди, зор қилиб чиндан,
Нола чекар эди беланиб қонга.
Мажруҳ шохча тушди қўлимдан бирдан.
- 46 Устоз жавоб қилди унга армонда:
“Менинг шеъримдаги кароматни гар
Учратишин билса ушбу ёбонда,—

- 49 Азоб бермасди у сенга бу қадар.
Токи англасин деб мўъжиза недир,
Сени юзлаштирдим, қалбимда кадар.
- 52 Унга кимлигингни айтгил, таништир,
Заминга қайтган чоғ айлар сени ёд,
Илтифотинг боис — қилажак хотир”.
- 55 Дарахт нидо қилди: “Жозибали зот,
Майли, даъватингга жавоб айлайин,
Ҳикоятим нохуш, этмасин ношод.
- 58 Федерик кўнглининг калити тайин
Менинг қўлимдайди, уни ҳар қачон
Чизган чизиғимдан юргиздим майин.
- 61 Барча сирларини сақлаб, бегумон,
Муборак бурчимни қилай деб бажо,
Аямадим кучу ҳаловат, имон.
- 64 Юксак қасрларга ёприлган бало,
Ҳасад — ғаразгўйлик — бедаво кулфат,
Саройлар оғуси, элларга вабо,
- 67 Аҳли сарой бўлди мен учун офат,
Улар қутқусига учди-ю Август,
Тинчгина бошимга солди фалокат.
- 70 Бундоқ маломатдан норизо, маъюс —
Худкашлик қилдим мен аччиқма-аччиқ,
Лекин ноҳақ бўлиб қолдим дабдуруст.
- 73 Илдизимда мудҳиш қон ҳақи, аниқ,
Яшадим — аҳдимни бузмасдан бир зум,
Қилдим хизматимни хўжамга содиқ.
- 76 Тириклик мулкига қайтсангиз, розим,
Мени тавқ-лаънатдан айлангиз халос,
Шарафим ҳасаддан топганди тўзим”.
- 79 “Фурсатга қарагил, — сўз қотди устоз,—
У сўздан тўхтади, бўлса гар савол,
Яхшиси, сен уни гапга солсанг соз”.

- 82 Дедим: “Ўзинг нени айласанг хаёл,
Сўрагил, менга ҳам то фойда мақбул,
Ўзим журъат этмам, келмакда малол”.
- 85 Менга имо қилиб соҳиби кўнгул,
Деди: “Бул — истагинг бажармоққа шай,
Лекин айт, о, зулмат қаъридаги қул,
- 88 Айтгил, шох-шаббалар, қай йўсин, қандай
Сизнинг руҳингизни айлаган асир?
Халос бўлурида сиз бундан, қалай?”
- 91 Оҳ чекиб юборди дарахт кўп оғир
Ва шул баробари деди у мунгдор:
“Мухтасар жавобим сизга шундоқдир.
- 94 Сўнг нафас кўчган руҳ бешафқат, безор
Вужуд либосини тарк айлаган чоф
Еттинчи юҳога йўллар Минос, хор.
- 97 Лекин тайин жойни кўрсатмас мутлоқ.
Ўрмонга тушар руҳ, мисоли уруф —
Сўнгра ўсаверар беэга, яйдоқ.
- 100 Навдалар улғаяр ва тана бўлуғ;
Гарпий — қузғун қушлар чўқлайди расо,
Жароҳат — туйнукдир, инграймиз мунглуғ.
- 103 Биз ҳам вужуд сари боргаймиз, аммо
Маҳшарда биз уни киймасмиз қайта,
Воз кечдик — демак, тан — ҳаром мутлақо.
- 106 Вужудни ва лекин судраклаб шартга
Қўярмиз тиканак тагига қатор,
Ғофил сояси-чи беҳис, албатта”.
- 109 Уқубатли дарахт яна давомдор
Сўзлайверар девдик, лекин сокин, лол,
Зимистон ўрмондан келди шовқин, зор.
- 112 Худди ўров чоғи овчи бемалол
Қобон югуришин, този қувлашин,
Чангалзор шитирин эшитганмисол,

- 115 Сўл ёқда иккита дабдала, парчин,
Яланғоч кимсалар бўлдилар пайдо,
Чигал чангалзорга уришиб тўшин.
- 118 Олдингиси дерди: “Келгил, ажал, о”,
Наригиси эса қолишмай зарра
Дерди: “Шижоатинг баланд-ку, Лано,
- 121 Чаққонсан Топпода кезгандан кўра”,
Маҳкум атрофига солди-ю назар,
Қулади ўша он бутазор узра.
- 124 Орқа ўрмонда-чи, лиқ қанжиқ итлар —
Кўзи олазарақ, оч ва ютоқи,—
Бўшалган тозилар янглиф кезарлар.
- 127 Йиқилган кимсага ўша заҳоти
Ёпишиб оларди тишларин қайраб,
Ғажирди сўнгаги қолмайин токи.
- 130 Устоз бир бутоққа қолди-ку бошлаб,
У-чи, алам ичра инграб беҳуда —
Узуқ шохлари-чун йиғларди додлаб:
- 133 “Жокамо де Санд Андреа, жуда
Номардлик қилгансан айлаб мени хор,
Бузғун ҳаётинг-чун айбдор менми, а?”
- 136 Унга яқин келиб устоз бузруквор
Деди: “Кимсан ўзинг, жароҳат аро
Нола чекаётган, чекаётган зор?”
- 139 У деди: “Бўлибсиз бу ерда пайдо,
Асрий зулмат ошиб келибсиз, аён,
Кўргали нечоғлик эканим адо.
- 142 Япроқларим уланг танамга чаққон;
Иоанн деб унут бўлди ул салаф,
Ўша шаҳар эди менинг-чун макон.
- 145 Қасос олаётир санъати ашраф;
Арн сувларида гар иттифоқо
Парчаси қолмаса эди, бешараф —

- 148 Атил харобаси ўрнида асло
Қуриб бўлмас эди ҳеч қандай қўрғон,
Тер тўкарди халқ ҳам чакки, мутлақо.
- 151 Кулбамда ўзимни қилганман қурбон”.

ЎН ТЎРТИНЧИ ҚЎШИҚ

Еттинчи доиранинг учинчи қавати қайноқ қумликдан иборат бўлиб, осмондан тинимсиз олов ёмғири ёғиб туради. Бу ерда парвардигорга, хилқат ва санъатга саркашлик билан терслик қилган гуноҳкорлар жойлашган. Улардан биринчиси — Дўзах азобига ҳам беписанд боқувчи Капанейдир. Шоирлар йўлда давом этиб, қонли жилғага дуч келадилар. Вергилий бу жилғанинг қандай пайдо бўлгани ҳақида, шунингдек, Дўзахнинг бошқа дарёлари хусусида Дантега сўзлаб беради.

Дилбар ватанимни хотирлаб ғамгин,
Тўкилган барглари йиғдим битталаб
Ва беҳол танага қайтардим тагин.

- 4 Сарҳадга чиқдик биз ўрмон оралаб,
Учинчи ичида иккинчи қават,
Ҳакам турар энди тепадан қараб.
- 7 Келсин зеҳнингизга мана шу сурат:
Бамисли сўзана — улкан, паёпай —
Турарди беҳаёт, ўлик, яланг дашт.
- 10 Уни ўраб олган ўрмон уқадай,
Ўрмон атрофида қайноқ руд жўшар,
Сахро четида биз турар эдик шай.
- 13 Қум эди ҳамма ёқ кетгунга қадар,
Худди бир замонлар Катон топталаб,
Босиб ўтган қайноқ чўлларга ўхшар.
- 16 Сатримни ўқиган ҳар кимса, ёраб,
Даҳшатларга тушиб қолмоғи бешак,
Бу ҳолга зоҳирда турибман қараб.

- 19 Сахрода яланғоч арвоқлар лак-лак,
Асрий азоб ичра йиғларди бари,
Ҳар қайсининг ва лек азоби бўлак.
- 22 Ким ётар чалқанча, юзи тескари,
Ким эса ғужанак — серчанг заминда,
Ким эса тентирар бетин, сар-сари.
- 25 Тентираган руҳлар кўп эди бунда;
Узала тушганлар камроқдир, бироқ —
Уларнинг оҳ-воҳи чўнг эди жуда.
- 28 Сахро устида-чи, сокин, ярқироқ,
Парча-парча ёғар оловли ёмғир,
Шамолсиз ҳавода ёққан қор ончоқ.
- 31 Саратон оловин остида, офир,—
Ҳиндга жаҳд айлаган Искандар қаттол
Палахмон ўтида қолиб бетадбир —
- 34 Лашкарга фармойиш бермишким, дарҳол —
Алангани бир-бир ўчирмоқ зарур,
Токи, мушкул бўлмай бутунлай аҳвол;
- 37 Шундоқ ёғиларди самум, оташ пур;
Ўтдаги пиликдай ёнар эди хок,
Маҳкумлар азобин зўрайтиб допқур.
- 40 Кўрдим, қуриб кетган қўллар аламнок,
Танага ёпишган оташ парчасин —
Сидириб ётарди бетиним ҳар чоқ.
- 43 Дедим устозимга: “О, лойиқ таҳсин,
Мудом қодир эдинг, қила олдинг мот
Қопқани бекитган жиндан бошқасин.
- 46 Кимдир манов ётган бўйчан ва тунд зот,
Ёмғир ҳам юмшатмас азобни, аммо
У эса беписанд боқади наҳот?”
- 49 Ғурур, мардлигига боқиб шу асно,
Ҳайратга тушганим англаб, деди у:
“Қандоқ яшаганман — шундоқман борҳо.

- 52 Сўнги дам қилсин деб тавба-тазарру,
Мени қийнаш учун ясаган асбоб —
Оҳангарни Зевс қийнасин, гап шу!
- 55 Монжибель темирчи аҳлин ё шу тоб
Беҳуда кор билан айласин сарсон,—
“Қутқаз”, деб Вулқонга қилсин зор, хитоб —
- 58 Флегра устида дегандай нолон;
Бошимда, майлига, солсин дағдаға,
Лекин қасос завқин туймас ҳеч қачон!”
- 61 Устоз жунбуш ичра кирди орага,
Уни бу аҳволда кўрмовдим аввал,
Деди: “О, Капаней, орттириб ғовға,
- 64 Фуруринг бошингни еган ҳар маҳал,
Ўжарлик қиласан қутуриб, қайнаб,
Ўзинга етказиб баттарроқ халал”.
- 67 Устоз деди сокин мен томон қараб:
“Февга зарба берган етти ҳукмдор —
Подшонинг бири шу: ўжар, дарғазаб;
- 70 Тангри қарғаса ҳам бўйсунмас, ғаддор.
Ҳозир айтганимдек, шон топган лойиқ,
Дағал сўз унинг-чун обрў, ифтихор.
- 73 Энди йўл юрайлик аввалги тариқ,
Чет-четдан қадам бос, бўлиб эҳтиёт.
Йўқса, қум оёғинг куйдирар аниқ”.
- 76 Етдик бир жилғага жим, сақлаб сабот,
Жилғаки — ўрмондан келгувчи оқим,
Ҳануз қутим ўчар эсласам, ҳайҳот.
- 79 Кетсин деб тандаги мараз, гуноҳим,
Аёллар сув олган Буликаме каби,
Қумзорда қайнарди чашма сервахм.
- 82 Тош қотмиш жилғанинг ҳар икки лаби,
Тош қотмиш ҳалқобнинг туби ҳам буткул;
Англадим — шу ерда йўлнинг мансаби.

- 85 “Қопқадан ўтиб, то босиб қанча йўл,
Барча кимса учун очиқ маъвода,
Неники кўрибмиз маъқул — номаъқул —
- 88 Баридан шу жилға эрур зиёда;
Ундан буғ чиқади бутқул ажойиб,
Маҳв этар ҳар қандай ўтни дунёда”.
- 91 Устоз шундоқ деди. Мен чанқоқ толиб,
Сўрадим: “Лутф айла, ташнадир қалбим,
Юраин қошингда токи мен қониб”.
- 94 Деди: “Денгиз ичра бир жой бор, қадим,
Критдир унвони; унинг вақтида
Гуноҳқордан олам бўлган пок, карим.
- 97 Тоғлар орасида бор машҳур Ида;
Бир чоғлар ям-яшил яшнаган маскан,
Ҳозир-чи, хароба бўлгандир жуда.
- 100 Рея гўдақларин унга бермишкан,
Излаган у жойдан бошпана, уя,
Гўдақлар йиғисин шовқин-ла босган.
- 103 Тоғнинг устида-чи, улуғ қария;
Елкасин ўгирган Дамиате томон,
Рим сариға эса боққандир қия.
- 106 Тилла бош нур сочиб турар нурафшон;
Кўкраги, қўллари — қуйилган нуқра.
Белигача эса мис эрур, шоён.
- 109 Белдан пастда эса темир бир сира,
Унинг оёқ кафти-чи хокитуроб лой,
Ўнг таянчи шу, лойдир — шокира.
- 112 Вужуди дарз кетган бошдан токи пой.
Сизиб ётар ундан кўз ёши тубан,—
Ва уни ютади пастда — гор — сарой.
- 115 Яна кета берсанг ўша йўл билан,
Туғилар Ахерон, Стикс, Флегетон;
Улар сўнг оқади яна ҳам теран.

- 118 Охир-оқибатда дарё — учовлон
Коцитга айланар; бу бошқа мавзу,
У жойни кўрарсан ўзинг бегумон”.
- 121 Дедим: “Ёруғ дунё суви экан бу,
Модомики, келмиш шу ерга қадар,
Нечун бирданига бўлди ниҳон у?”
- 124 Деди: “Пастга томон ўзан айланар;
Гарчанд босиб ўтдик қанчалар сўқмоқ,
Лекин йўл узоқдир юҳога қадар;
- 127 Ўтиб улгурмадик барчасин бироқ.
Йўлиқса дафъатан янги ҳодисот
Ҳафсаланг пир бўлиб тишлама бармоқ”.
- 130 “Лета қаёндадир? — савол бердим бот, —
Қайда Флегетон? Кўрсатгил, алҳол,
Уни сен кўз ёшдан девдинг-ку бунёд?”
- 133 Устоз карам қилди: “Ҳақ рост бу савол,
Лекин хун оқимнинг гуврашин тинглаб,
Сенга аён бўлди ғаройиб бир ҳол.
- 136 Ҳали Летага ҳам боқарсан бўйлаб,
Арвоҳлар ўз-ўзин покловчи манзил,
Соҳиллар ёқалаб наҳр оқар ажаб”.
- 139 Сўнг деди: “Кетармиз бу ердан, билгил,
Мен билан изма-из юргайсан фақат.
Оқим бўйлаб ўтар энди сўқмоқ йўл.
- 142 Бунда ўт-оловни ютар рутубат”.

ЎН БЕШИНЧИ ҚЎШИҚ

Шоирлар қумлик ёқалаб кетаётиб, яшашнинг табиий тарзига нисбатан зўравонлик қилган содомитлар (бачча-воз) қавмига дуч келадилар. Шоир ўз ўқитувчиси Брунетто Латини билан ёнма-ён бораётиб, Флоренция ҳақида, қисмат йўриғи ҳамда зафар ва мағлубиятлар ҳақида гаплашадди. Брунетто ўз атрофидагилар тўғрисида ҳам маълумотлар беради, сўнгга ўз қавми ортидан югурганича кетади.

Ёқалаб борардик тошлоқ ёбонни,
Жилға тепасида таралган буғ-пар —
Асрарди пускурган ўтдан тўғонни.

- 4 Бруджек, Гвидзант аро бир вақтлар,
Қудратли оқимнинг йўлини тўсиб,
Фламандлар қурган дамбага ўхшар.
- 7 Кьярентанодан келса сел жўшиб,
Падуанлар, қасримиз ювмасин деб то,
Брентда қўйгандай садди роҳ қуриб.
- 10 Шундай қурилганди бу жой ҳам, илло,
Ким бўлсин устаси — қурган-қурганча,
Улкан бўлмаса ҳам — ажибдир аммо.
- 13 Ўрмондан узоқлаб кетгандик анча,
Кўзга чалинмасди энди у ўрмон,
Ортимга бурилиб қарамай қанча.
- 16 Рўбарўдан чиқди арвоқлар нолон,
Кўзларини узмай турдилар биздан, —
Мисли янги ойга боққан оломон.

- 19 Бир-бирига қараб қўярди зимдан;
Боқарди биз томон кўз қисиб синчков,
Чол ип ўтказгандай игна кўзидан.
- 22 Улар орасидан дафъатан биров,
Мени таниб қолиб қичқирди: “Ажаб!”
Ва сўнг этагимга ёпишди дарров.
- 25 Куюк рухсорига турардим қараб,
Менинг этагимга ёпишган заҳот.
Унинг кимлигини англай олдим заб.
- 28 Энди аён бўлди мавҳум турган зот:
Жизғанак бандага келиб яқинроқ,
Дедим: “Сэр Брунетто, сизмисиз, наҳот?”
- 31 У деди: “Афу эт мени, бўталоқ,
Балки бошқаларни бир зум этиб тарк,
Хоҳласанг, лотинча дарс ўтсак озроқ”.
- 34 Жавоб бериб дедим: “Розиман бешак,
Йўлдошим хоҳлагай истасангиз гар,
Сиз билан ёнма-ён ўлтирсам андак”.
- 37 Деди: “Бизнинг қавмда кетган бандалар,
Бир зум имилласа азоби ошур,
Юз йил олов ичра ёнар бешбаттар.
- 40 Юрингиз, сизларга эргашгум ҳозир;
Гуноҳлари кабир, азоби абад
Ўз қавмимга қайтиб келурман охир”.
- 43 Унинг йўли эди оловли қабат,
Шу сабаб ёнма-ён кетолмадим, лек
Борардим юксакдан букканимча қад.
- 46 Деди: “Қандай тақдир, қай қисмат малик
Сени олиб тушди бу ён тириклай,
Ва ким бу — йўл бошлар сенга шунчалик?”
- 49 Дедим: “Ёруғ дунё юзида, найлай,
Зулмат водийсида қолувдим танҳо,
Яшаб бўлмагандим умрим бутунлай,

- 52 Тунда илоҳамга терс келдим аммо,
Тагин йўлдан қайтдим — бунга келиб дуч,
Йўлбошчим бўлди у — айни муддао”.
- 55 Дедики: “Ёр бўлмиш саодатли бурж,
Илғай олган эдим ҳаётда тугал,
Иқбол ҳамроҳингдир, шону шуҳрат қуч.
- 58 Фано топмасайдим агар бемаҳал,
Самовий йўлингга мамнун ташлаб кўз
Мадад берармидим, эҳтимол, сал-пал.
- 61 Лекин у ёвуз эл беҳиммат, беюз,
Фъезоль тоғларидан келган кўчманчи,—
Босар-тусарини билмайди ҳануз.
- 64 Ғаним дер — яхшилик қилсанг-да гарчи;
Ҳамма ёқни босса алаф ва ажриқ,
Бечора лоланинг ҳолин кўрсанг-чи.
- 67 У халқни дердилар сўқир ва фосиқ,
Ҳасадгўй, ўлгудай ман-ман, очофат,—
Ёндашсанг қораси юқарди аниқ.
- 70 Ҳар икки тараф ҳам сенга терс ва бад,
Хизматинг кўролмай қайрашади тиш,
Қўлидан ҳемири келмагай, минбаъд.
- 73 Ўз похолин ковшаб қилсинлар хониш,
Фақат у махлуқлар сенга тегмасин,
Тегмасин, гар уруғ отган эса ниш.
- 76 Бир вақтлар ўтрик ва ғавфо уясин
Ичида бўй чўзган римликлар каби
Асрасин ўзида гавҳар донасин”.
- 79 Дедим: “Бажо топса юрак матлаби,
Ижобат бўлсайди мендаги тилак,—
Сўнмасди сизнинг бу ҳаёт кавкаби.
- 82 Сизнинг қутлуғ номни асрагай юрак,
Боқий ҳаёт йўлин неча бор такрор
Ангатган, уқтирган устозсиз бешак.

- 85 Ажиб суратингиз дилда барқарор;
Сизнинг хотирангиз фоний дунёда
Калом ва сўз билан этгум бахтиёр.
- 88 Қолди сўзларингиз дилда зиёда;
Бунинг барисин у айлагай қиёс,—
Агар насиб қилса висол самода.
- 91 Фақат билиб қўйинг, виждоним бехос
Менга бермаса бас, шафқатсиз жазо,
Масъулман, қисматнинг йўруғига мос.
- 94 Кўникиб қолганман бунга мутлақо,
Фортуна — тақдирнинг чарх калисоси
Қандай айлансин ҳам — менда не парво”.
- 97 Шу он эшитилди устоз садоси,
Лутф айлаб сўз қотди у кифтим оша:
“Диққатдир — суҳбатнинг асли асоси”.
- 100 Сэр Брунетто ҳам шунга яраша
Тинмай берар эди гапимга жавоб.
Дедим: “Ким бор машҳур, сизга ҳамгўша”.
- 103 У деди: “Йўқ эмас ҳа, аҳли арбоб,
Лекин қолганларни гапирмаган соз,
Чунки ундақалар беҳад, беҳисоб.
- 106 Бунда аҳли черков, диндорлар мумтоз,
Юрт бўйлаб донг солган олимлар бордир,
Тавқи лаънатлари ўхшаш ва дамсос.
- 109 Анов Присцианнинг ёнида ҳозир
Турибди Франциск Аккурсий, ана,—
Тангри бандаларин хос қули — нозир.
- 112 Арподан Баккильонега қилган бадарға
Ва унда ҳаётин айлаган барбод —
Зот ҳақида ва ё сўзлай сидирға?!
- 115 Бошқаларни, майли, эсламам зиёд,
Туғаб қолаётир бизларнинг муддат:
Жўшаётир ортиқ тўзон, гирдибод.

- 118 Унга дуч келмасдан қайтай беғурбат,
Ғазнаи илмимни асра — шу армон,
Илмимда барҳаёт қолганман фақат”.
- 121 Физиллаб жўнади бурилиб чаққон,
Гўё Веронада қайси бир маҳал —
Яшил мато учун чопиб саргардон,
- 124 Довда голиб чиққан зот каби жадал.

ЎН ОЛТИНЧИ ҚЎШИҚ

Шоирлар еттинчи доиранинг учинчи қаватига тушаётиб, Дўзах дарёси Флегетоннинг шовқинини эшитадилар. Бу ерда Данте содомитларга мансуб яна уч ватандошини учратади. Улар шоирга Флоренциянинг сиёсий инқирози, фуқаронинг маънавий тубанланиши ҳақида гапирадилар. Сўнгра Вергилийнинг ишораси билан жарлик тубидан ниҳоятда ғалати махлуқ — Герион пайдо бўлади.

Тубан оқаетган сувнинг гувурли
Шовқини ёвуқдан келди қулоққа,
Ари уясидай гунғур-гунғурли.

- 4 Оломон ичидан дарров биз ёққа
Уч соя қайрилиб келди дафъатан,—
Қайноқ сел барчасин солган қийноққа.
- 7 Қийқириб келарди учта куюк тан:
“Тўхта! Либосингдан турибмиз таниб,
Иллатлар шаҳридир сен келган ватан”.
- 10 Улар қоврилганди оловда ёниб,
Шўрликлар танида сонсиз жароҳат,
Ҳатто ёдга олсам кетгум сесканиб.
- 13 Уларнинг даъватин тинглаган соат
Устоз хитоб қилди: “Бардош қил бирров.
Сақлаш керак эрур одоб, назокат.
- 16 Агар ёғмасайди кўкдан чўғ-олов,
Бўлмасайди агар аланга-оташ —
Улармас, сен пешвоз чиқардинг дарров”.

- 19 Тўхтадик, бир муддат сўзсиз ва ёввош;
Тинган надоматин давом эттириб
Бизни ўраб олди учовлон бебош.
- 22 Худди майдон ичра рўпара туриб
Тиклашган яланғоч полвонлар чаққон —
Пайт пойлаган каби қўл силкиб юриб,
- 25 Улар теграмизда изғирди гирён,
Оёгин олдинга босарди, бироқ
Қарарди бўйнини буриб мен томон.
- 28 Бирови сўз қотди: “Замин-ку юмшоқ,
Лекин беланганмиз бутунлай қонга,
Жиркансанг керак-ку, бизлар бадҳолроқ;
- 31 Бовар қил бизларнинг шуҳрат ва шонга,
Лутф этиб жавоб бер, кимсан, эй одам,
Қандай келиб қолдинг тирик бу ёнга!
- 34 Олда кетаётган қадам-бақадам
Мана бу ҳамроҳим, яланғоч, кир-чир,
У нечук зот эди? Ўйламассан ҳам.
- 37 У Гвальдраданинг набирасидир;
Гвидо Гверро — донгдор саркарда,
Қўлида ўйнаган найзаю шамшир.
- 40 Манов чанг тўзгитиб юрган серзарда
Тегъяйо Альдобранди — хизмати буюк,
Номин ҳурмат билан эслаш даркор-да!
- 43 Мен Рустикуччиман, дилда ғам туюк,
Томуғ оташига бўлдим гирифтор,
Хотин балосидан тилгинам куюк”.
- 46 О, гар бўлолсайдим дафъи балокор,
Қалқон қилар эдим ўзимни шартта.
Устоз ҳам бўларди шаксиз мадакдор.
- 49 Лекин ҳайиқардим ўтдан, албатта,
Кўксимга уларни босолмасдим, оҳ,
Боқа олмас эдим меҳр-шафқатда.

- 52 Дедим: “Кўнглингизга келмасин ногоҳ,
Ҳолингизга боқиб, дил тўла ҳасрат;
Жирканиш қаёқда, мен-ку хайрихоҳ.
- 55 Устозим сизларни кўргани фурсат,
Шариф-шажарангиз айтганди бир-бир,
Айтганди не бўлса — сизга хос ҳислат.
- 58 Ватандош эрурмиз ҳаммамиз ахир;
Шонли хизматингиз қадрлаб мудом,
Ёшлиқдан севганман сизни беназир.
- 61 Устоз ваъда қилган роҳатга тамом
Етиб бормоқлигим керакдир чидаб:
Лекин бир довон бор — нуқтаи низом”.
- 64 У деди: “Кўп йиллар ёр бўлиб матлаб,
Даврон суражаксан хушнуд, омон, соғ,
Шухратинг ҳамиша тургай чарақлаб.
- 67 Лекин айт, бизларнинг шаҳарда бу чоғ
Қолганми диёнат, инсоф, риоя
Ва ё бўлишганми улар тумтароқ?
- 70 Гульельмо Борсиере — хор бениҳоя,
Саҳрода юрибди қатл этилган зот,
Келтирмиш бу ерга ғамгин ҳикоя”.
- 73 Флоренция, йўлинг йўқотиб, ҳайҳот,
Муккадан кетибсан кибру ҳавога,
Сени келгиндилар айламиш барбод!—
- 76 Шундоқ хитоб қилдим, боқиб самога
Бамисли ҳақлигин англаган воиз —
Улар берилдилар рамзу имога.
- 79 Дедилар: “Бахтлисан дунёда шаксиз,
Неки мушкул бўлса, барига магар
Жавоб бераркансан лойиқ ва жоиз.
- 82 Бу зулмат маъводан қайтиб, сен беҳтар
Чароғон дунёга солганда нигоҳ,
Бизларни эслагил ва ўша сафар —

- 85 Дегил: “Уларни мен кўрдим баногоҳ”.
Кетдилар учовлон йўл бўйлаб нари,
Қанотга ўшарди оёқлари, воҳ.
- 88 Кўз очиб-юмгунча йўқолди бари,
Кўздан ғойиб бўлди жадаллаб тезкор.
Отланди устоз ҳам энди йўл сари.
- 91 Эргашдим изидан, лекин ғалвадор
Шаршара шовқини келди қулоққа,—
Дастидан гапни ҳам эшитмоқ душвор.
- 94 Монте-Везодан то кунчиқар ёққа
Апеннинлар бўйлаб оқади дарё,
Дастлаб унинг номи бутунлай бошқа:
- 97 Аквакета дея аталар, аммо
Етганда қуйига — Форли ерига
Ўзгартиб олади номин, ажабо.
- 100 Етгач Сан-Бенедетто — у тоғ наҳрига,
Пастга қуйилади роса гувиллаб,
Минглаб дарё сиғар у наҳр бағрига.
- 103 Шундоқ, бу дарё ҳам пастга шовуллаб
Қирмиз тўлқин отиб оқарди ўктам,
Қулоқни тешгудай даҳшатли улаб.
- 106 Белимда бор эди арқоним — пўтам,
Мўйнаси ялтироқ, ажиб жонивор
Қоплонни тутмоқчи бўлгандим мен ҳам.
- 109 Пўтамни ечдиму ғоят таъзимкор
Устозга узатдим, бир сирасига
Эшгандим пўтамни пишиқроқ такрор.
- 112 Устоз келиб жарнинг кунгирасига
Пўтанинг бир учин итқитди тубан,
Илашмасин деб то жар қиррасига.
- 115 “Устозки иш тутар эҳтиёт билан,
Ўпқоннинг қаърида бўлмасин бало”,—
Ўз-ўзимга шундоқ дедим хаёлан.

- 118 Нечоғли вазминлик, тоқат керак, о,
Ёнингдаги одам, наинки зоҳир,
Ботин ўйларингни англаса ҳатто.
- 121 Устозим дедики: “Қараб тур ҳозир,
Икков кутган кимса кўрғазар жамол,
Кўз олдинда сеҳр бўлгуси содир”.
- 124 Ўтрикка ўхшаган рост гапни, алҳол,
Тишнинг ковагида лозим асрамоқ,
Йўқса орттирасан ортиқча малол.
- 127 Лекин вужудимни босади титроқ,
Баён этгум сенга, азизим шеърхон,
Комедиям ҳақи қасам ичароқ.
- 130 Боқдим: жар тубида сузиб биз томон
Келарди қандайдир махлуқ қийлиқол —
Ҳар қандай ботир ҳам қолгудек ҳайрон.
- 133 Кема парканд бўлиб топганда завол,
Фоввос этганида мадад ва ёрдам,
Шўнғиб-шўнғиб чиқар у ҳам шу мисол.
- 136 Сузарди, гавдаси чаққон ва шахдам.

ЎН ЕТТИНЧИ ҚЎШИҚ

Шоир Герионнинг қиёфасини тасвирлайди. Вергилий Герион билан музокаралар олиб бораётган пайтда Данте олов ёмғири остида азоб чекаётган маҳкумлар билан қизиқади. Уларнинг ҳар бирининг бўйнига нишонли тўрвалар осилган. Сўнгра икки шоир Герионга мингашиб олиб, саккизинчи доира томон равона бўладилар.

“Мана шу махлуқдир касадум ҳайвон,
Унга бас келади на ҳад, на шамшир,
Ер юзин бузган у, булғаган ёмон”, —

- 4 Шундоқ сўз бошлади устози кабир,
Баҳайбат махлуқни чақирди имлаб,
Мармар соҳил узра қўйган деб бағир.
- 7 Думини йиғмасдан, сузиб, ўрмалаб,
Соҳилнинг ёнига келди у махлуқ,
Ёлғон, алдамчилик тимсоли, бадтаъб.
- 10 Рухсори ёқимтой, боқиши улуг,
Беғубор, самимий ташларди назар,
Лекин қолган қисми илондир тўлиқ.
- 13 Панжалари эса сертирноқ, сербар;
Елка, қорни, биқин чипор ҳандалак —
Рангдор ҳошиялар танасин безар.
- 16 На турк ва на татар тикканда палак,
Бундай чипор бўлмас ўриш арқоғи;
Ҳатто Арахна ҳам мот қолар бешак.
- 19 Қайиқ бекатида тўхтаган чоғи,
Тенг ярми тўлқинга ботиб тургандай,
Ёхуд келган пайти олмон ютоқи,

- 22 Кундуз жанг қилишга бўлган каби шай,
Қумзор ўлкадаги харсангга яйдоқ
Тўшин босиб олди махлуқ ҳам атай.
- 25 Тубсиз бўшлиқ ичра думи тумтароқ,
Заҳри заққуми-ла ётар эшилиб,
Чаённинг нишидай ўткир, ялтироқ.
- 28 “Энди юрмоқ даркор йўлдан бурилиб,
Ўша тош томонга ўтайлик ҳатлаб”,—
Шундоқ деди устоз марҳамат қилиб.
- 31 Ўнг томон бурилдик, канора бўйлаб
Ўн қадамча ўтдик бўшлиқ майдонда,
Оташу қумзорин четлаб, ҳаволаб.
- 34 Ажиб оломонни кўрдим шу онда,
Жарнинг ёқасида тўдаи судхўр
Ўлтирар эдилар қайноқ тўзонда.
- 37 Устозим дедики: “Буларнинг бир қур
Пасти-баландини англаб ола қол,
Томоша қила қол, барчасини кўр.
- 40 Лекин гапни чўзма, шуни англаб ол,
Мен анов махлуқни аврай-чи, зора
Бизни елкасига миндирса дажжол”.
- 43 Тағин йўлга тушдим, ошиб канора,
Еттинчи қабатда бир ўзим танҳо
Сокин гуруҳ сари бўлдим равона.
- 46 Барчасин кўзида ғусса эди жо;
Қўлларин силташиб, ҳаммаси жадал
Башарасин артиб турар доимо:
- 49 Тик келганда офтоб саратон маҳал,
Итлар худди шундоқ қашинар фингшиб,
Бургами ё пашша берганда халал.
- 52 Юзларини олов юборган тешиб;
Таниб ололмадим ҳеч кимни, қанча —
Теграсида сарсон айланмай жўшиб.

- 55 Ҳар бирин кўксида турфа ранг анча
Бор эди тамғали, нишонли ҳамён;
Туришар эдилар мамнун боққанча.
- 58 Ажиб эди бирин ҳамёни чунон:
Заъфарон матода бир яшил сураат —
Кўринар — елкаси чўққайган арслон.
- 61 Бошқа бирига ҳам айладим диққат,
Унинг ҳам бор эди бўйнида халта —
Қирмизи матода ғоз расми дастхат.
- 64 Бўз ранг ҳамёнида кўм-кўк ва катта
Чўққанинг суратин солган ўзга кас:
“Не қилиб юрибсан”, — деб қолди шартта.
- 67 Ва деди: “Бу ерлар сенинг жойингмас,
Йўлингдан қолмагил, лекин огоҳ бўл,
Юртдош Витальяно келар муқаввас.
- 70 Мен флоренцияликларга бегона буткул,
Аслим падуялик: булар-чи, ҳай-ҳай,
Мияни қоқишиб, дейдилар нуқул:
- 73 “Жўрабоши қани, у қачон келгай”.
Тилин чиқарди сўнг оғзи тиришиб —
Лабин ялагандай ҳўкиз пайдар-пай.
- 76 Устознинг ўгити эсимга тушиб,
Қолмай деб бу ерда тагин ҳаяллаб,
Маҳқум оломонни тарк этдим шошиб.
- 79 Устозим эса-чи, бу орада заб
Анови махлуққа урибон эгар,
Деди: “Ўзингни тут, бўлгил сергактаб.
- 82 Кўрдингми, тубанга қайси йўл элтар;
Сен ўтир олдинда, орқада ўзим,
Токи етказмасин дум сенга зарар”.
- 85 Устознинг сўзларин эшитганим зум
Иситма олдидан титраб вужуд-тан,
Тирноғи кўкарган, дилтанг, серзўғум

- 88 Кимсадай тумшайиб қолдим норасан;
Лекин жасур хўжа қошида ношуд
Хизматкор мисоли ўнгландим бирдан.
- 91 Махлуқ ўрқачига миндим ва не суд,
“Мени ушланг”,— дея жуфтладим оғиз,
Товушим чиқмади; лол қолдим, беҳуд.
- 94 Мудом қалқон бўлган устозим ёлғиз,
Бу бора ҳам ҳолим фаҳм этиб ниҳон,
Маҳкам қучиб олди елкамдан сўзсиз.
- 97 Ва деди: “Хўш, қани, кетдик, Герион,
Кифтингда юк бордир, истайсанми-йўқ,
Сузгил эҳтиётроқ, омон, альямон”.
- 100 Қуйруқ томонидан жилгандай қайиқ,
У ҳам илгарига сузиб қолди-ку,
Олдда кенглик эди, улкан ва ёйиқ.
- 103 Ўша ёнга қараб йўлни солди у;
Илонбалиқ каби ростлаб гавдасин,
Суза кетди махлуқ айлаб жаҳд, ружу.
- 106 Аравасин мажақ этганда чақин,
Тизгинни ташлаган Фаэтон ҳатто
Бунчалик, бунчалик қўрқмагани чин.
- 109 Оташин бағрига тортганда само,
Куйганда Икарнинг қанот — бол пари,
Отаси: “Ўғлим”,— деб қилганда нидо,
- 112 Қўрқмаган, эҳтимол, менинг сингари,
Кўрганим поёнсиз, тубсиз зулумот
Ва махлуқ ўрқачи — елар илгари.
- 115 Наздимда у теран шўнғирди бот-бот,
Чунки паст-баланддан беадад шамол
Чаппа-раста эсиб, айларди барбод.
- 118 Шаршара шовқинин эшитдим, не ҳол,
Бизнинг ўнг томонда гувлар эди у,
Пастга назар солдим энгашиб дарҳол.

- 121 Лекин қалбим босди баттарроқ кўрқув,
Унда ёнар эди мудҳиш аланга,
Қулоққа келарди даҳшатли қий-чув.
- 124 Илк бор аён бўлди шу нарса менга,
Чарх уриб тушардик тубанга рўй-рост,
Атроф тўла эди шовқин-суронга.
- 127 Ўлжасидан маҳрум қарчиғай нохос,
Йўқотиб ғайрату ўктам шиддатин,
Хўжасидан кутиб гинадор овоз —
- 130 Учган жойи узра силкиб қанотин,
Юз бора айланиб юрар даставвал,
Сўнг кўнар бир четга, тажанг ва сокин.
- 133 Шундоқ Герион ҳам келди-ю жадал
Ўпқон сарҳадига кўнди-ю, тинди;
Махлуқ елкасидан тушдик, шу маҳал —
- 136 Ўқ каби учди у, кўздан бекинди.

ЎН САККИЗИНЧИ ҚЎШИҚ

Олдинги қўшиқларда ҳайвоний ҳирс, иродасизлиги туфайли тенгсиз гуноҳ орттириб дўзахий бўлган бандалар тасвирланади. Қолган қўшиқларда маккор, фирибгар, товламачи, ёлғончи, сотқин, хоинлар ҳоли қаламга олинади.

Дўзахда бир жой бор, оти Ёвуз Фор,—
Чўяндай тош эрур бошдан-оёғи,
Тик кетган жар каби залварли девор.

- 4 Унинг тубида-чи, кенг ва қоронғи
Оғзин очиб ётар мудҳиш бир қудуқ,—
Ўшал ҳақда бўлгай гапнинг бу ёғи.
- 7 Қоя ва жарликнинг ораси узуқ,
Ўртада биз ўтган ўша поғона —
Айлана шаклида — ўн жойдан ботиқ.
- 10 Қалъалар шу тахлит бўлар фасона,
Асрар деб ногаҳон бошланса қамал —
Хандоқ, ўра бўлар атроф айлана.
- 13 Бу жой ҳам шунақа эди, филмасал;
Дарвозадан тортиб қирғоққа қадар
Тўшалгани каби қўприклар гал-гал.
- 16 Тубсиз жарлик узра узун, серхатар
Чўзилиб кетганди тоғ қирралари,
Ул қудуқ қошида бу тизма тўхтар.
- 19 Шу тобда битганди девнинг сафари;
У бизни қолдириб бўлганди ғойиб;
Устоз йўл бошлади чап муҳит сари.

- 22 Ўнг ёнимда эса буткул ғаройиб,
Ўзга хил азоблар кўринди аён.
Маҳқумлар тентирар хандоқда ҳориб.
- 25 Юрарди икки саф сарсон-саргардон;
Биз томон келарди яқиндаги саф,
Униси кетарди шахдам, ёнма-ён.
- 28 Римликлар ҳайитда шуларга ўхшаб,
Йўлак ўрнатарди кўприкларда, то,—
Тиқилиб қолмасин оломон тўхтаб.
- 31 Қалъа деворига қилишиб парво,
Биридан черковга ўтар эди халқ,
Биридан қайтарди тоғ сари, аммо —
- 34 Тошлоқ чуқурликнинг энг тубида, нақ,—
Битта шохдор иблис, кўлида дарра —
Ўтганни аямай калтаклар шақ-шақ.
- 37 Унинг савашиди шафқат йўқ зарра,
Кетма-кет зарбалар етар беаёв
Кўз очиб-юмгунча неча бир карра.
- 40 Ногаҳон кўзимга кўринди биров,
Уни учратгандим аввал қайдадир,
Хитоб қила қолдим мен унга дарров.
- 43 Ким эди? Ўйланиб кетдим бесабр,
Серҳиммат йўлбошчим этмади тақиқ,
Мулоқот учун мен излардим тадбир.
- 46 У маҳқум зот эса, юзини аниқ
Энгашиб яширмоқ бўларди бекор,
Дедим: “Эй, рухсорин беркитган рафиқ,
- 49 Танийман-ку сени, беркинма зинҳор:
Венедико Каччанемико! Нечун —
Насибангга тушмиш бу роҳи ғаддор?”
- 52 Деди: “Бермасайдинг савол инчунин,
Жавоб қилмас эдим, билгил, сира ҳам;
Сен боис хотирга келди у очун.

- 55 Синглим Гизолабеллани маркизга маҳрам,—
Ўйнаш бўлмоқликка унатдим, гарчанд
Билсам-да гуноҳдир бу иш чинакам.
- 58 Болоньядан ёлғиз эмасман дардманд;
Тўлиб-тошиб ётар истаганингча,
Савено ва Рено аро ҳам ҳарчанд.
- 61 Сира дегувчилар топилмас бунча,
Турган гап, тамадан инсон деган зот
Қутулмас, кўзига тупроқ тўлгунча”.
- 64 Зарб уриб қолди-ку иблис шу заҳот,
Даррасини силкиб сўқинди дағал:
“Жойимас, юр дейман, қўшмачи фасод”.
- 67 Йўлбошчим ёнига қайтдим мен жадал;
Шамшир тигимисол тизма қояга
Етиб келдик икков фурсат ўтиб сал.
- 70 Осонгина чиқдик пиллапояга;
Ўнг томон йўл солиб, кетавердик жим,
“Хайр”, — деб бехосият — чала сояга.
- 73 Тош поя сўнгида тўхтадик бир зум;
Пастдан ўтар эди маҳқум тўдаси.
“Қани, кўрайлик-чи,—деди устозим,—
- 76 Нотанишдир, балки сенга анчаси,
Ёнма-ён юргандик боя саф-қатор,
Кўрмадинг кўпининг юзин, чамаси”.
- 79 Кўҳна-қадим кўприк остидан қатор,
Иккинчи гуруҳ ҳам борарди ўтиб,
Биз билан юзма-юз келганди дубор.
- 82 Устоз саволимни турмасдан кутиб,
Деди: “Ҳов, новчага ташлагил назар,
Кетмоқда беписанд, ўзини тутиб.
- 85 Кечмиш салобати унда нақадар,
Ҳукмдор Ясон у, донишманд, ёвқур,
Тилла ранг терига талабгор аскар.

- 88 Сузиб борган эди Лемносга базўр,
У ерда аёллар эрларин топтаб,
Қолди диёнатсиз, беҳис, беғурур.
- 91 Бу ёвқур Ясон-чи, гап билан бошлаб,
Ёш Гипсипиллани туширди қўлга,
У ҳам отасини қутқазган алдаб.
- 94 Қизни ташлаб кетди оқибат йўлда;
Ўша гуноҳи деб тортади кулфат,
Тагин Медеянинг хуни ҳам шул-да.
- 97 Қолган бандилар ҳам доғулисифат;
Анови маҳкумлар ҳақида, ҳатто,
Арзимас, менимча, мулоқот, суҳбат.
- 100 Сўқмоқ йўл узайиб, рўпарада то
Кейинги роҳ билан кесишгунча, биз
Қадам босар эдик тўхтамай борҳо.
- 103 Яқин орада-чи, маҳкумлар тифиз,
Хуриллаб юришар, чўзишиб тумшуқ.
Ҳар бири ўз-ўзин шаппатлаб тинсиз.
- 106 Елимга қопланган қиялик тўлуқ,
Пастдан анқир эди бир ҳид — бедаво,
Димоқни ёргудай, жаҳаннам — томуғ.
- 109 Тубанга боқмоқчи бўлсангиз аммо,
Сиротнинг устига чиқмоқлик даркор,
Кўринар бор нарса аён, ошкоро.
- 112 Ўтдик ўша ёнга икковлон зудкор,
Бир гала оломон турарди, ҳайҳот,
Нажасга беланган, ифлос, нобакор,
- 115 Улар орасида бор эди бир зот,
Шу қадар булғанган, ирганч эди ул,—
Бирон қавмдан деб қўйиб бўлмас от.
- 118 У менга қичқирди: “Бўлдимми мақбул,
Бунча боқиб қолдинг менга айрича?”
Дедим: “Аҳволингдан эмасман ғофил,

- 121 Билгимча, олифта зот эдинг анча;
Алессио Интерминелли нажас аралаш
Қараётир бизга, бошин бурганча”.
- 124 У деди: “Гуноҳим фақат ёлғонлаш,
Ўтрик гаплар айтдим бир умр тинмай,
Шу сабаб тушганман азобга яккаш”.
- 127 Хитоб қилди менга устозим атай:
“Қарагин, шоирим, елкангни буриб,
Сенга энг ғалати зотни кўрсатай”.
- 130 Гоҳо ўтирар у, гоҳида туриб,—
Ифлос тирноғи-ла қашланар мудом
Дунёда энг қабиҳ, разил, серфириб,
- 133 Бу аёл — фоҳиша Фаида, бадном.
Ўйнаши деганда: “Қондирдимми, хўш?!”
У деган: “Мўъжиза эрурсан тамом!”
- 136 “Жонга тегди, етар, бу ҳолат нохуш”.

ЎН ТЎҚҚИЗИНЧИ ҚЎШИҚ

Дўзахнинг бу доирасида порахўр ва ярамас черков аҳли жазо тартади. Уларнинг оёғи осмондан, ҳаммасини даҳшатли аланга чулғаб олган. Бу ерда Данте папа Николай III ни учратади. Шоир черков суллоҳлари ҳақида шафқатсиз сўзлар айтади.

Бадбахт ялоқхўрлар, о, Симон қаллоб,
Олтин, кумуш учун пок ва бокира
Илоҳа иффатин юрганлар булғаб.

- 4 Очофат, ҳирс-нафсга бўлганлар жўра,
Учинчи туйнукда бандисиз, маҳқум,
Энди сўз сизларнинг аҳволга кўра!
- 7 Янги ҳад — ўзга бир жар ошиб шу зум
Букри сирот узра устоз икковлон
Тубанга термилиб турардик лол, жим.
- 10 О, Олий Тафаккур, одилсан шоён,
Қаерда бўлма, сен — ҳар нега қодир,
Мудом ҳақ йўлини қилурсан аён.
- 13 Кўрдим бу жойда ҳам кўз ташлаб ҳозир:
Бўз тошлар юзида қатор ва қатор
Гардишли ўпқонлар этмишсан зоҳир.
- 16 Сан-Жованнида ҳам шундоқ мазгил бор:
Чўқинтирилгувчи бола-бақрани —
Шакли-шамойили ўхшаркан бисёр.
- 19 Бир вақт қутқазай деб маъсум болани;
Ҳовузлардан бирин бузган эдим, рост;
Боқинг: гуноҳмикан у ишим, қани!

- 22 Ҳар бир чуқурчада бандаи нокас
Оёғи осмондан ётар шалвираб,
Вужудлари бўлса тошга банд-пайваст.
- 25 Тепасида эса ўт ёнар гувлаб;
Жон ҳолатда ҳар ким гувранар, ҳатто
Ўзга ҳолда узар қўйсанг занжирлаб.
- 28 Бу ерда ёнарди қорамой гўё —
Фақат юзасида бордир аланга,
Ловиллар товондан тирноққача то.
- 31 “Айтинг,— дедим боқиб устоз томонга,—
Ким бу зот, тўлганган барчадан баттар,
Нечун оташ зўрроқ чулғанмиш анга?”
- 34 У деди: “Англадим, истасанг магар,
Сени қўйироққа бошлайин, кўргил,
Унинг ўзи сенга жавобин айтар”.
- 37 Дедим: “Сен не десанг, менга ҳам маъқул,
Фикримни ҳамиша англарсан аён,
Соҳибсан, вожибдир йўрифинг буткул”.
- 40 Тўртинчи ҳад сари чиқдим ўшал он,
Сўл томонга юрдик, у ерда лов-лов
Аланга сочарди саноксиз ўпқон.
- 43 Огоҳ этолмади устозим шу ров,
Бир маҳкум бандага келдиму ёвуқ,
Саволимни дадил йўлладим дарров:
- 46 “Сенки, эй маскани қоронғу томуқ,
Зеру забар экан ҳолинг мутлақо,
Иложинг бўлса гар, жавоб бер тўлуқ”.
- 49 Қатлга маҳкум зот олдида гўё,
Имон келтирмоқчи руҳониймисол,
Турар эдим ундан тинглаб илтижо.
- 52 “Бонифаций,— деди бечора дарҳол,—
Сенмисан? Келдингми муддатдан бурун,
Рўйхат лақиллатмиш бизларни, алҳол.

- 55 Жонга тегдими ё мансаб, мулк, жунун,
Сен эмасми, ахир, мансаб бор жойда
Фирибга алмашган черковни бутун?”
- 58 Мен-чи, ҳайрон эдим ушбу ҳой-ҳойда;
Лол қотиб қолгандим ҳайрат ичра тек.
Нима гап ўзи бу? Англамоқ, қайда!
- 61 Вергилий дедики: “Хитоб айла тик,
Сен кутган у банда менмас де зинҳор”.
Мен ҳам жавоб қилдим устоз айтгандек.
- 64 Жунбушга кирди-ку дарҳол гуноҳкор,
Хитоб қилди инграб, изтироб аро:
“Йўқса, нега мени чорладинг бекор?”
- 67 Кимлигим билай деб, айлаб муддао,
Нишаб қияликдан тушган бўлсанг, бас,
Билгил: олий эди мен кийган ридо,
- 70 Уруғим аювдир: улуғ, муқаддас;
Қурдошларим дея бўлдим очофат,
Ҳамён — оқибатда ўзимга қафас.
- 73 Пастда салафларим ётибди қат-қат;
Форлар тирқишига тиқилган бари,
Черков суллоҳлари — маҳқум, дуобад.
- 76 Мен айтган ўша зот келса биз сари,
Ўрнимни бўшатиб берардим шартта,
Ўзим тушар эдим тубанга нари.
- 79 Муддат чўзилмоқда; азоб ҳам катта;
Гарчанд у бу жойда бўлмагай узоқ,
Лекин яқин қолди муддат, албатта.
- 82 Сохта роҳиб келар анча кейинроқ.
Ўшанда барчамиз тубанга кетиб,
Тепамизда бўлмай ўша зот қопқоқ.
- 85 Ясонга подшоҳ марҳамат этиб
Эркалатганмисол, унга ҳам чексиз
Ҳиммат этар фаранг тожи қўл тутиб”.

- 88 Сўзларим бўлса ҳам тарқоқ ва эпсиз,
Унга хитоб қилдим шу он амаллаб:
“Сўйла-чи, раббано, Пётрдан тенгсиз —
- 91 Қандоқ хазинани этганди талаб?
Қўлига берганди ҳуқуқ — барқарор.
Ва деган: “Бўл менга содиқ, муқарраб”.
- 94 Матвей ҳақ бермаган Пётрга зинҳор.
Салтанат қўлидан кетгани заҳот.
Маҳрум бўлган эди буд-шуддан яқбор.
- 97 Сен-ку айб қилгандинг; жазо тортиб ёт;
Карлга чоғлантирган ўшал ғазнани
Авайла, кетмасин у ҳаром бисот.
- 100 Агар сен етишган ҳақ — мартабани
Қадр этмасайдим азалдан-азал,
Ҳурмат қилмасайдим ҳозир ҳам ани —
- 103 Роса боплар эдим ҳаммангни тугал;
Мўмин насоронни тупроққа топтаб,
Аҳли суллоҳга сиз қўйдингиз ҳайкал.
- 106 Черков пешволарин, Иоанн фол қараб
Кимлигини аён айтиб кетганди,—
Сиз фар шоҳлар ила қилган айш-тараб.
- 109 Етти бош махлуқ ва бир фар ўтганди,
Иоанн фол очганда, айлаб сизни фош,
Ўхшаш тақдирингиз идрок этганди.
- 112 Олтин ва кумушдир сизларнинг меърож;
Бутпараст юкинса битта санамга,
Сиз бир деб, минг бирга уражаксиз бош.
- 115 Сабю кароматинг шулми оламга,
Сўйла, Константин, бу қандай савдо?
Рағбат билдирдинг-а кашиш аҳқомга?”
- 118 Ўзимча айлардим шунақа даъво!
У бўлса, ё ғазаб, ё виждон сабаб,
Талваса ичида қолди мутлақо.

- 121 Устоз кузатарди мамнун, мойилтаб,
Унинг наздида ҳам гапларим ростгўй,
Рози бўлган эди, сўзларим тинглаб.
- 124 Қулочини ёзиб келди бўйма-бўй
Ва қучди ёрлақаб, босди қўксига.
Сўнгра келган йўлдан қайтдик жўйма-жўй.
- 127 Боқмайин ҳамроҳин чарчоқ тусига
Мени етаклади юксаклик томон;
Бошлади тўртинчи ҳаднинг устига.
- 130 Қоя тепасига чиқазди омон.
Тоғларда ёввойи такалар ҳатто
Бундоқ мушкул йўлда юрмоғи гумон;
- 133 Олда янги дара бўлганди пайдо.

ЙИГИРМАНЧИ ҚЎШИҚ

Бу жойда авлиёлик даъво қилган алдамчи фолбинлар сан-қиб юрадилар. Уларнинг боши тескари қилиб қўйилган, шу сабабдан таваккал қадам ташлашга мажбурдирлар. Вергилий донгдор фолбинлар ҳақида, хусусан, фивалик Манто ҳақида сўз юритади. Мантуя шахрининг тарихи унинг номи билан боғлиқ эканини ҳикоя қилади.

Йигирманчи қўшиқ мана, бошланди,
Гирдибодга маҳқум зотлардан айтай.
Азоблар ҳақида шеърим илк банди.

- 4 Турар эдим боқиб жар томон беткай,
Оҳу воҳга тўла саноксиз хандоқ
Кўринарди равшан, туташ, паёпай.
- 7 Гунг-соқов оломон бечорасиёқ,
Хандоқ атрофида кезарди ёввош,
У — хос ибодатга ўхшарди кўпроқ.
- 10 Боқдим ва ажиб ҳол бўлди шунда фош,
Буткул ўзгачайди улар атвори,
Жуда ғалат эди кўкрак билан бош.
- 13 Барчасининг эди юзи тескари;
Ортга тисарилиб босарди қадам,
Зеру забар эди нигоҳ назари.
- 16 Қоқшолга учраган бечора одам
Вужудин тебратар ўшандоқ ўқтин,
Булар асрори не? Мен учун мубҳам.
- 19 Ўқувчим, илоҳо, холиқи ботин
Ҳикоям-ла берсин сизга ўғит-панд:
Ановларнинг ҳоли кўп оғир локин.

- 22 Қарайман, ўкинчим бўғзимда тирбанд;
Уларнинг кўз ёши, айланг тасаввур,
Оқар сағрисидадан ариқча монанд.
- 25 Қояга қапишиб йиғлардим шўр-шўр,
Хитоб эта қолди муҳтарам устод:
“Вовайло айлама, фаҳм этгин бир қур.
- 28 Булар эзгуликни билмаган бедод
Бир қавмдир, тангридан қилишар фиғон.
Шу сабаб ортади айблари зиёд.
- 31 Боқил, маҳқумлардан бирин беомон
Қора ер ютмоқда, Амфиарай бул,
Фиваликлар эса демоқда: “Қаён,
- 34 Жанг майдонин ташлаб, қайга солдинг йўл?”
Қочмоқчи бўлганди бетўхтов, теран,
То Минос қаҳрнок чўзмагунча қўл.
- 37 Чарх ҳукми — кураги кўкракка дўнган!
Унга аён эди қисмат доимо,
Энди-чи, кўргани пой ости — тубан.
- 40 Манови Тиресий, кажрухсор бало,
Чирмашган илонга солган-чун рахна
Аёлга айланган бир кун беибо.
- 43 Сеҳрли ҳассасин қайтадан яна
Илонга теккизгач жодудан фориг —
Ўз шаклига қайтган ўша замона.
- 46 Арунсдир манов зот, юрган шу тарийқ,
Луни деган жойда қурганди даргоҳ,
Ки ул жой қоятош, мрамарга тўлиқ.
- 49 Мрамар ғорда туриб у соҳибнигоҳ
Термулган самога — йироқ-йироққа,
Денгизлар уфқига кўз югуртган гоҳ.
- 52 Боқил, қани энди, ҳув анов ёққа;
Сочи елкасида бамисоли ёл,
Мантодир — Арунснинг қизи, кезмоқда.

- 55 Элма-эл, саргардон, дайдиб ночор ҳол,
Сўнг менинг юртимга қўнганди муқим,
Ўша ҳақда, майли, сўйлайин мақол.
- 58 Ота-ю онадан қолгач у етим
Вакҳлар шаҳрида қулдай юрди хор,
Кўп йиллар изғиди бамисли самум.
- 61 Гўзал Италия ёқда, пурвиқор —
Манья яқинида Тиралли томон
Бенако аталган тиниқ бир кўл бор.
- 64 Чулдираб неча юз булоқлар хандон
Апенинни ювиб оқар у сари,
Мовий кўл бағрида топмоқ-чун макон.
- 67 Верона, Брешья руҳонийлари
Мумкиндир у ерда қурмоғи манзил,
Бажо бўлсин деб то ибодатлари.
- 70 Қўрғон бор у ерда муҳташам, асил,
Оти Пескьерадир — қўшниларга ҳад,
Кўрфаз теграсида пасқам бир соҳил.
- 73 Бенако қўйнига сув сифмай беҳад
Дарё бўлиб яна этади давом
Кўм-кўк ўтлоқлардан оқар беадад.
- 76 Дарё кўл бағридан чиқдими — тамом,—
Минчо деб аталар ва тугар охир
Қўшилгач дарёи Пога, вассалом.
- 79 Пасқамга дуч келгач йўлида наҳр,
Ҳар ёнга ёйилиб оқар бемалол.
Ёзда қотиб қолар атроф тап-тақир.
- 82 Бу ердан ўтаркан бокира жамол,
Ташландиқ, кимсасиз ботқоқлик аро
Тақир ялангликка боқмиш сермалол.
- 85 Канизлари ила узоқ ва танҳо,
Кимсасиз оролда фолбин қиз дарров
Рухини вужуддан этмиш Мосуво.

- 88 Атроф-теградаги одамлар ров-ров
Қилмиш бу ерларга азми ихтиёр.
Бўлиқ адирларда тикмишлар ўтов.
- 91 Сўнгаклар устида эл топиб қарор —
Барпо айламишлар қалъа — шаҳристон,
Номин ҳам Мантуя қўймишлар пойдор.
- 94 Галварс Касалодини бир кун устомон,
Айёр Пиномонте алдагунча то,
Ул шаҳар бўлганди гавжум, ободон.
- 97 Юртим борасида одамлар аро
Эшитсанг гар бундан бўлак ривоят,
Билгил, ёлғон эрур унда бу даъво!”
- 100 Дедим: “Устоз, нақлинг ажибдир ғоят,
Барига инонгум, ростдир бу қисса,
Мен учун ёлғондир ўзга ҳикоят.
- 103 Ва лекин, айт, устоз, гар шундоқ эса,
Манов ўтиб турган бандалар ичра
Борми назарингга лойиқ ҳеч кимса?”
- 106 Деди: “Мана бири — серсоқол тўра,
Ияқдан белгача осилган мўйи,
Унинг кимлигини сен мендан сўра.
- 109 Юнонларнинг боши осилиб қуйи
Гўдакдан бошқа эр қолмаган маҳал
Каромат қилган у ўтирган қуйи.
- 112 Ўша Эврипилдир! Эсларсан тугал,
Унга бахш этганман энг юксак ашъор,
Унга фожиамда қўйганман ҳайкал.
- 115 Манов озгин фолбин доғули айёр,
Микеле Скотто — исми шарифи,
Фирибгарлар пири, тенги йўқ маккор.
- 118 Манов иккиси ҳам шайтонга шафе;
Бонатти, Азденге — эски этикдўз
Бигизини қўмсар, йўқ энди нафи.

- 121 Афсунгар аёллар кезишар беюз,
Рўзгор ишларидан бўйнини товлаб,
Фолбинлик йўлига буткул тиккан кўз.
- 124 Фурсатдир, турмайлик энди пайт пойлаб,
Ой — Ҳобил — Сивилья ортига бу он
Оғди елкасига шох-шабба жойлаб.
- 127 Ўтган тун балқирди тўлин, чароғон,
Эслайсанми, тунда ўрмонда эдик,
Сокин шуълалари чақнарди ҳар ён”.
- 130 Йўл-йўлакай шундоқ сўзлашиб кетдик.

ЙИГИРМА БИРИНЧИ ҚЎШИҚ

*Бу жойда порахўрлар, мансаб — амални пулловчи қал-
лоблар бўлиб, уларнинг тортадиган жазоси қайноқ мум ҳовуз-
да ётишидир. Атрофда паншаха кўтарган иблислар маҳкум-
ларни ҳовуздан нарига жилдирмай, қўриқлаб турадилар.*

Ҳад-баҳад ўтардик сўзлашиб, аммо
Назмимга дахлсиз эди бу суҳбат.
Турфа азобларга боқардик борҳо.

- 4 Ёвуз Фор бағрини кўргали фақат
Интилиб борардик ошиб кўприк, сой,
Қора бир манзилга етдик ниҳоят.
- 7 Венецияда ҳам бор шунақа жой,
Эски кемаларни қилмоқ-чун бутун
Қиш бўйи ёқишар тинмай қорамой.
- 10 Юмуш бор у ерда ҳар кимса учун;
Кимдир эшкакларни ростласа, кимдир
Дарз кетган жойларга тикади тикин.
- 13 Ҳар ким ўз ишига излайди тадбир,
Лангар созлаш билан биров овора,
Биров анжом ясар янгидан, моҳир.
- 16 Мен кўрган мум ҳовуз — улкан шарора,
Ўт йўғу каромат туфайли қайноқ,
Сачрарди ҳар ёнга чалқиб тобора.
- 19 Ҳеч не англамадим боқиб турароқ,
Ичида не савдо — эдим беҳабар,
Пуфакчалар ғалат қайнарди ҳар чоқ.

- 22 Энгашиб, тубанга ташладим назар,
Устоз дастин чўзиб деди: “Тез қара”.
Эҳтиёт айларди мени у сарвар.
- 25 Бировни қувса гар бало, тасқара,
Қўрқиб, орқасига қараб қочгандай,
Юрагин ҳовучлаб, ҳоли масхара,
- 28 Кўзларин олайтиб катта очгандай —
Боқдим, шундоқ рўй-рост қоп-қора иблис
Югуриб келарди биз томон тинмай.
- 31 О, унинг рафтори нечоқ бад, беҳис,
Оёқларин серпаб соларди қутқу,
Қанотларин ёзиб чопарди ғиз-ғиз.
- 34 Маҳкумнинг пойидан даст кўтариб у,
Чўнқир елкасига ортиб мисли юк,
Қояи сиротга чопиб қолди-ку.
- 37 Деди: “Хаскашчилар, киришинг тузук,
Зита хўжасини боплангиз дарҳол,
Шаҳарда мижозлар кўпдир ҳар нечук.
- 40 Тагин хабар олиб келай-чи жадал.
Шаҳарда Бонтуро фақат пок, тоза,
Пора олмас, лек дер: “Чўнтагимга сол”.
- 43 Шундоқ деб, маҳкумни, шайланиб роса,
Пастга улоқтирди. Сўнг кетди чопиб,
Ит бундоқ югурмас ўғрини топса.
- 46 Маҳкум беланганди мойга хўп ботиб,
Иблислар баравар солдилар чуввос:
“Муқаддас Ликдан биз келганмиз тониб.
- 49 Серкьо сувимас бу, чўмилсанг паққос,
Чап бермоқчи бўлсанг бизнинг қармоққа,
Мум ҳовузга қайта шўнғигин, шоввоз”.
- 52 Иблислар тишларин қайрашиб шаққа,
Маҳкум биқинига солдилар оғиз.
Дердилар: “Уринма бош кўтармоққа,

- 55 Қанча фирибинг бор — пусиб қил шаксиз”.
Ошпазлар кузатгай, шогирд шу йўсин
Товада лахмни этсин деб жиз-биз.
- 58 Устоз деди: “Улар сезмасин учун
Қоя орқасига бекин бенишон,
Иложи бўлса гар — ёпиб ол бутун.
- 61 Мендан ташвиш тортма, етмагай зиён:
Таниш эрур менга бу жойлар анча,
Бундақа сўғишлар азалдан аён”.
- 64 Кўприкни тарк этди устоз кетганча,
Бўлмоғи зарур у сокин бир мардум
Олтинчи жарликдан токи ўтганча.
- 67 Бечора тиланчи топмайин тўзим
Ҳар қайда боумид қўл чўзган чоғи
Ташлангани каби итлар серзугум —
- 70 Кўприкнинг тагида гала ютоқи
Иблис чангак силкаб бошлади ғавғо,
Лекин устоз деди: “Сабр этинг, доғи —
- 73 Мени бурдалашга шошманг мутлақо,
Сизнинг бирингизда жиндак гапим бор,
Сўнгра не лозимдир, этгайсиз бажо”.
- 76 Иблислар қичқирди кўчгандай бозор;
“Ҳой, Думдор, чиқ бу ён!” — шу он ғўнғирлаб
Бири пайдо бўлди: “Намунча ур-ёр?”
- 79 Устоз деди: “Думдор, ўзинг кўр ўйлаб,
Қошингга келишга қилибман бовар,
Соғ-омон юрибман жаҳаннам бўйлаб,
- 82 Демак, тангри ўзи менгадир парвар,
Шундоқ бўлдими, бас — йўлни тез бўшат,
Ғайб ўзи раҳнамо — айлармиз сафар”.
- 85 Иблис чангагини ташлаб шу фурсат
Қавмларига боқиб айлади хитоб:
“Бу билан айтишманг, сизга маслаҳат”.

- 88 Устоз чорлаб қолди: “Ҳой сен, сабри соб,
Тошлар орасидан энди чиқа қол,
Юр менинг ортимдан қўрқмайин, шитоб”.
- 91 Устоз ҳузурига шошилдим дарҳол,
Иблислар ҳам олға босишди қадам,
Қўрқдим, қилмаса деб бирор кори ҳол.
- 94 Капрон қалъасида мағлублар бир дам
Қуралин топширмай бўлганди таслим,
Қўрққан эдим роса ўша пайтда ҳам.
- 97 Дафъи бало учун тайёр туриб жим
Устозга қапишиб кетдим йўл оша,
Ёвуз иблисларда эди назарим.
- 100 Бир иблис бирига шипшиди шоша:
“Орқасидан бориб урсакми чангак?”
“Чинқирса, бўларди роса томоша!”
- 103 Лекин иблис, бир гап айтай, деб андак,
Хайрият, сўз қотди шерикларига,
Деди: “Қани, жим бўл, ҳой Хира Читтак”.
- 106 Сўнг бизга юзланди: “Йўл йўқ нарига,
Бузилиб ётибди олтинчи кўприк,
Энди душвор эрур роҳ илгарига.
- 109 Битта йўл бор, лекин сизга ҳар нечук,
Қоядан айланиб ўтарсиз охир,
Манави из бўйлаб кета беринг тик.
- 112 Олтмиш олти йилу ўн икки аср
Бурун яксон бўлган кўприк бўронда,
Исо жон берар чоғ иш бўлган содир.
- 115 Бизнинг ҳам юмуш бор ўша томонда,
Иситиб қайтармиз маҳқумларни сал,
Қўрқмай юраверинг сафда, омонда”.
- 118 Чорлади дўстларин Думдор шу маҳал:
“Ҳой, Чол, Эгриқанот, отланинг тезроқ,
Ишбоши Соқолдир сизларга бу гал;

- 121 Аждар, Хира Читтак бўлади ҳамроҳ,
Сўйлоқ Тўнғиз билан Қичима ҳам бор,
Хурмачақилиқ ва Малларанг Суллоҳ.
- 124 Қайноқ ҳовузларни текширинг зинҳор;
Мановлар боради тизмагача то,
Майли, омон етсин, берманглар озор”.
- 127 Дедим: “О, устозим, бу нечук бало,
Парвардигор ҳаққи, ҳамроҳ не зарур,
Йўлни биласан-ку, кетайлик танҳо.
- 130 Зуккосан, буларга назар солиб кўр,
Кўзлари бежо-ку, буларнинг, ҳайҳот,
Тишлари тақиллар, боқар беҳузур”.
- 133 Устоз деди: “Чекма беҳуда фарёд,
Тишларин қайрашса ўзига сийлов,
Маҳкумларни қийнаш буларнинг мурод”.
- 136 Иблислар йўл солди сўл томон дарров,
Лекин бошлиғига ишора айлаб,
Тилларин кўрсатар эдилар ров-ров,
- 137 Бошлиқ-чи, жавобан... ел чиқарди зап.

ЙИГИРМА ИККИНЧИ ҚЎШИҚ

Шоирлар тўғон бўйлаб ўнг томонга юрадилар. Бу ерда ҳам мум ҳовуз бўлиб, унда олижаноблик ва адолатни суистегъмол қилган порахўрлар, фирибгарлар маҳкумдирлар. Улардан бири наварралик Чамполо. У иблисларга фириб беради, натижада иблислар ўзаро жанжаллашиб қолиб, мум ҳовузда жиш бўладилар.

Кўрганман суворий сафлар мақомин:
Турфа жанггоҳларда, сафарларда, ё
Ёвдан нажот излаб қочган айёмин.

- 4 Кўрдим, талончилар солганин ғавго,
Кўрдим, қанча-қанча чавандозларни,
Кўрдим, курашда қай шаҳсувор пешво.
- 7 Эшитганман турфа даъват-созларни.
Итальян усули ё ўзга жиҳат,
Жангларга чорловчи кўп овозларни.
- 10 Замину баҳрда қўзғаган ғайрат,
Барча созлардан ҳам ғаройиби бор,
Барчасидан афзал сурнайдир фақат.
- 13 Ўнта иблис била кетардик қатор,
Ва лек черковда пир кўрса эҳтиром,
Майхонада майхўр топгай эътибор.
- 16 Кўз ташлаб ўтардим мумга бекалом;
Кимлар маҳкум экан қайноқ қозонда,
Қанақа жой эрур бу даҳшатли ком.
- 19 Делфинлар сакрашиб баҳру уммонда
Сайёҳни хатардан этгандай огоҳ,
Улар ҳам кўринар ҳар-ҳар замонда.

- 22 Сўнгсиз укубатга чидолмай гоҳ-гоҳ
Тўлганар эдилар қайноқ мум аро,
Бекинар эдилар лекин баногоҳ.
- 25 Кўлмак қирғоғидан эрталабдан то
Оқшомга қадарли бақрайиб мудом
Боққан қурбақалар сафидай гўё
- 28 Маҳкумлар ётарди адои тамом;
Соқолнинг шарпасин сезгани заҳот
Урарди ўзларин мумга, вассалом.
- 31 Бир бор сал кечикди шўрлик маҳкум зот,
Уни ҳанузгача эсласам агар
Юрагим орқага тортади, ҳайҳот.
- 34 Яқинроқ борди-ю Қичима бесар
Унга зудлик ила ташлади илмоқ.
Қирғоққа судради савсардан баттар.
- 37 Иблислар лақаби эсимда бироқ;
Гаплашиб келганди улар йўл бўйи,
Номлари ёдимда қолганди мутлоқ.
- 40 Малъунлар қичқирди тутишиб хўйи:
“Ҳой, Малла, мановнинг терисини шил,
Ном-нишон қолмасин, ўчсин ранг-рўйи”.
- 43 Устозга дедимки: “Марҳамат этгил,
Иблислар қўлига тушган бечора,
Сабий зот ким экан, суриштириб бил”.
- 46 Устоз яқин борди унга тобора,
Маҳкум бизга шундай айлади жавоб:
“Кимлигим сўрасанг — юртим Наварра,
- 49 Отам молу мулкни этгач соб, хароб,
Ночор ҳолда қолгач бечора онам,
Хизматга олганди мени бир жаноб.
- 52 Хўжам қирол Тебальд — ғоят серкарам,
Мени яқин тутди, бўлдим порахўр,
Мана, тортмоқдаман жазосини ҳам”.

- 55 Ахта Тўнғиз шу он этганча хўр-хўр,
Сўйлоқ тишларини солганча ишга
Бурдалай бошлади маҳқумни масрур,
- 58 Бошқалар ёприлди ёрдам қилишга;
Соқол-чи, қайирди, лекин қизғаниб,
Деди: “Кучим етар уни тилишга”.
- 61 Устозга сўз қотди Соқол юзланиб:
“Хоҳласанг, у билан суҳбатлашиб қол,
Хомталаш бўлганча савол бер қониб”.
- 64 Устоз деди: “Айт-чи, эй бечораҳол,
Борми ҳеч лотинлик бу оташ мумда?”
Деди: “Шу яқинда биттаси, алҳол,
- 67 Бор эди, биргайдик қайноқ қулзумда,
Чангак балосидан бўлардим холи
Ётсайдим у каби мумда шу зумда”.
- 70 Фурсат ўтганидан келиб малоли
“Қачонгача!” — дея Читтак солди чов
Ва маҳқум гўштини юлди-ю олди.
- 73 У билан талашиб Аждар беаёв
Бутига чанг солай деган фурсатда
Ўнбоши уларни тўхтатди дарров.
- 76 Улар ярашдилар яна албатта;
Маҳқум ётар эди бурдаланиб тан,
Устоз сўраб қолди маҳқумдан шартта:
- 79 “Анави лотинлик, айтгил, ким экан,
Сен хароб бўлибсан, унга ким шафе?”
Деди: “У — фирибда учига чиққан —
- 82 Роҳиб Гомитадир, йўқдир тарафи,
Таважжуҳ бор дея ҳибсдаги ёвда
Вазирга уқтирган ва ўтган гапи.
- 85 Пул олиб, қўйворган барин дарровда,
Сувдан қуруқ чиққан, далил йўқ фақат,
Балоҳўр эди у, бозори довда;

- 88 Микеле Цанке — бу иккиси улфат,
У-чи, логадорлик, эртадан то кеч
Сардин ҳаётини эслар боҳурмат.
- 91 Иблис қайраётир тишин тинмай ҳеч,
Йўқса, айтар гапим бор эди яна,
Иблис этар мени бурда, печу печ”.
- 94 Читтак шайланганди жангга мардона,
Лекин уни дарҳол тўхтатди бошлиқ:
Деди: “Ўзингни бос, ҳой маҳмадона”.
- 97 Гапда давом этди маҳқум ҳам мунглик,
“Кўрмоқчи экансиз юртдошларни гар,
Юзлаштирар эдим шу фурсат аниқ.
- 100 Холи қўйсайди сал иблислар кофар.
Чўчимай келарди улар биз томон.
Ҳуштак чалдимми — бас, беш-олти нафар
- 103 Таниш-билишларнинг келмоғи аён.
Бизда шунақанги тартиб-қоида —
Кўз-қулоқ бўламыз биримиз пинҳон”.
- 106 Ит лақабли иблис — бузуқ авзойда
Ғунғирлаб қўйди сал: “Гар имкон берсак
Қочиб қолмоқчи бу, эси жойида!”
- 109 Наварралик деди: “Олғирман бешак,
Ортгирсам дўстларга қийноқни қанча
Устомон бу, десанг бўларди, эй сак!”
- 112 Эгри қанот эса деди шошганча:
“Юрмасман орқангдан имиллаб, йўртиб,
Етгум мум ҳовузга қанот ёзганча.
- 115 Бир бор силкиндикми, борурмиз етиб —
Бизни этолмассан сарсон, сарсари.
Сени сал фурсатда олурмиз тутиб”.
- 118 Ўқувчим, кўп қизиқ олам ишлари:
Қизиққон иблисдан тортиб ҳаммасин
Боши бурилганда салгина нари —

- 121 Наварралик маҳкум ростлаб нафасин,
Ерга оёғини тираб, барала
Шўнғиди тубанга, чиқармай сасин.
- 124 Кўринг, иблисларнинг ҳолин шу палла!
Ҳаммадан ишбоши мулзам, ғазабнок,
“Ушлайман!” — деди-ю ташлади калла.
- 127 Лекин қайтиб чиқди ортига бебок,
Теран шўнғиганди маҳкум ҳам айёр.
Қанотли иблисга қайда шўнғимоқ!
- 130 Лочин ҳужум қилса, ўрдак шиддаткор
Сув остида зумда бўлади ғойиб,
Лочин қайтиб кетар тунд ва жаҳлдор.
- 133 Чол-чи, учар эди тез қанот қоқиб,
Маҳкум йўқолса-ю, унинг истаги
Сўнг жанжал қилишса ўзлари ётиб.
- 136 Маҳкум ғойиб бўлди патраб юраги;
Чол-чи, бир иблисга ботирди тирноқ,
Айқашиб кетдилар, ким уст, ким таги.
- 139 Буниси ҳам ҳали ҳолва-ку, шу чоқ
Ташланди уларга мурдашўй лочин.
Жўш мойга барисин беллади мутлоқ.
- 142 Ажралди чамбарчас иблислар ҳорғин,
Турар эди улар забун, ночорҳол.
Кўтаролмай мойга ботган қанотин.
- 145 Йўл-йўриқ кўрсатди серташвиш Соқол,
Чангагини олиб аранг тўртовлон
Жардан учиб ўтди у ёнга дарҳол.
- 148 Сўнг яқин келишиб қирғоққа томон
Чўза бошладилар чангагин пастга.
Қолганлар бижғирди мумда саргардон.
- 151 Тарк этдик бу жойни бизлар ҳам аста.

ЙИГИРМА УЧИНЧИ ҚЎШИҚ

Шоирлар ўзлари билан ўзлари овора бўлиб қолган иблислардан узоқлашиб, йўлда давом этадилар. Аммо иблислар қувлаб келаётганини сезган Вергилий Дантени оғушига босиб, олтинчи жарлик томон зудлик билан сирғалиб тушади. Уерда мунофиқ, риёкор, иккиюзламачилар қавми жазо тортади. Улар кўринишдан зарҳал, аммо ниҳоятда зил-замбил қўрғошин либосни кийиб юришга мажбурдирлар. Шоирлар уларнинг иккитаси билан суҳбатлашадилар.

Мубҳам йўллар оша иккимиз танҳо
Кетиб борар эдик бесўз, бекалом.
Икки оға-ини дарвишдай гўё.

- 4 Ўтган ҳодисотни эсласам тамом
Қурбақа ва сичқон — Эзоп масали
Хаёлимни қайта айлар эди ром.
- 7 Жуда ўхшаш эди уларнинг ҳоли;
Бири “ҳозир”гина бўлганди содир,
Бири воқе бўлмиш “ўша маҳали”.
- 10 Гапдан гап чиқади, фикрдан фикр,
Ўзга ўйлар этди хаёлимни банд,
Расо ортган эди таҳликама оғир.
- 13 Иблислар биз боис едилар-ку панд.
Улар олмасмикан шафқатсиз қасос,
Шу ҳадик миямдан кетмасди ҳарчанд.
- 16 Мушкулдир қасд ишга феъл ҳам келса мос;
Ҳисоб-китоб қилар улар бир карра,
Қуёнга ташланган итдан баттар маст.

- 19 Сочим тиккайди-ю ваҳима ичра
Бир зум қотиб қолдим қаққайиб, тўхтаб,
Хитоб эта қолдим устозга сўнгра:
- 22 “Чамамда, иблислар келмоқда қувлаб,
Кўнглимда шундай ўй, шундай бир хаёл,—
Дедим,— бекинайлик, чора топ ўйлаб”.
- 25 У деди: “Англадим фикрингни яққол,
Тушундим кўз очиб-юмгунча чаққон,
Кўркувдан қолмади танингда мажол.
- 28 Сендан мутаассир бўлдим бегумон,
Менга ҳам кўчгандир сендаги ҳадик,
Ўйлаб қолдим мен ҳам чора-ю имкон.
- 31 Ўнг ёқда учраса эди қиялик,
Жар сари ўтишга йўл бўлса ўнғай,
Қувлаб етолмасди улар деярлик”.
- 34 Устоз гапларини айтиб тугатмай
Илғадим, ёприлди иблислар жадал,
Қанотларин қоқиб, ов қилмоққа шай.
- 37 Йўлбошчим қўл чўзди менга шу маҳал;
Шовқинда ногаҳон уйғонган она
Ўт кетган уй ичра ҳовлиқиб тугал
- 40 Туртина-суртина у ён-бу ёна,
Кийим-ўрамни ҳам айлаб фаромуш
Боласин кўтариб қочгандай, мана,
- 43 Устозим мени ҳам этди-ю оғуш,
Пастлик — қияликка сирғалди чунон;
Олтинчи жарликка етдик мисли қуш.
- 46 Шиддат-ла айланиб ётган тегирмон
Парраги остидан отилган сув ҳам
Бунчалик шитобда оқмас ҳеч қачон.
- 49 Мени кўкрагига босганча маҳкам,
Дўстимас, ўғлига бўлгандай тиргак,
Шижоат кўрсатди устоз чинакам.

- 52 Иблислар келишди шошиб, жонҳалак,
Тепамизда эди уларнинг дасти
Ва лекин ўтганди хатар, ё фалак.
- 55 Бешинчи туйнукнинг аҳлига асти
Бу ерда таважжух бўлса ҳам, аммо
Уларнинг гаплари энди ўтмасди.
- 58 Пастда тўп оломон бўлганди пайдо.
Улар кезар эди сокин, ноумид,
Ҳорғин қадам босиб, кўз ёши дарё.
- 61 Устларида хирқа бамисли совут,
Зилдай оғир эди, лекин бу жубба;
Клунь роҳибларин эслатарди худ.
- 64 Зоҳиран безакдор — тилла ранг қубба,
Асли қўрғошинга эдилар мағлул.
Бу либосда юрмоқ мушкулдир жуда.
- 67 Сохтакор либослар, оғирсиз нукул!
Маҳқумлар ортидан эргашидик аста,
Уларнинг суҳбатин истарди кўнгул.
- 70 Зил-замбил либосда бемажол, хаста
Маҳқумлар имиллаб босарди одим;
Ўтардик, улар-чи, қоларди сафда.
- 73 Шу он устозимга сўз қота қолдим:
“Изн топ, ё эса ахтар баҳона,
Суҳбатга бирор зот топилгай балким?”
- 76 Лаҳжамни эшитиб бир шўрпешона
Ўзини тутолмай қичқирди: “Тўхтанг,
Зулматда боргайсиз шошиб қаёна?”
- 79 Неки истасангиз, майлига, сўранг!”
“Шу ерда бирпас тур,— уқтирди устоз,—
Сўраб ол сен ундан неки истасанг”.
- 82 Иккита маҳқумни кузатдим бир оз,
Бор эди уларда баҳри иштиёқ,
Лекин юки оғир, йўл тиқин, носоз.

- 85 Яқин келишди-ю, айлаб иштибоҳ,
Бирор сўз демасдан термилдилар, чун
Мени кузатдилар бошдан то оёқ.
- 88 Сўнгра бир-бирига сўз қотди дилхун:
“Ҳалқуми қимирлар, тирик бовужуд,
Улар бу манзилда тентирар нечун?”
- 91 Менга сўз қотишди: “Эй банди ҳудуд,
Тосканлик, кимлигинг аён эт бизга,
Жавоб қил, бўлсак ҳам биз аҳли мардуд”.
- 94 “Арноданман,— дедим мен кириб сўзга,—
Ҳаётман, шу вужуд менда барқарор,
Азалдан то бу дам кўриндим сизга.
- 97 Сизлар кимсиз, айтинг, бу нечук оҳ-зор,
Бу нечук кўз ёши, бу нечук қайғу,
Бу нечук изтироб, либос шуълакор?”
- 100 Бири жавоб қилди: “Этмагил орзу,
Шунчалар оғирки бу ажиб ридо,
Уни кўтаролмас ҳеч бир тарозу.
- 103 Бизлар Каталано ва Лодеринго,
Асли болоньялик, гаудент насаб,
Ғалвага қўйғали нуқта, интиҳо.
- 106 Кўмакка борганмиз элингиз тараф;
У ерда қилганмиз нечоғли хизмат —
Англарсан Гардинго қасрига қараб...”
- 109 Дедим: “Оғайнилар, ишингиз фақат...”
Лекин гапдан қолдим: биров ерпарчин
Ётарди, уч қозик қоқилган сумбат.
- 112 У мени кўрди-ю, қалтираб ҳорғин,
Хўрсина бошлади, уф тортиб расо,
Каталано айтди бу ҳолнинг важин:
- 115 “Қошингда ерпарчин ётган бу тарсо
Фарисей қавмига айтар эди ваъз.
Элга бас бир кимса тортса деб жазо.

- 118 Йўлда у кўприкдай ётар муқаввас,
Ўтган-кетган ҳар ким ўтади босиб,
Турфа оғирликни сезгай ҳар нафас.
- 121 Қайнатасига ҳам шу қисмат насиб,
Қарғишга қолмишдир буткул бир жоме,
Яҳудийлар юрар — касрига қолиб”.
- 124 Абадий уқубат, изтироб коми
Ютган бу кимсага Вергилий устод
Назар ташлаб ўтди ғалат, тамоми.
- 127 Сўнг Каталанога хитоб этди бот:
“Айтингиз, йўл борми энди ўнг ёққа,
Токи учрамаса хатар, мушкулот.
- 130 Токи кета олсак бундан узоққа.
Қора фаришталар кузатгай токай,
Тоқат йўқ уларнинг юзин кўрмоққа”.
- 133 У деди: “Шу ердан узун, паёпай
Тош тизма ўтади кесиб ўпқонни,
Лекин айни чоғ у ўприлиб ётгай.
- 138 Энди сизга айтсам, йўлнинг осони,
Ўтарсиз ўприлган ўша тош тимдан.
Улар қоплаб ётар атроф, ҳар ённи”.
- 139 Устоз бошин эгиб турарди зимдан,
Сўнг деди: “Алдабди бизларни демак,
Чангак кўтаришган иблислар чиндан”.
- 142 У деди: “Болонья юртида бешак
Мендан бошқанинг ҳам фаҳми етгандир,
Яъни иблис зоти зулмга эгизак”.
- 145 Устоз йўлга тушди бадҳол, таъби кир,
Қовоқларин уйиб кетди мардона,
Бу сабил элни ҳам тарк этиб ахир
- 146 Устознинг изидан бўлдим равона.

ЙИГИРМА ТЎРТИНЧИ ҚЎШИҚ

Дўзахнинг олтинчи жарлигидан амаллаб чиқиб олган шоирлар ғуж-ғуж илонлар орасида таъзирини кўраётган ўғрилар манзилгоҳи — еттинчи жарликка келадилар. Илон чаққан маҳкум лов этиб ёниб кетади, сўнгра кулдан қайта тикланади. Данте улар орасида пистойялик Ванни Фуччини учратади. Ўз аҳволдан аламзада Фуччи Дантега оқлар партиясининг мағлуб бўлиши ҳақида гапиради.

Буржи Должда ҳали мурғакдир офтоб
Йил боши, ҳаво ҳам илийди ров-ров.
Рўбарў келади кун ва тун шитоб.

4 Далалар бағрини қоплайди қиров,
Гарчи унинг дами кун-бакун қайтар,
Лекин бир қарашда қор дейсан дарров.

7 Деҳқон кўз ташлайди уйғониб саҳар,
Ажабо, қор босмиш яйловни текис,
Пешонага уриб, оҳ чекар баттар.

10 Найласин? Чорасин томолмай, эпсиз
Уйга кириб кетар сўкиниб яна;
Лекин бир зум ўтиб боқса-чи, чексиз

13 Далалар тусини ўзгартмиш, мана;
Қувнаб қўлга олар яна таёғин,
Сурувни яйловга ҳайдар мардона.

16 Мен ҳам кўриб илк бор устоз сиёғин
Қутим ўчган эди ўшандоқ ҳайрон,
Лекин устоз ўзи тинчитди тагин.

- 19 Вайрона сиротга етганимиз он
Ёришиб кетди-ку устоз чехраси,
Дастлаб кўрганимдай руҳи чароғон.
- 22 Уюлиб ётарди тошлар парчаси,
Устоз ён-атрофга боққач, ниҳоят
Мени қучиб олди биратўласи.
- 25 Режали одамлар айлаб риоят,
Мудом иш тутгандай ўйлаб келгусин,
Кўтарди мени у шахт этиб ғоят,
- 28 Уюм тош устига чиқдим шу йўсин.
Деди: “Мустаҳкамми, қадам қўйиб боқ,
Қимирлатиб боққин тошнинг унисин”.
- 31 Бундай йўлда мушкул ридода юрмоқ;
Биз ҳам тармашардик тошларга аранг,
Устоз мадад бериб борарди бироқ.
- 34 Нишабга йўлиқдик, бу ҳолни қаранг,
Йўқса, устозни-ку, билмадим, аммо
Менинг ҳолим ғоят бўлар эди танг.
- 37 Ҳамоно бу ўша Ёвуз Фор — юҳо,
Унга олиб тушар нишаб — ёнбағир,
Икки тараф девор паст-баланд борҳо.
- 40 Уюм тош устига чиқдик биз охир,
Энг сўнгги харсангга етганда ночор,
Буткул ҳолдан тойиб, тин олдим оғир.
- 43 Нафас олмоғим ҳам эди кўп душвор,
Ўлтирган жойимда қолдим жилолмай,
Нари йўл босишга йўқ эди мадор.
- 46 Устозим дедики: “Огоҳ бўлгин, ҳай,
Пар тўшак қошига келмас шон-шараф,
Чарчоқ, танбалликка берма асло раъй.
- 49 Кимки шон ахтарса беаҳамат яшаб,
Ундан қолажакдир омонат бир из,
Елда — тутун, мавжда кўпикка ўхшаб.

- 52 Қўзғал! Танбалликка берилма ҳаргиз!
Дунёда ҳад йўққи енголмаса руҳ,
Руҳ бўлмаса басдир вужуддай ноқис.
- 55 Зиналар бор олдда узоқ, серандуҳ,
Четга чекинмоқлик сенга нолойиқ,
Ўгитим тингласанг — бўлма дилмажруҳ”.
- 58 Отландим мардона, зоҳиран босиқ,
Тетик тутар эдим ўзимни анча.
Дедим: “Мен тайёрман, эй пири ҳозиқ”.
- 61 Қоя пуштасига қадам босганча,
Кетдик, лекин бу йўл анча хатарнок,
Баттаринроқ эди кета-кетгунча.
- 64 Сўзлаб борар эдим босса ҳам чарчоқ,
Ногоҳ гор қаъридан чиқди бир овоз,
Овозки, каломга ўхшамас мутлоқ.
- 67 Сирот чўнқиридан қулоқ тутдим боз,
Англаб бўлмас эди бирор сўз, калом,
Узоқлашар эди гўё у нохос.
- 70 Тубанга энгашиб боқдим шу айём,
Ҳеч не кўринмасди қуюқ зулматда,
Устозга дедимки, айлаб эҳтиром:
- 73 “Қуйироқ олиб туш, теран хилватда
Овоз келади-ю, сўзин англамам.
Ҳеч нени кўриб ҳам бўлмас, албатта”.
- 76 У деди: “Хоҳишинг бажо айларам;
Адл ишга бошласа азму ихтиёр
Унга рўйхуш қилмоқ кордир серкарам”.
- 79 Саккизинчи ҳалқа томон раҳгузор —
Сиротнинг йўлидан боқдик ўпқонга,
Аён кўринарди манзара бисёр.
- 82 Кўзим тушди шу он ғиж-ғиж илонга,
Қай хили десангиз бордир, во ажаб,
Эсласам, тил ҳатто келмас забонга.

- 85 Ливия дашти ҳам келолмас тараф,
Чиндан морзор эрур гарчи у сахро,
Лекин бунақаси йўқ эрур, ёраб!
- 88 Ҳабаш чўллари қўшсанг ҳам ва ё
Қулзум соҳилларин устига-устак,
Бундай улкан морзор бўлмагай барпо.
- 91 Бижғиган илонзор ичида лак-лак
Маҳкумлар кезарди бесару сомон,
Мордан бекинмоққа йўқ пана, ковак.
- 94 Чирмашиб ётарди барига илон,
Сиқиб олган эди қўллари маҳкам,
Гарданларин ўраб ташлашган ёмон.
- 97 Бирига даф қилди илон ўша дам,
Кекирдакка солди тишин бешафқат,
Ошкор кўринарди бизга бари ҳам.
- 100 Рақам чеккунчалик ўтмайин фурсат
Ногоҳ ўт олди-ю, лов ёнди маҳкум,
Бир ҳовуч кул қолди ўрнида фақат.
- 103 Дақиқа ўтмайин хок туроб мардум
Қаддин ростлади-ю, туриб оёққа,
Аввалги ҳолига қайтди-ку шу зум.
- 106 Қадим донишмандлар битмиш авроққа:
Беш юз йилда бир бор Самандар гўё
Ўзин маҳкум этар ўтда ёнмоққа.
- 109 Наботот эмасдир емиши асло,
Маҳв ўлса долчиндир бу қушга кафан,
Тириклик чораси эса мўмиё.
- 112 Ҳушдан кетган кимса билмас дафъатан,
Оёғидан чалган иблисми ёхуд
Васвасами боис — қолмиш фикрдан.
- 115 Ўрнидан тургач у серрайиб беҳуд
Теварак-атрофга боқади карахт,
Хўрсиниб қўяди ночор ва ношуд.

- 118 Ўшандоқ эди бу маҳқум ҳам бебахт.
О, сен парвардигор, о, қодир қосид,
Қасос олажаксан нечоғ бешафқат.
- 121 Устоз хитоб қилди: “Кимсан, эй фосид?”
У деди: “Тоскандир ватаним меним,
Гуноҳим мана шу жарликка оид.
- 124 Одамдай яшашни севмасди жиним,
Исмим Ванни Фуччи, хачирдай ўжар
Ҳайвонман, Пистойядир такягоҳ жойим”.
- 127 Устозга дедимки: “Бу қонхўр бесар
Нечун баҳри хунга бермай мубаддал,
Бу жарда бандидир, сўра, эй раҳбар”.
- 130 Маҳқум сўзларимни тинглаб муфассал,
Шармисор ҳолатда бетга уриб қон,
Мен сари юзланиб деди шу маҳал:
- 133 “Менинг бир нарсадан ўкинчим чандон,
Дуч келдим мен сенга шундоқ аҳволда,
Бунча ғам тортмовдим ажал келган он.
- 136 Жавоб айта қолай сенга ҳар ҳолда;
Черков омборида ўғирлик қилдим,
Шу сабаб қолганман ушбу қамолда.
- 139 Бошқачароқ эди жазоим қадим,
Аҳволимга қараб шодланмаёқ тур,
Сенга сир айтишга жазм айладим.
- 142 Гапларимни эшит сергак, диққат бур:
Қоралар маҳв бўлар Пистойяда аввал,
Сўнгра Флоренция юргизар дастур.
- 145 Магра водийсида қодир Марс жадал
Зулматли булутлар силсиласин бот
Пицен даштларига ҳайдайти тугал.
- 148 Жанг бўлар даҳшатли ва қирғинбарот,
Оқлардан бу сафар юз бурар омад,
Бошма-бош ҳар бир Оқ бўлғувси барбод.
- 151 Қалбингни тирнашдир гапимдан мақсад”.

ЙИГИРМА БЕШИНЧИ ҚЎШИҚ

Шоирлар Как исмли кентаврга — ярим одам, ярим от қиёфасидаги махлуққа дуч келадилар. У саркаш Ванни Фуччини таъқиб этади. Шунингдек, Данте бу ерда жамоат мулкани ўғирлаган бир неча флоренциялик юртдошларини учратади, улар даҳшатли жазо жараёнида илонга айланиб қоладилар.

Сўзин тамом қилиб у ёвуз бало
Бармоқларин букиб, диндак кўрсатди,
Қичқирди: “Мана бу сенга, раббано!”

- 4 Шу пайтдан илонга ҳурматим ортди:
Ёвузнинг бўғзига ўралди бири,
Гўёки атайин гапдан тўхтатди.
- 7 Шахт ила бошқа бир илоннинг зўри
Маҳкумнинг дастини қайирди чунон,
Битди балохўрнинг бардош, шуури.
- 10 Ёниб бит, Пистойя, таг-тугинг-ла ён!
Асли зотингдан ҳам осийсан баттар!
Кўкларга соврилсин сендақа макон!
- 13 То Дўзах қаърида кезиб, баччағар,
Бундайин саркашни кўрмадим сира,
Капаней ҳам эмас бунчалик ўжар.
- 16 Қочиб қолди ёвуз ўша он ура,
Ортидан кентавр чопди ҳайҳайлаб,
Деганча: “Сенмисан, мақтанчоқ тўра?”
- 19 Кентавр сағриси эди кўп ажаб,
Сонсиз илонлардан ўрилганди дум,
Ҳатто Маремма ҳам келолмас тараф.

- 22 Елкасида эса аждар серзугум
Турарди ҳар ёнга ёзганча қанот.
Маҳв бўларди унга дуч келган маҳкум.
- 25 Устозим дедики: “Қаршингдаги зот
Какдир, қон тўккан у қанчадан-қанча,
Авентин тоғида яшаган шаддо.
- 28 Бу ерда юрибди танҳо кезганча,
Ўзга қопқада бор хешлари тўп-тўп.
Бу эса — ўғирлик қилганди анча.
- 31 Геркулес адабин берган эди хўп,
Юз бора тўхтовсиз урганди чўқмор,
Гарчи ўнтасида бўлса ҳам мағлуб”.
- 34 Сўзлашиб турардик шундоқ беозор,
Пастда тўпланибди уч нафар арвоҳ;
Балки этмас эдик бизлар эътибор,
- 37 Арвоҳлар қичқирди: “Кимсиз!” — деб ногоҳ,
Дафъатан хитобдан тўхтади суҳбат,
Икковлон тубанга ташладик нигоҳ.
- 40 Мутлақ танимадим уларни, фақат
Бири яна қайта берганди савол,
Улар ким — фаҳмлаб қолдим шу фурсат.
- 43 Дерди: “Келмадими Чанфа, айта қол”,
Эшитсин деб унинг сўзларин устоз,
Ишора айладим тубанга дарҳол.
- 46 Менинг гапларимга балки эътироз,
Шубҳа билдиурсан, азиз китобхон,
Кўрдим бир ҳолники, мўъжизага хос.
- 49 Кузатиб улгурмай барин, ногаҳон
Олти оёқ аждар бўлди-ю пайдо,
Уларнинг бирига чанг солди обдан.
- 52 Биқинини қисди унинг аввало,
Олдги оёқлари ошди елкадан
Ва икки жағига ёпишди бало.

- 55 Маҳқумнинг сонларин йириб дафъатан,
Орасига тикди думини буткул,
Киранди буралиб сабил ғоятан.
- 58 Улкан дарахтни ҳам ўраб печакгул
Бу махлуқ қадарли чулғамас машъум,
Эзғиларди махлуқ маҳқумни нуқул.
- 61 Иккови қўшилди мисли қайноқ мум,
Ҳатто баданларин ранги омихта,
Мутлақ ўзга ҳолга кирдилар, мавҳум.
- 64 Саратонда ёнса гар қоғоз сўхта,
Алангасин ранги бўлар шу тахлит,
Қорамас ё оқмас — қўнғир бир тусда.
- 67 Қолган икки нафар дерди бўлиб хит:
“Нима бўлди сенга, Анъел, бечора,
Тоқ деса тоқмассан, ё жуфт деса жуфт”,
- 70 Бошлари бирлашар экан шу ора,
Аввал ғалатиноқ туюлган рухсор
Аён тортар эди энди тобора.
- 73 Вужуди чорбўлак — жуфт-жуфт қўли бор,
Тўш, қорин, оёғу гардан, умуртқа
Айқашиб кетганди — кўп қизиқ рафтор.
- 76 Турфа тус аралаш — бамисли қуйқа,
Секин йўлга тушди жирканч алвасти,
Бировми — икковлон, мубҳам, шунақа.
- 79 Баравж келганида саратон тафти,
Четаннинг тагидан қув калтакесак
Югуриб ўтади — яшиндай шахти.
- 82 Ўшандоқ бир илон чиқди жон ҳалак,
Чипор рангда эди ёвуз, очофат,
Бирига даф этди чаққон ва тийрак.
- 85 Ҳали вужудида ҳаётбахш шарбат
Жавҳари қуримай турган жойига —
Айни моягига оғиз солди шарт.

- 88 Сўнг илон сирғалиб тушди пойига,
У-чи, меровланиб эснади узун,
Хуш келгани каби бу иш раъйига.
- 91 Икков ўтру келиб тикишди кўзин,
Бири тутун пускар, бири боқар сур,
Тутун қоплаганди икковин бутун.
- 94 Сабелл, Насидийни ёзган серғурур
Лукан ҳам жим қолсин, майли, шу дафъа,
Менинг битигимни тингласин бир қур.
- 97 Овидий куйлаган Аретуза, Кадма,
Бири жилға бўлган, бириси — илон,
Бўлса бўлаверсин, эмасман хафа:
- 100 Юзма-юз туришган гарчанд икковлон,
Чеврилтирмоқ учун сийратин ва лек
Мажбур этолмаган мановларсимон.
- 103 Икков икки ёндан боқар эди тек:
Илон думи ногоҳ бўлди-ю айри,
Маҳкум товонлари қапишди бирдек.
- 106 Болдир ила сони вақт ўтган сари
Ёпишиб борарди жипсу мустаҳкам,
Қолмайин заррача чокнинг асари.
- 109 Илон думлари-чи, энди чинакам
Ўхшаб қолган эди икки оёққа.
Ўзгарганди лойиқ терилари ҳам.
- 112 Маҳкумнинг қўллари ичкари ёққа
Тортилиб кирганди муштига қадар,
Илонда қўл ўсиб чиқди шу чоғда.
- 115 Орқа оёқлари эса сарбасар
Эркак олатига айлана қолди,
Бунда-чи, думга у айланди яксар.
- 118 Орада тутун ҳам аста тарқалди,
Батамом ўзгарди улар ангори,
Бунда мўй ўсди-ю, унда йўқолди.

- 121 Бириси чўзилди илон сингари,
Униси қолди-ку ўхшаб одамга;
Сўнгра юзлари ҳам дўнди тескари.
- 124 Бири чакагини йиғнаб тутамга
Этидан ростлади қулоқ, баногўш.
Буниси эса-чи, сўзсиз шу дамда
- 127 Кулчадай, гужанак ерга қўйди тўш,
Лозим бўлганича чўзилди тумшук,
Лабу жағ ҳам ўсди келганича хуш.
- 130 Илон туфроқ ичра беланди тўлиқ,
Ғойиб бўлди унда қулоқ оқибат,
Ҳолат зоҳир бўлди — баайни шиллиқ.
- 133 Қачондир тили ҳам бор эди якқат,
Айри бўла қолди энди бутунлай,
Унда-чи, рўй берди шундоқ акс ҳолат.
- 136 Илон суратида руҳ энди тинмай
Вишиллаб судралди қай бир ковакка,
Бу-чи, ўдағайлаб, туфларди, ҳай-ҳай.
- 139 Маҳқумга айланган илон-чи тикка
Ғўнғирлаб дер эди: “Буозо, майли,
Мен каби судралсин сарсон ва якка”.
- 142 Кўрдим-ку мен ахир, қув тарсо хайли
Кўз олдимда бўлди айқаш ва уйқаш.
Балки гуноҳ этдим қалам туфайли.
- 145 Атроф хира торгди, руҳим ҳам чалкаш,
Ановлар нечоғ тез кетмасин, аммо
Таниб қолдим оқсоқ Пуччони яккаш.
- 148 Қоялар қошида турибмизки то,
Ғақатгина унга етмади зиён.
Ўшал учта муртад қароқчи аро,—
- 151 Бирин деб Гавилда оҳ тортар ҳамон.

ЙИГИРМА ОЛТИНЧИ ҚЎШИҚ

*Бу ерда қитмир маслаҳатгўйлар қавми аланга ичида ёниб,
гирён кезадилар. Улар орасида Улисс ва Диомед ҳам бор.
Улисс Вергилийнинг илтимосига биноан ўзининг сўнгги ден-
гиз сафари ҳақида сўзлаб беради.*

Фахр эт, Флоренция, омадинг порлоқ,
Денгиз, заминда-ку қозондинг шавкат,
Ҳатто Дўзахда ҳам шонинг ярқироқ.

- 4 Қароқчилар аро беш меним элат,
Буларни кўрмоқдан айлағум номус.
Булар деб сенга ҳам ёғилмас раҳмат.
- 7 Саҳар чоғи магар туш кўрсанг холис,
Унинг ўнг келмоғин сезиб тургай дил,
Эрк учун Прото тиккан каби кўз.
- 10 Бўладиган ишнинг бўлгани маъқул,
Тезроқ воқе топсин армон ҳам, билъакс
Йиллар ўтган сайин эзилгай кўнгил.
- 13 Яна йўл бошладик ва лекин баръакс,
Келган изимиздан қайтдик биз тагин,
Юксакка тирмашиб борардик ҳамдаст.
- 16 Ёлғиз сўқмоқ бўйлаб кетардик ҳорғин,
Тойганда тошларга тирмашдим аранг,
Йўл мушкул тортарди юксалган сайин.
- 19 У йўл азобларин сиз мендан сўранг,
Лекин кўрганларим эсларкан аниқ,
Яна ҳам қийналиб турибман дилтанг.

- 22 Ақлу идрокимга берурман озик,
Юлдузим бахш этган эса фазл, камол,
Уни топтамайин янглишиб ортиқ.
- 25 Кун ботиб, кирганда лаҳзаи завол
Дўнгда ҳордиқ олиб ўтирган деҳқон
Боқар, кўз ўнгида юз очар бу ҳол:
- 28 Чивиннинг ўрнида пашшалар ғужғон,
Пастда, водий узра, узумзорларда
Қуртлар шуъла сочиб, ялтирар чунон.
- 31 Рўбарў келгандик шундоқ манзарга;
Саккизинчи эди биз етган қопқа,
Шуълалар чақнарди тубанда — жарда.
- 34 Аробасин ҳайдаб булутлар аро
Яшиндай учганда Илёс пайғамбар,
Айиқдан қасосин топган авлиё
- 37 Унинг бу шахтига ташлабди назар.
Булутдай юксалган ҳазратга қараб
Илғапти у фақат ялт-юлт бир ахгар.
- 40 Жарликнинг тубида шундоқ ярқираб
Айланарди сонсиз олов парчаси.
Гарчанд гуноҳқорни бўлмасди илғаб.
- 43 Юксакдан кўринар эди барчаси,
Харсангга суялиб боқмасам, паққос
Мен ҳам қулар эдим, гапнинг сираси.
- 45 Аҳвол-руҳиямни фаҳм этиб устоз
Деди: “Ҳар бир оташ парчаси ичра
Бир маҳқум ёнмоқда, азоб беқиёс”.
- 49 Устозга дедимки, юз буриб сўнгра:
“Менга аён бўлди сиру синоат,
Саволим бор ҳатто шу ҳолга кўра:
- 52 Ана, ёнаётир ёлғиз ўт ялт-ялт,
Негадир аланга тили қўшалоқ
Гўё иниси-ла Полиник бадбахт”.

- 55 Йўлбошчим дедик: “Бул икки ўртоқ,
Улисс ва Диомед — гуноҳи ўхшаш,
Энди азоби ҳам бир хилдир, мутлоқ.
- 58 Асл румликларнинг шаҳрига саркаш
Киришиб қачондир сохта, ёғоч от,
Деворларни бузган ғаюр, тарафкаш,
- 61 Дейдамия эса чекканча фарёд
Дўзахда балокаш Ахиллни чорлар,
Палладий туфайли ушбу мукофот”.
- 64 Устозга дедимки: “Уларнинг магар
Сўзлашмоққа бўлса зарра забони,
Ёлвориб сўрайман, о, пири сарвар.
- 67 Сабр айла, кутайлик биз ўшал онни,
Бериоққа келсин қўшалоқ олов,
Сўзлашмоқ истаги ўртайди жонни”.
- 70 Устозим дедик: “Бундақа сўров
Ҳар қандай дилда ҳам қўзғар иштиёқ,
Лекин сен сабр айла, тилга сол тушов.
- 73 Мен ўзим уларни тергайман озроқ,
Нечун безовтасан — турибман англаб,
Сўзлашмас сен билан — юнон сердимоқ”.
- 76 Қўша тил аланга келди яқинлаб,
Энг қулай фурсатда устод муҳтарам
Уларга хитобан бошлаб қолди гап:
- 79 “О, оташ қаърида топганлар барҳам,
Ғанимат умримда сизни куйладим,
Куйладим ҳол-қудрат, ортиқ, балки кам.
- 82 Сизнинг ҳақингизда назмда сўйладим;
Иқрорингиз айтинг тин олиб бирпас,
Ҳалок бўлгандингиз бирингиз қадим”.
- 85 Саҳродаги гулхан шамолда элас
Чайқалгани каби зориқиб ночор,
Аланганинг учи энгашиди бесас.

- 88 Гоҳ у ён, гоҳ бу ён титраб нолакор,
Тилга кира қолди олов, ниҳоят:
“Цирцея билан мен хайрлашдим сўнг бор.
- 91 Мени у бекитган авайлаб ғоят,
Бир йил паноҳида кечирдим умр.
Энейдан шундай ном олган вилоят.
- 94 На фарзанд меҳри-ю, на ёрдан узр,
На уй-жой, на падар қошидаги бурч
Ва на Панелопа бахш этган ҳузур,
- 97 Ҳеч нима, ҳеч қандай андиша ва куч
Тўхтата олмади мени йўлимдан,
Чиқиб кетдим шундоқ, саёҳатга ўч.
- 100 Содиқ аскарларим ила элимдан
Чоғроқ бир кемада кетдим ягона,
Денгизлар қўйнида сайр этдим зимдан.
- 103 Марокашни кўрдим йўлимда, яна
Испанлар юртини, сардлар ўлкасин
Кездим, оролларга бўлдим равона.
- 106 Валломатлар эдик, кўрдик барчасин,
Олам интиҳоси — сўнгги бўғозда
Кўрдик Геркулеснинг ҳад-чегарасин.
- 109 Тўхтамоқ фарз эди ҳадди мумтозда;
Қолди ортда Сетто, Севилья аввал,
Кетиб борар эдик шундоқ алфозда.
- 112 Дедим: “О, дўстларим, йўл босиб чигал
Модомики келдик кунботар томон,
Қолган умримизни бағишлаб тугал,
- 115 Кўрайлик не бўлса янгилик, армон.
Етган манзимиз — офтоб ботар жой,
Кимсасиз маъвога боқайлик шоён.
- 118 Кимнинг зурёдисиз, ўйланг, ҳойнаҳой,
Яралган эмассиз нафс учун фақат,
Тафаккур ва шавкат инсонга чирой”.

- 121 Ҳамроҳлар жунбушга келди, билмай ҳад
Ташлана қолдилар дафъатан олға,
Ўзим ҳам чорасиз қолгандим гоят.
- 124 Кеманинг қуйруғи кунчиқар ёқда,
Жадал кетавердик шундоқ бебошвоқ,
Йўлимиз оғарди сўл томонроққа.
- 127 Тунда кўз ташладим самога, бироқ
Буткул ўзга осмон бўлди намоён,
Денгизнинг сатҳи ҳам ўзгарди мутлоқ.
- 130 То қалтис сафарга чиқдим бу томон,
Беш бора тўлишди ой ҳам фалакда,
Ўтганди орадан беш ой бегумон.
- 133 Дафъатан уфқнинг тубида якка
Бир тоғ пайдо бўлди, қоп-қора, улкан.
Илк бор дуч келдим бу кўҳи юксакка.
- 136 Шодлик алмашинди ғам, алам билан,
У ёндан қўпди-ю зўр қуюн — гирдоб,
Кемани чархпалак айлади бирдан.
- 139 Уч бора зарб берди гирдибод тезоб,
Кема тўртинчи бор соб бўла қолди,
Ба фармони раззоқ бўлдик биз хароб.
- 140 Бизни серавж баҳр қаърига олди”.

ЙИГИРМА ЕТТИНЧИ ҚЎШИҚ

Данте папа Бонифацийга маккорона маслаҳат берган Гвидо да Монтефельтро билан суҳбатлашади. У шоирга ўз қисмати ҳақида сўзлаб бериб, ватанида нима гаплар борлигини суриштиради.

Дилкаш шоир билан битгач мулоқот,
Аланга қўзғалди — шакли бир текис,
Уни ўз қаърига олди зулумот.

- 4 Яна пайдо бўлди олов изма-из
Гувлаб келар эди, овози мужмал,
Диққатни тортарди турқи, шубҳасиз.
- 7 Сицилия ёқда, қачондир азал
Маҳкумни жазолаш фикрида атай
Мисдан қуйдиришган эди пуч ҳайкал.
- 10 Буқа шаклидаги ҳайкалга талай
Маҳкумни тикқанлар, сўнг ёққанлар ўт:
Улар бўкиришган гўё буқадай.
- 13 Устани тиқишган биринчи мавруд;
Аланга чулғаган манов бечора
Гувраниб турипти худди шу тахлит.
- 16 Аланганинг қиёқ тиллари аро
Аранг келар эди унинг овози,
Ўтда қалтирарди солиб гарғара.
- 19 Дерди у: “Сенгадир қалбим нидоси,
Ломбардча каломинг эшитдим ҳозир,
Дединг: “Боравер, мен суҳбатдан рози”.

- 22 Қошингда ҳаяллаб бўлсам ҳам зоҳир,
Ёлбораман, шошма, садағанг кетай,
Оташда ўртаниб турибман, охир.
- 25 Дўзахнинг кўру кар тубидасан шай,
Севиқли лотиндан келтирдинг пайғом,
Маҳқумман, бир гапни бесабр сўрай:
- 28 Айт-чи, Романья тинчми бу айём?
Урбинодан тортиб Тибрга қадар,
Оралиқ воҳадир юртим бардавом”.
- 31 Мен уни тинглардим — ўйларим даҳсар,
Устоз тирсагимдан ушлаб қотди гап:
“Манов элатингга айт бирор хабар”.
- 34 Жавобни аввалроқ қўйгандим тахлаб,
Хитоб қила қолдим чечан, бетўхтов:
“О, Дўзах қаърида банди бешараф;
- 37 Юртинг тинч турганин кўрганми биров,
Ҳеч қурса ҳоқимлар қалбида бор кин,
Гарчи шу кунларда осойишдир-ов.
- 40 Равенна турибди жойида сокин:
Ишлар бажо бўлган, Червьягача то
Полента бургути ёзган қанотин.
- 43 Фаранглар ҳужумин даф қилиб, ҳатто
Уларни тор-мор айлаган шаҳр
Узра Яшил арслон эрур кадҳудо.
- 46 Монтанья юртига ўтказган жабр
Кучукваччаси-ла Веррукко кўппак
Ҳамон бир суякни тинмасдан ғажир.
- 49 Ламоне, Сантерно юртига келсак.
Унда Оқ муҳрли шер ҳукми жорий,
Дўстликда бетайин, алдамчи бешак.
- 52 Савьо аҳолисин тақдири, оре,
Икки оралиқда қолгандир чиндан,
Ярим қул, ярим ҳур, йўқдир қарори.

- 55 Жавоб ола билдинг бир қадар мендан,
Хотиранг кетмасин ўчиб дунёда,
Кимлигинг аён эт, сўрайман сендан”.
- 58 Тўнғиллаб олди у ўша аснода,
Сўнгра алангасин тебратиб кам-кам,
Сўз бошлаб қолди-ку йиғнаб ирода:
- 61 “Менинг гапларимни тинглаган одам
Ҳаётга қайтишин билсайдим зарра,
Титрамас эдим ҳеч бунчалар пурғам.
- 64 Ва лекин, аён ҳол, иккинчи қарра
Ёруғ дунёга биз этмасмиз ҳижрат,
Шу сабаб, номусдан қўрқмасман сира.
- 67 Бир кун қиличимни, айлаб хуш ният,
Роҳиб пўтасига этдим айирбош,
Менинг орзум эди роҳи ҳидоят.
- 70 Лекин гуноҳ ишга яна урдим бош,
Гўрингда ўт ёнғур папа — олий зот
Мени йўлдан урди, боис — юрт талош.
- 73 Токи кезар эди танимда ҳаёт,
Одатим бор эди сут билан кирган,
Муғамбир эдим мен тулкидан зиёд.
- 76 Зот эдим, юлдузни бенарвон урган,
Билардим қалъалар махфий йўлларин,
Ҳунаримни жаҳон эшитган, кўрган.
- 79 Қўлимдан не келса қилгандим барин;
Ҳар қандай оқил ҳам, битганда меъёр
Елкан йиғиштириб, ташлар лангарин.
- 82 Мен ҳам этган эдим узлат ихтиёр,
Тинчимни топарман девдим тамоми,
Во дариғ, терс келди толе кажрафтор.
- 85 Фарисей аҳлининг янги имоми
Ғазот эълон қилди Сарацингамас,
Яҳудога эмас, балки аҳкоми

- 88 Аҳли салиб билан жангга кирди, бас,
Акра қўлдан кетди — Сарацин сабаб,
Мусулмон-ла савдо қилган булармас.
- 91 Гарчанд папада бор имкон ва мансаб,
Гўё унутди-ю бунинг ҳаммасин,
Менга қўлин чўзди маслаҳат сўраб.
- 94 Мисли мохов очган шоҳ Константин
Сиратдан Сильвестрни чорлаган мисол,
У ҳам йўллаб қолди менга рағбатин.
- 97 Гўё мен туфайли ўнгланар аҳвол,
Қошимда турарди мастдай довдираб,
Унга не дейишни билмасдим дарҳол.
- 100 Деди: “Пенестринони янчгин, шу талаб,
Кўрқма, урмас сенга увол муҳаққак.
Гап шу: маслаҳатинг ўтирма аяб.
- 103 Жаннатни очиб ҳам ёпурман тақ-тақ.
Шу боис қўлимда иккита калит,
Салафим буларга қараган бефарқ”.
- 106 Жаннат борасида сўз кетди яхлит,
Бундай важ қошида қилдиму ирим,
Дедим: “Айлагандинг гуноҳдан соқит,
- 109 Фатво ҳам бергувчи ўзингсан, пирим,
Раббано дилиннга солса, бас, инсоф,
Зафар қозонгайсан, рақибинг мужрим”.
- 112 Сўнгги дам Франциск келганда шитоб,
Бермади руҳимни иблис — тошкўнгил,
Деди: “Тегма бунга, қилмагил итоб.
- 115 У — менинг улушим, Дўзахга ноил,
У ҳийла йўлига ўтгандан буён
Менинг маҳрим бўлган, шуни яхши бил.
- 118 Тавбасиз ювилмас гуноҳ ҳеч қачон,
Тилда тавба қилиб, дилда бўлса доғ,
Ижобат бўлмагай узру пушаймон”.

- 121 Бутун вужудимни қоплади титроқ,
Мени саранжомлаб оларкан, ё раб,
Иблис дерди: “Билгум мантиқни озроқ”.
- 124 Мени олиб учди Миносга қараб,
У эса саккиз бор силтаб думини,
Ҳатто ғазаб ичра ўзин таталаб,
- 127 Деди: “Алангага топширинг буни”,
Кўриб турибсанки, охир беаёв,
Оташин ридонинг бўлдим тутқуни”.
- 130 Қиссаи ҳасратин тугатиб дарров
Тарк этди бизларни бўйчан аланга,
Қиёқ тилин чўзиб кетди у олов.
- 133 Икковлон йўл солдик яна баландга,
Сиротдан боқардик жарга муаллақ,
Зулмга сабабкорлар ётар тубанда,
- 136 Энди жазосини тортиб муҳаққақ.

ЙИГИРМА САККИЗИНЧИ ҚЎШИҚ

Ушбу қўшиқда тасвирланган зотлар инсонлар орасига низо ва нифоқ уруғини сочганликда айбланади. Уларнинг жазоси ўзига хосдир: маҳкум бир доира бўйлаб тинмай айланади, бир нуқтага етганда, иблис уни шамшир билан ёриб ташлайди. Маҳкум доирани яна айланиб келгунга қадар жароҳат битади, ўша жазо эса яна такрорланади. Бу ерда Данте Муҳаммад пайғамбар, ҳазрат Али, Медичи, Курион, Моска, Борн сингари зотларни учратади.

Биз чеккан жароҳат, биз кўрган қонни
Ифода қилолур қайси бир инсон?
Таъриф-тавсифининг йўқдир имкони.

- 4 Баёнин этолмас ҳеч битта лисон,
Беҳад ҳодисотнинг икир-чикирин
Қамраб ола билмас шуур ҳеч қачон.
- 7 Даҳшат қоплаганди Пулия ерин,
Қонга ботди барча жанг майдонида,
Майиб ва шикаста бўлди баттарин.
- 10 Троя қасд қилиб ғаним жонига,
Мурдалар қўлидан йиғдилар узук,
Ливий ҳақ сўз битган ўз баёнида.
- 13 Руберт Гвискар-ла жанг бўлган буюк,
Унга бас келай деб отланган элат,
Чеперано қошида маҳв бўлган черик.
- 16 Пулийлар лашкари — боис хиёнат
Сўғишда оқибат бўлганди мағлуб,
Маккор фаранг Алар берганди мадад.

- 19 Қирғин қай ниятга бўлмасин мансуб,—
Тўққизинчи қопқа қаъридаги ҳол
Уларнинг баридан кетгайдир ўтиб.
- 22 Таги тушиб қолган қўш қулоқ мисол,
Маҳкумнинг вужуди ёрилганди қоқ —
Лабдан то думғаза — очилган яққол.
- 25 Бутига осилган ичак ва чавоқ,
Нажас ўтар жойда — халгача аро
Юрак ҳам кўриниб турарди шундоқ.
- 28 Менга кўзи тушгач маҳкум бечора
Қўли билан очиб кўкрагин тархин
Деди: “Қара, менинг ҳолимга қара!
- 31 Бу банда нечоғ бад, бир назар солгин!
Қаршимда юрган зот бенаво, далли.
Боши қоқ иккига бўлинган ҳорғин.
- 34 Бундаги маҳкумлар ҳаёт маҳали
Жаҳонга солганди нифоқ ва низо,
Энди жазо тортар, келмишдир гали.
- 37 Ортада пойлаб турар иблис серғавғо,
Бизни тилкалайди тиг уриб тамом,
Ҳар бир айланганда тагин шул жазо.
- 40 Шу ҳол такрорланар тўхтамай мудом,
Айланиб боргунча битгай жароҳат,
Яна ўша жазо этади давом.
- 43 Нечун нигоҳингда бунча важоҳат,
Сен кимсан? Юксақда турган, эй инсон!
Боқурсан тубанга бунча бетоқат?”
- 46 Лутф айлаб сўз қотди йўлбошчи шу он
“У зот марҳум эмас, Дўзахда сайёҳ,
Гуноҳи туфайли келганмас бу ён.
- 49 Дўзахни кезмоқда юриб роҳ-бароҳ,
Қисмат йўриғи шу — мен, ҳамроҳ — марҳум
У ҳам худди мендай қошингда, валлоҳ”.

- 52 Ногоҳ тўпланди-ю жамики мардум,
Буткул унутишиб ўз азобини
Менга анграйдилар, этолмай мафҳум:
- 55 “Қайта кўрсанг ҳаёт хуш офтобини,
Дольчинога айтгил, маҳв бўлмай то
Топсин жон сақлашнинг йўл, ҳисобини.
- 58 Қор кўчиб, Навардан етгунча бало
Сариштасин қилсин чидаб, амаллаб
Бир муддат енгилмай тургай, иншолло”.
- 61 Яна йўлга тушиб, доира бўйлаб,
Кезмоқ-чун қўзғалиб қўяркин қадам —
Шу бўлди Муҳаммад айтган сўнгги гап.
- 64 Бизга яқин келди ўзга бир одам,
Кекирдак ўйилган, бурни йўқ буткул,
Қулоқ йўқ, терилаб ташланган қош ҳам.
- 67 Сўз айтай дерди-ю, аҳволи мушкул,
Бўғзидан отилиб чиқар эди қон,
Потраб теваракка сачрарди нуқул.
- 70 Деди: “Тингла мени, покдомон инсон,
Алдамаса агар ўхшаш қиёфа
Сени Италияда кўрганман, ишон.
- 73 Пьер да Медичинани эслаб қолгин, ҳа:
Верчелли деворин канорасидан
Маркабога қадар бор гўзал воҳа.
- 76 У ерда Фанонинг фуқаросидан
Мақбули Гвидо ҳам Анжолелло,
Фолим холи бўлса саҳв балосидан
- 79 Етказ икковига, келиб ёв — бало
Уларни кемадан ағдарурлар тез,
Шундоқ макр қилар мустабид расво.
- 82 Қибрис ва Майорка ораси денгиз,
Унда қароқчи-ю юнонлар талай,
Бундақасин Нептун кўрмаган ҳаргиз.

- 85 Музофот ҳокими — бир кўзли гилай
Икковин чорлагай атай суҳбатга,
Гарчанд қўшним унга билдирмагай раъй.
- 88 Суҳбат баҳона-ю панд берар шартта,
Фокара бағрида икковлон, рости,
Қолар бежаноза, бегўр, риҳлатда”.
- 91 Дедим: “Тирикларга гапингни, баски,
Етказгум, сўровим бор, лекин тагин,
Айтгил, анов зот ким, галати афти?!”
- 94 Ушлаб дабдурустдан шеригин жагин
Даҳанин силжитиб қўйди нарироқ
Ва деди: “Бекитдим оғзин — мазахин.
- 97 Цезарга гап маъкул қилган бақироқ,
Жанглар сабабчиси нотиқ ушбу зот,
Деган: “Тайёр эсанг — даркор урушмоқ”.
- 100 Нотиқ Курион-чи, даҳани барбод
Аранг турар эди тополмай чора,
Жавоб айтолмасдан, ғазабкор, шаддод.
- 103 Ўша он бошқа бир маҳкум бечора
Мажруҳ қўлларини кўтариб аранг,
Юзидан қон силқиб қилди ишора.
- 106 Деди: “Москага ҳам қайрилиб қаранг”.
У айтган: “Ким енгса — шуники маъкул”,
Юртга зулм етказган у кони найранг.
- 109 Дедим: “Ҳикматинг-ла қўшмозор бўлгил”.
У-чи, тентирарди мисли савдойи,
Изтироби ортиб, серҳасрат, маълул.
- 112 Тоқатим тоқ бўлиб, буткул адойи.
Ақл бовар қилмас қисматлар кўрдим,
Ёдга олмас эдим барин, илойи.
- 115 Нетайки, виждоннинг гапига кирдим,
Ҳушёр йўлдошимиз виждон ҳамиша
Ҳақиқат либосин кийгай бежирим.

- 118 Бир ҳолни эслайман мен ўша-ўша,
Даврада кезарди калласиз вужуд,
Бошқалар қатори, ҳамсаф, ҳампеша.
- 121 Қўлида бамисли чароғи муршид
Кўтариб олганди серсоч калласин,
Боқар эди бизга ғамгин бош — мардуд.
- 124 Пойига машғалдай сочган шуъласин,
Булар икковлонми ёхуд ягона,—
Яратганнинг ўзи билгай ҳийласин.
- 127 Вужуд сирот узра туриб мардона
Каллани баландроқ кўтарди, токи
Эшитилсин дея лутфи сўзона.
- 130 Дерди: “Бундоқ азоб учрамас, боқки,
Марҳумлар аро сен юрган зот сар-сар,
Нохуш сезмакдасан ўзни ҳаттоки.
- 133 Кимлигим билмоқлик истасанг магар —
Бертрам де Борнман, қирол Иоанни
Йўлдан оздирганман, макрим шу қадар.
- 136 Ота-бола аро қўзғадим жангни,
Абусалом билан шоҳ Довуд аро
Бир вақт Ахитофель қилган найрангни
- 139 Қўлламадим, уздим риштани расо.
Шу боис жазога бўлдим мустаҳиқ,
Яъни каллам абад танадан жудо.
- 140 Кўплардай, қасосга эканман лойиқ”.

ЙИГИРМА ТҮҚҚИЗИНЧИ ҚЎШИҚ

Дўзахнинг ушбу манзилгоҳида жазосини тортаётган зотлар алхимиклардир. Улар турли-туман яра-чақаю жирканч иллатларга мубтало бўлганлар. Улар орасида Данте биладиган Гриффолино ҳамда Капоккьо бор.

Маҳкумлар ҳоли-ю мудҳиш манзара
Тўлдириб юборган эди дийдамни,
Йиғлагим келарди яширмай сира,

- 4 Вергилий фаҳм этиб мендаги ғамни
Деди: “Телмиурсан тубанга бунча,
Нени ахтарурсан, қандоқ одамни?”
- 7 Ўзга қопқалардан ўтиб келгунча
Чекмаган эдинг-ку бунча фироқлар.
Арвоҳ эса беҳад — кета-кетгунча.
- 10 Фурсат ўтиб борар, ой ҳам оёқлар,
Сайри томукқа ҳам оз қолди муддат,
Сени кутаётир ўзга қирғоқлар”.
- 13 Дедим: “Ниятимни англасанг албат
Рози бўлиб, балки айлардинг карам,
Кимни кўрмоқлигим билсайдинг фақат”.
- 16 Шундоқ деб ортидан қўйдим мен қадам,
Айтдим кетаётиб устозга тагин:
“Мен боққан гўшада бордур бир одам.
- 19 Изтироб чулғаган шўрликни тайин
Жазосин тортмоқда қилмишига мос,
У менга қурдошдир, ростим айтайин”.

- 22 “Фикринг бўлма,— дея лутф этди устоз,—
Кўрмасанг кўрмабсан, шунгами нола?
Ўйласанг — бошқача ўйлар бордир соз.
- 25 Кўрдим, узугин у қилиб ҳавола
Хитоб айлаганди сенга ғазабнок,
Исми Жери экан, чекарди вола.
- 28 Ўзга жойда эди сенинг ақл, идрок,
Готфор ҳукмдори ила эдинг банд.
Пайқамардинг, кетди қурдошинг йироқ”.
- 31 Дедим: “Ўлдирилган эди жувонмард,
Унинг-чун дунёда олмадим қасос,
Шу сабабли боққан хафа, худписанд.
- 34 Унинг гинасига бор чиндан асос,
Шу боис этмаган менга илтифот,
Батгарроқ ачиндим бечорага, рост”.
- 37 Кетдик иккаламиз айлаб мулоқот,
Чиқдик ўзга жарлик кунгурасига,
Теграмизда эди хира зулумот —
- 40 Йўқса, Ёвуз Форни бир сирасига
Сўнгги зотигача аён кўрардик,
Боқар эдик балки ғуж қўрасига.
- 43 Фарёд, қарғиш сўзлар найза каби тик
Отилиб чиқарди дилим айлаб танг,
Зўр ғавғо — қулоқни расо тешгудек.
- 46 Саратон чоғида Сардин, Вальдикян
Мареммида бўлган жамики бемор,
Беморхоналарни бир жойга йиғсанг —
- 49 Бунчалик оҳ-нола чиқмоғи душвор;
Бамисли айниган ярадай, ё раб,
Бир ҳид тараларди жуда ҳам мурдор.
- 52 Устоз икков ўтдик юқори тараф,
Қиялик томонга нигоҳим бурдим
Ва кўрдим барисин тубанга қараб.

- 55 Раббано йўругин фаҳм этиб турдим,
Бу ерда Адолат юритарди иш,
Жазосин тортарди сохтакор мардум.
- 58 Эгина элини босиб ғам, ташвиш,
Ўлкага келганди бедаво вабо,
Элни қирган эди балойи мудҳиш.
- 61 Битта ҳам тирик жон қолмаган асло.
Қайтадан дунёга келмиш ўша халқ,
Чумоли зотидан бўлганмиш пайдо.
- 64 Роқимлар шундоқ деб ёзмишлар филҳақ;
Жарлик тубидаги арвоҳлар ҳоли
У элдан минг бора баттар эди, ҳақ.
- 67 Бирови судралса қуриб мажоли,
Бирови юзтубан чангда, тўзонда
Ўрмалаб юрарди ортиб малоли.
- 70 Жимгина кезардик ушбу маконда,
Ерпарчин қавмда назар ва нигоҳ,
Диққат ва хаёл ҳам шулар томонда.
- 73 Қайрилиб боқдимۇ кўрдим баногоҳ,
Турарди ўтдаги товага ўхшаш
Елка қалаштирган иккита арвоҳ.
- 76 Отбоқар хўжасин куттирса дил ғаш,
Ва ёким ишидан ҳориса, шитоб
Отини қашламас буларга ўхшаш.
- 79 Бақамти бўлишиб икковлон хароб
Роса қашланарди босишиб тирноқ,
Балки сал хуш ёқиб, тарқагай азоб.
- 82 Кўчиб кетган эди териси мутлоқ;
Шундоқ тозаларлар балиқ танасин,
Тангасига роса ишқашиб пичоқ.
- 85 Устоз хитоб қилди бирига: “О, сен,
Бармоғинг омбурдай бурдалайди гўшт,
Кўрмадингми бунда лотин бандасин?”

- 88 Гар билсанг, айт бизга, лутф айлагил хуш,
Тирноғинг то абад кўрмасин завол,
То абад хизматда билмасин ҳориш”.
- 91 У жавоб айлади хўрсиниб дарҳол:
“Қошингда турган биз худди италян,
Айт-чи, ўзинг кимсан бергувчи савол?”
- 94 Устозим дедики: “Тирик зот билан
Айланиб юрибмиз қопқалар оша,
Дўзахни кўргай у равзан-баравзан”.
- 97 Мен томон ўгрилиб, қалтираб, шоша
Нигоҳ қадаб қолди икков дадил таъб,
Боқди бошқалар ҳам — аҳли томоша.
- 100 Устоз деди менга хуш назар қадаб:
“Қандай гапинг бўлса дарров айта қол”.
Сўз бошладим устоз раъйига қараб:
- 103 “Сизлар барпо бўлган ва топган камол
У ёруғ дунёда сиздан қолган из
Ўчмасин, сира ҳам топмасин завол.
- 106 Айтинг-чи кимсизлар, қайси элдансиз,
Азобингиз гарчи жирканч ва макруҳ,
Қошимда уялиб, ор қилманг ҳаргиз”.
- 109 “Мен арештоликман,— жавоб қилди руҳ, —
Съенада мени ёққан Альберо,
Гарчанд у сабабли эмас бу андуҳ.
- 112 Ҳазил қилиб девдим унга бир бора:
“Кўкка учишнинг ҳам билгайман сирин”.
Шу гапга ишонди галварс бечора.
- 115 Туриб олса борми қанот бер деб чин,
Ундан чиққан эмас Дедал албатта,
Мени ўтда ёқди пири ва лекин.
- 118 Алхимик эдим мен, шу сабаб шартта,
Ҳатолардан холи, тўғригўй Минос
Ўнинчи зиндонга тутқазди патта”.

- 121 Шоирга дедимки: “Галварсликда рост,
Съеналикларнинг тенги жуда кам,
Бас келиши қийин фаранг ҳам паққос”.
- 124 Тилга кирди энди ўзга маҳкум ҳам,
Деди: “Стриккини қўшманг ҳисобга
Пухта у, фойдасин билган чинакам.
- 127 Никколо номи ҳам кирмас бу бобга,
Илк бор етиштириб қалампирмунчоқ,
Текин ақча топиб, чиққан рўёбга.
- 130 Качча, д’ Ашшано боғини андоқ
Улфатлари билан совуриб еган,
Абальято еган эсини мутлоқ.
- 133 Съеналикларни икков сен билан
Айлаб ўтирибмиз роса масхара,
Разм сол, зотман мен Капоккьо деган.
- 136 Дунёда беҳуда бўлиб овора
Қалбаки маъданлар ясаб юардим.
Мен билган зот эсанг, эсларсан зора.
- 139 Тенги кам устомон эдим мен қадим”.

